

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 4 (517), April, 1991, Vol. XLIV

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів
Заступник Відп. Ред. і Літер. Ред. — мгр Ольга Керзюк
Технічний Редактор — Володимир Гуменюк

Члени Редакційної Колегії:

д-р А. Бедрій, проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай,
ред. С. Караванський, мгр О. Коваль, проф. д-р В. Косик,
д-р О. Кушпета, інж. В. Олесків, д-р Б. Стебельський,
проф. П. Цимбалістий

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Тел.: 071 607 6266/7

Факс: 071 607 6737

Матеріали, підписані прізвищем чи псевдонімом, не завжди відповідають
поглядам Редакційної Колегії. Редакція застерігає собі право
скорочувати статті і виправляти мову.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1991 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
Австрія	765 шіл.	400 шіл.	80 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельгія	2200 б.фр.	1200 б.фр.	250 б.фр.
Вел. Британія	ф.30.00	ф.16.00	ф.3.25
Канада	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
США	65 дол.	35 дол.	6.50 дол.
Німеччина	120 н.м.	65 н.м.	12.50 н.м.
Франція	350 фр.	180 фр.	35 фр.
Швеція	350 кор.	180 кор.	35 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.
Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адре-
су Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам ви-
гідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.
Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Printed in Great Britain by Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Rd., London, N1 1LF

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 4 (517)

КВІТЕНЬ, 1991

Річник XLIV

Зміст IV-ої книжки

Питання національного визволення

Роман Разманний: ОНОВЛЕНИЙ МАНДАТ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ	387
Степан Колесник: ДАМОКЛІВ МЕЧ РАДІАЦІЇ	395
Василь Барладяну: ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ В УКРАЇНІ І ЗАВДАННЯ ЕМІГРАЦІЇ	413
Володимир Болюбаш: ШТУРМ ДО САМОГУБСТВА	425

Мовна консультація

Святослав Караванський: ЧИ Є ЩО ДУЖЧОГО ВІД СЛІВ?	436
---	-----

Поетія

Оксана Пахльовська: ЧОРНОБІЛЬСЬКІ СЕЛА — 438; ЧОРНОБІЛЬ — 438; Я ЗНАЛА ВАС — 439.	
Дмитро Гриньків: КРИЛА ВЕСНИ	440
Лесь Мартин: КОРОТКЕ СЛОВО ПРО ЛЕСЯ МАРТИНА — 444; НАШЕ МОРЕ. . . — 444; ДАНТОВІ КОЛА — 445.	

Перекладна література

о. Євген Небесняк: ЖИТТЯ І ПАЛОМНИЦТВО ДАНИЛА — ІГУМЕНА РУСЬКОЇ ЗЕМЛІ (Продовження, 5)	447
---	-----

На теми культури

Євген Сверстюк: СВОБОДА СЛОВА І КУЛЬТУРА ДУМКИ	456
--	-----

Наука, досліді

Петро Одарченко: ПРАЦІ МИХАЙЛА ДРАЙ-ХМАРИ ПРО ЛЕСЮ УКРАЇНКУ	464
Петро Валей: "ROMA CONNESSIONE" (Закінчення, 3)	470
Михайло Жук: КИЇВСЬКА ХУДОЖНЯ ШКОЛА МИКОЛИ ІВАНОВИЧА МУРАШКА	478

Спогади

о. Іван Музичка: НАРИС ПРО СЕЛО ПУКІВ (Продовження, 2)	486
--	-----

З першого фронту боротьби за УССД

— ДЕКЛЯРАЦІЯ ІНІЦІАТИВНОЇ ГРУПИ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ПРАВНИКІВ	497
— ВІДЗОВЗА ДО НАСЕЛЕННЯ МІСТА ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА З ПРИВОДУ РЕФЕРЕНДУМУ «ПРО ЗБЕРЕЖЕННЯ СОЮЗУ ССР»	498
— МІТИНГ «СВОБОДУ НОВІТНІМ ПОЛІТВ'ЯЗНЯМ»	500
— ЗАЯВА ПРЕЗИДІЇ ТА ВИКОНАВЧОГО КОМПІТЕТУ КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ	502
— ЗВЕРНЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ СЕЛЯНСЬКОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ ДО СЕЛЯН УКРАЇНИ	502
— ВІДЗНАЧЕННЯ 73 РІЧНИЦІ IV УНІВЕРСАЛУ ТА 72 РІЧНИЦІ ЗЛУКИ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ	503

Огляди, рецензії

Роман Кузар: ВИДАТНИЙ ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОГРАФІЇ Й ФОЛКЛОРУ	505
П. Сорока: «ВІДЛІТАЮТЬ СІРИМ ПІНУРКОМ»	506
Ст. Радіон: ДЕГУМАНІЗАЦІЯ ПЛЮС РУСИФІКАЦІЯ	508

Некрологи

— СЛ. П. ВОЛОДИМИР КОСТИК — від Проводу ОУН	510
— СЛ. П. ПРОФ. Д-Р РОМАН ОСІНЧУК — від УДП	511

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА», ЛОНДОН

О. Курилас: «Христос Воскрес», Видавн. «Українська Хата», Львів.
Передрук із «Україна в листівках» Костя Шонк-Русича, Нью-Йорк,
1981, в серії «Бібліотека Української Культури»

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

В день Воскресіння Христового вітаємо традиційним ХРИСТОС ВОСКРЕС! — ВОСКРЕСНЕ УКРАЇНА! волелюбний український народ на Батьківщині і в діаспорі, Голів і Ієрархів Українських Церков, Духовенство і Монашество, Голову і Членів УДП, Голову і Членів Проводу ОУН, Голів і Членів Президії СУВФ і ЦК АБН, Проводи самостійницько-державницьких політичних партій та громадських об'єднань в Україні і в сусідніх державах, Співробітників, Передплатників, Кольпортерів і Жертводавців нашого журналу, Проводи Громадських Установ у Великій Британії, і всім бажаємо щасливих Свят Воскресіння Христового та всього найкращого в дальшому розвитку життя і боротьби за УССД!

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»
АДМІНІСТРАЦІЯ І ДРУКАРНЯ УВС

Питання національного визволення

Роман РАХМАННИЙ

О НОВЛЕНИЙ МАНДАТ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ

Сімдесят треті роковини проголошення Української Народньої Республіки «самостійною суверенною ні від кого незалежною державою українського народу» (22 січня 1918 р.) вільна українська громадськість у державах Заходу зустріла в дуже складних і хвилюючих міжнародних і внутрішньоукраїнських умовах. Ця обставина спонукує нас заново переглянути наші дотеперішні оцінки того Акту державности і, водночас, на тлі нового становища в Україні перевірити ролю української політичної еміграції в західньому світі.

Щорічним відзначуванням Дня української державности ми тут, на Заході, прагнули протидіяти асиміляційним тенденціям і намагалися розвіяти туман ворожої пропаганди про т. зв. бездержавність українців і т. зв. «неісторичність української національності».

Тому в святкових доповідях ми наголошували ідейно-практичні властивості Акту 22 січня та, зокрема, поступові досягнення Української Народньої Республіки протягом її майже трирічного існування на власній території.

I

Поперше, ми доказували саму законність УНРеспубліки. Адже вона постала не з випадкової примхи долі, ані з ласки великодержав наприкінці Першої світової війни. Наші сусіди — Польща, ЧСР, Латвія, Естонія і Югославія завдячували свою міжвоєнну державність тільки рішенню союзників — Франції, Англії, Італії та Америки. Зате Україна самовизначилася власною силою і волею дійсних представників свого народу раніше від них, бо вже 20 листопада 1917 року.

Вже тоді історик і президент Першої УНРеспубліки, Михайло Грушевський, пояснив цей самостійний характер нашої відновленої держави. «Ми не являємось якоюсь новою і молодого республікою: ми тільки відновляємо нашу державність, якою ми жили

і яка була відобрана від нас проти нашої волі. Ми з тим відобранням ніколи не мирилися!»

Президент Грушевський, очевидно, мав на думці 1500-річну тривалість нашої державности. Адже від IV століття на території України, одна за одною та в тісному взаємозв'язку, існували суверенні давньоукраїнські державні структури. Своїм вкладом у цивілізацію Європи Київське Велике Князівство, Галицько-Волинське Королівство і Козацько-Українська Республіка тоді дорівнювали передовим західноєвропейським державам. У свою чергу, Українська Народня Республіка 1917-1921 рр. дала свій окремий внесок у розвиток європейської демократії. Була це легітимна держава, з усіма прикметами самостійности, суверенности й незалежности у правлінні собою. Була вона підметом міжнародного права вже з 20 листопада 1917 року почавши, коли то Франція та Англія запропонували їй свої дипломатичні зв'язки. Проголошену Актом 22 січня 1918 р. самостійну Україну визнали вже 1 лютого 1918 р. імперіяльна Німеччина, Австрія, Болгарія і Туреччина, а опісля — ще кількадесят держав.

В доповідях з приводу роковин 22 січня ми завжди вказували на щирі демократичність конституції та правління УНРеспубліки. Пошана до прав окремої людини становила наріжний камінь так внутрішньої, як і зовнішньої політики її урядів. Усі жителі України — без уваги на расу, національність, віровизнання, соціальні й політичні погляди — були рівноправними громадянами і співвласниками всіх ресурсів УНРеспубліки. Національні меншості мали гарантовану мовно-культурну автономію та щедрі фінансові допомоги на своє самоуправління.

Важливим доказом шанування прав людини у відновленій нашій державі є конституційний закон УНРеспубліки з 29 квітня 1918 року: про зрівняння жінок з чоловіками України у всіх ділянках життя і праці, а зокрема у виборах і в правлінні своєю країною. В той час єдина держава в Європі, Данія, мала подібне прогресивне законодавство; інші держави ввели в себе такі закони щойно через декілька років після України.

Далі, з нагоди роковин 22 січня ми пояснювали рідним маловірам і недовірливим чужинцям, що ця прогресивність нашої конституції не була випадкова. Бо українське народовладдя мало і має давню традицію. У княжо-королівській епосі нашої державности рада громадян завжди мала значний голос у правлінні державою. Українська жінка від віків займала достойне, рівноправне місце не тільки в родині, але також у житті своєї країни. Порівняно зі шляхетською Польщею, зі самодержавною Московією чи, навіть, із клясократичною Англією XVII століття, держава гетьманів — Б. Хмельницького, І. Мазепи й П. Орлика була щиро на-

родовладна. Вона виросла на традиціях Запорізької Січі, яку навіть Карл Маркс із подивом назвав «першою християнською республікою».

А т. зв. Бендерська конституція України. . . Її опрацювали 1710 року старшини «мазепинці» під проводом гетьмана Пилипа Орлика. Своїм поступовим народовладним характером ця конституція України випередила на 79 років славу французьку конституцію. Оригінальний текст Бендерської, чи Орликової конституції царські та советські володарі заховали так глибоко у своїх архівах, що багато вчених на Сході й на Заході сумнівалися в її існуванні. Щойно тепер фотокопія оригіналу тієї першої в Європі конституції зберігається в Бібліотеці Гарвардського університету в США.

Врешті, в наших міркуваннях з приводу 22 січня ми тут, у вільному світі, завжди нагадували своїм і чужим, що така миролюбна демократична держава, УНРеспубліка з 1917-21 років, зачепала тільки внаслідок збройної агресії сусідів. Агресії, яку дипломатично, економічно, фінансово і збройно підтримали великодержави Заходу: Франція. Англія. Італія і, частинно, Америка. Тому, якщо хтось і сьогодні не розуміє неприхильності згаданих держав до справи визволення поневолених народів ССРСР, той повинен вивчити ставлення урядів цих держав до України 1919 року. Тоді вони трактували Україну як своєрідне «дике поле», яке годилося тільки поділити частинно між своїх союзників, а в більшості включити у відновлену московську імперію.

Як воно не сумно говорити про це, але майже всі науковці країн Заходу — світські і духовні! — прийняли цю імперіялістичну практику за свою наукову теорію. Вони трактували Україну немов відвічну власність росіян, які вірили, що вони українську територію (Т. Шевченко) — тільки час від часу «наймали татарам на пашу та полякам».

На такій псевдонауковій теорії та на лицемірній діяльності керівних кіл у державах Заходу виховувались цілі покоління нащадків українських поселенців. Вони виростали в переконанні, начебто українська національність дійсно «неісторична», як це у свій час проголосили К. Маркс і Ф. Енгельс.

Ми — вільна українська громадськість на чужині — «ніколи не мирилися» (як сказав президент М. Грушевський) ні «з відобранням нашої державності проти нашої волі», ні з намаганнями псевдонауковців освятити цю агресію і воєнне здобичництво. Не тільки з нагоди роковин 22 січня, але кожночасно, на будь-якому форумі, ми вперто нагадували своїм співгромадянам про нашу давньоісторичну державність, про новочасні акти самостійності й соборності України. При тому, зокрема в роковини проголошення УНРеспубліки самостійною та незалежною державою, ми щорічно

і прилюдно заявляли нашу непохитну вірність її ідеалам і практичній концепції.

Це не були тільки святкові фрази. Нашу віру в самостійну Україну ми ґрунтували на давніх і нових знаннях історичних подій, а не на пропагандивних гаслах. Бо всі ми щиро прагнули того, щоб ця наша віра в самостійну Україну була розумна, практична і в згоді з об'єктивною наукою та дійсним життям.

II

Протягом сімдесяти років від закінчення української визвольної війни (1917-21) вільні українці на Заході мали значні успіхи в цій обороні української правди і в висвітлюванні української кривди. Рік за роком назва *Україна* і чесне ім'я українського народу постійно появлялися перед очима людства. Але й теж правда, що як емігранти і нащадки емігрантів без твердої землі під нашими ногами, ми, вільні українці, не могли мати надто великого впливу на всі неприхильні державно-політичні кола, на громадські, наукові та церковні установи в державах свого поселення. Звідтіля ми найчастіше чули закид: «Ви — емігранти і ваші нащадки — ніяк не репрезентуєте поглядів населення сучасної України».

Навіть розсудливе неполітичне домагання віруючих українців-християн, щоб українські церковні структури обох віровизнань у вільному світі могли оформитися у дві самоуправні патріархії, зустрілося з однаковим запереченням церковних і політичних центрів на Сході і на Заході. Чому?... А тому, мовляв, що нібито наші митрополії тут, у державах Заходу, не мають своєї території, а тільки являють собою гостей на території західних держав і західних церковних юрисдикцій. А про те, що обидва віровизнання мали свою вікову територію і своїх вірних в Україні, ті духовні та світські центри не хотіли слухати. Вони вважали, що самостійна християнська Україна не існує та що віруючі українці на своїх рідних землях належать і повинні належати до офіційної московської Церкви або й до інших — західних — віровизнань.

Все таки, наблизився день, у якому, згідно з віщуванням Шевченка, «премудрих немудрі одурять». І це сталося тепер. Саме в час найбільшого русифікаційного тиску в Україні та в час ганебного плямування національного українського імення на Заході — советська «імперія зла» сколихнулася від бурління в її нутрі. Країни Центральної Європи частинно звільнилися з-під диктату Москви. Поневолені народи в ССРСР буквально прорвалися на фори людства вже як окремі нації, з власним прагненням до суве-

ренного існування й незалежності, а не як маси безіменних «советських людей».

Немає потреби тут окремо оповідати, якого потрясіння зазнали громадяни держав Заходу (і ми з ними) на вид блакитно-жовтих прапорів і тризубів по містах України, чи навіть у Вільнюсі, в Ризі, Талліні та Москві. . . в Польщі, ЧСР, Вірменії, Грузії та Казахстані. . . Так, протягом 1990 року і наша Україна словесно і чинно заявила за своє поновне самовизначення, як окрема історична нація і суверенна держава.

Та найважливіше в цьому зрушенні нескореного народу було те, що за ідею відновлення самостійної суверенної ні від кого незалежної України явно-славно станули не тільки письменники і діячі культури, але також економісти й технологи, селяни й робітники, гірники Донбасу й Червонограду. . .

Із катакомб на поверхню життя України вийшла незламна Українська Греко-Католицька Церква, як окрема ієрархічна структура. Її керівники виразно заявили Ватиканові і Москві: від ідеї свого незалежного патріархату не відступаємо, бо ми з дотеперішнім «відобранням» наших вікових прав «ніколи не мирилися».

А Українська Автокефальна Православна Церква. . . Ще три роки тому я нагадував своїм читачам і слухачам про те, що та первомученицька українська Церква в Україні таки існує, принаймні в таємних гуртках вірних із власними душпастирями. А тепер та Церква швидко самовизначилася — оформилась у незалежний Патріархат УАПЦ в Україні та у всьому світі. І при цьому тут конечно треба пригадати, що ідея Патріархату УАПЦ має своє глибоке коріння в структурі саме УНРеспубліки 1919 року.

Одна подія в Києві зокрема встановила безпосередній зв'язок з українською визвольною революцією 1917-21 років. Коли на вулиці та площі Києва у вересні-жовтні 1990 року вийшли багатотисячні маси студентів і старших жителів, щоб підтримати вимоги великої групи голодуючих студентів за дійову суверенність України, тоді те всенародне зрушення нагадало настрої народу Києва 73 роки тому. Самовидець тодішніх подій, Павло Тичина, увіковічнив той настрій у поемі «Золотий Гомін» такими словами: «Над Києвом — золотий гомін, І голуби, і сонце! . . . *Предки встали з могил, Пішли по місту. Предки жертви сонцю приносять — І того золотий гомін!*»

Таке було всенародне зрушення в Києві 1918 року. . . А тепер, у 1990 році, вулицями Києва та інших міст і селищ України йшли вже не безіменні предки, що жертви сонцю приносили. . . Але це нащадки народу, понівеченого неволею, скаліченого масовим го-

лодом та атомним вибухом, ішли і прилюдно заявляли, що вони зберегли свою історичну пам'ять, захоронили від знищення імена творців і будівничих української суверенної держави.

Наш народ в основній своїй масі зберіг українську віру і молитовно згадав усі жертви неволі. По містах і селах, в ярах і лісах відкрито і оновлено їхні могили; списано їхні імена... Документально відсвіжилася в народній пам'яті подія 22 січня, Акт проголошення самостійності Карпатської України і створення Українського Державного Правління у Львові 30 червня 1941 року. З пошаною і любов'ю — прилюдно — визнано героїчний вклад у віднову ідеї та чинної української державности: патріотів Спілки Визволення України й Спілки Української Молоді, бойовиків УВО та ОУН, вояків УПА і всіх інших українських збройних формацій. Про органічну пов'язаність того всенароднього руху з історичними традиціями свого народу яскраво свідчить вірш Олега Покальчука, присвячений «наметовому містечку» на площі Революції в Києві. Там голодували студенти і демонстрували десятки тисяч високошкільної молоді: *«Києве, встань-но. Січ, пробудись. Львовє, не дай заснути. Ми вже не ті, що були колись. Площа — це наші Крути»*. Це натяк на героїчний виступ студентської молоді в січні 1918 року на оборону самостійної України проти наїзду з Півночі.

Власним чином знову самовизначився український народ на своїй державній території 1990 року і здивував увесь світ. Водночас, державні діячі, політики, вчені, публіцисти, світські й духовні адміністратори та, зокрема, т. зв. советознавці на Заході зазнали страшною моральною поразки від цього. Адже це вони вже давно поховали наш народ, а він встав і живе. Вони давно викреслили Україну з мапи Європи — в початкових, середніх та університетських школах. Тим часом Україна піднялася майже на весь зріст. Визначні автори в передових журналах і часописах, телевізійні коментатори світової слави стали писати про Україну як про потенційного велетня. Та не тільки в гроні советських республік, а й також у колі головних держав Європи.

Немає сумніву, що наші брати й сестри в Україні здобули цю велику перемогу самотужки, бо не загубили людської гідності і своєю рідною державністю вони жили. Але це теж велика перемога вільних українців, розсіяних по державах Заходу. Це перемога всіх тих, що вірно стояли на позиціях Актів 22 січня 1918-19 років та жили і діяли на чужині згідно з настановами основних законів УНРеспубліки і наступних державницьких емігрантів і їхніх нащадків — для всієї вільної української громадськості в світі.

III

Ми досі нашу віру в самостійну соборну Україну зміцнювали переглядом своїх знань української історії та чинної боротьби українських патріотів-героїв. Сьогодні, до цієї моральної бази ми отримали ще й свою фізичну територію, заселену живим українським нескореним народом. Він своїм зрушенням і неперервним зв'язком із традиціями української державности підтвердив наші позиції, надав їм додаткової легітимности. Світ, хоч-не-хоч, мусів визнати, що українські політичні емігранти, переселенці та їхні нащадки, сім десятків років правдиво і чесно репрезентували його, українську справу, українську правду і кривду. Таким чином, зміцнилася вірогідність свідчень і слова всієї вільної української громадськості.

Тепер наші світські та церковні, громадські й політичні організації, скоординовані у Світовому Конгресі Вільних Українців, можуть переконливіше говорити з державними керівниками і діячами країн свого поселення. Та й наші духовні провідники зі збільшенням авторитетом можуть висовувати наші домагання до духовних центрів Заходу і Сходу про щиро екуменічне визнання самотності і духовно-ієрархічної структури християнської України. Адже церковні ієрархічні установи — УАПЦерква і УКЦерква — сьогодні вже не є завішені між небом і землею, але мають свою давню територію зі своїми юрисдикціями в Україні; і то разом з *тисячами справжніх мучеників* за християнську віру і з мільйонами вірних, які *прагнуть іти українським шляхом до Бога*, а не шляхом імперіалістів, які придушують людину і цілі народи.

Ця наша спільна перемога велить нам уже тепер спрямувати всі свої сили й заходи на оборону заново самовизначеної суверенної України проти поворотного наступу чорної давнорежимної реакції. Її наступ не знає національних меж. Він ведеться у Прибалтиці, а навіть у корінній Росії, через Білорусію та Україну, до Грузії, Вірменії і Казахстану. В ширшому масштабі, то від Китаю через Болгарію, Румунію до Югославії. Всюди там партійні бюрократи з імперіялістичними апетитами силкуються повернути колесо історії назад і знову загнати волелюбні народи в перебудовані «тюрми народів».

Тож роля вільної української громадськості за такої ситуації не змінилася, не послабла, але, навпаки, зміцнилася. Ми далі мусимо бути свідками відродженої державности і суверенної української Церкви; мусимо бути сторожами основних принципів тієї державности, які уточнено Актами самостійности і незалежності України впродовж 73-ох років. І ми далі мусимо будити своїх співгромадян, перестерігати про небезпеку, яка загрожує людству від тієї

самої «імперії зла», бо тут нехтуються самостійницькі прагнення народів, замкнених у її несправедливих кордонах.

Це не така то вже безвиглядна справа, як декому на перший погляд здається. Адже всі ми бачимо, що наша стійкість на самостійницьких позиціях і наша віра в можливість відродження суверенної України виправдалися, а всі дотеперішні жертви в цій затяжній 70-річній визвольній боротьбі не були даремні. Це вони врятували Україну від забуття, вони спасли мільйони українців від масової національної амнезії.

Тому згадаймо добрим словом будівничих Української Народньої Республіки і творців усіх актів про самостійність, соборність і незалежність України. Нехай вічна буде слава усім відомим борцям і невідомим жертвам у цій боротьбі. *Бо їхніми подвигами всі ми заново охрестилися іменням «українці»; в їхню болючу й чисту славу ми зодягнулися. І саме тому, перед чужим світом, ми сьогодні всі — на рідних землях і поза ними — стоїмо достойно, як люди історичної та дійово існуючої української нації. Як рівні поміж рівними.*

Слава Україні — Героям слава!

27 січня 1991.

ВИСЛІВ ВДЯЧНОСТИ

Дирекції УВС і УІОП, видавці 356 сторінкової книжки — «Збірник на пошану ген. Романа Шухевича», що недавно вийшла з друку, висловлюють цим шляхом щиро вдячність за пожертви, завдяки яким ця книжка появилася, а саме: Т-ву «Українська Гімназія» — 1000 ф., Петрові Дюкові з Ковентрі — 500 ф., Миколі Плаксієві з Лінкольну — 500 ф., Степанові Либуховському з Лестеру — 500 ф., і Осипові Довбушеві з Лестеру — 500 ф.

Із щирою вдячністю,

Дирекції УВС і УІОП

Степан КОЛЕСНИК

ДАМОКЛІВ МЕЧ РАДІАЦІЇ

«Є дві правди. Одна дійсна, реальна правда. Друга — вигадана, неіснуюча, така, якою хотіли б її бачити. Вона вважатиметься за дійсну, а дійсна за ворожий наклеп. Так умовлено. Ми неповторні і єдині на цілий світ. Ми здатні до пафосу і героїки. Далі ми сліпі і безпорадні».

О. Довженко

ТРЕТЄ ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ МІНІСТЕРСТВА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ССРСР

У — 2617 «С»
від 27.06.1986 р.

Засекретити зведення про аварію на Чорнобильській АЕС.

Засекретити зведення про результати лікування.

Засекретити зведення про ступінь радіоактивного ураження персоналу, який брав участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.

**Нач. III Головного управління МОЗ СРСР
Шульженко.**

Судити б цього Шульженка!

При народі, на площі — як закоренілого злочинця. Щоб іншим не кортіло дурити. Овва, чого заманулося вам, люди-небораки! Забудьте про се, руки маєте короткі. На сторожі чиновника, оберігаючи його благополуччя і сан, держава поставила закон — стіну китайську воздвигла. Навіть не так: Шульженка надійно захищає наше безпробудне беззаконня. Мусите знати, що в «найпередовішій країні» (про це десятиліттями співали дорослі, а піонери до хрипоті у голосі надривалися в строю: «Я другой такой страны не знаю, где так вольно дышит человек. . .») нема статті, яка б карала начальника будь-якого рангу за обман народу. За злісне і свідоме втаювання соціального, радіаційного чи іншого екологічного лиха.

Нема статті — і баста! А радіації — Боже ти мій, Боженку!

Бродом її не перебродити, волоком не виволочити. На наші землі стільки обрушилося гарячих викидів з реактора, що ми обскакали ближні й заморські краї. Стояли во главі щодо репресій проти рідного народу, голодного мору своїх нещасних співвітчизників — однині тримаємо в руках ще одну печальну булаву: атомну трагедію віку. В кошмарні для Гіроші-ми дні — після вибуху американської бомби — випало сімсот сорок грамів радіоактивних речовин. Чорнобиль вивергнув на голови людей у дев'яносто разів більше — шістдесят три кілограми!

Безмірно тяжкої шкоди завдав наказ Шульженка. Сотні, тисячі людей, не згадаючись про істинну амплітуду атомної розрухи, жили за законами мирного часу — і поплатилися здоров'ям за темряву свою. У них побляк і пригас зір, зацеміла печінка, цезієм розбавило кістки, сумною пробою означилася кров. Невмолиме колесо болячок прокотилося по дітях, гноблячи на корню цвіт людський. О діти, діти, горе вам! Здоров'я малечі теж безжально принесено в жертву тупим богам земним.

Усе може хуліганський міністерський указ. Бо все минає безкарно. Злочини сходять з рук. Та й робиться во ім'я високих ідеалів — для блага народу. Розстрілювали мільйони людей теж, мовляв, в інтересах народу. Аякже, масово нищили ворогів, оберігаючи від них народ.

Але... в тому, що Шульженко підписав розпорядження, — не вся правда. Ми добре знаємо, що наші міністерства — ці лялькові театри, вмонтовані у бюрократичну ієрархію суспільства — не здатні на самостійні кроки. Міністерського чиновника смикають за дрючки верхи. У таких — сумнівного достоїнства — затіях, чи крутійствах, вони не вип'ячують себе. Навпаки, воліють одсиджуватись у затінку подалі від людського ока. За вивіреною схемою і готувалася згадана директива. Згори наказано — в міністерстві написано. Написано — засекречено. Аби розголосо менше в народі, аби розмах руїни применшити...

Так і живемо! В присмерках, у сутінях напівправди чи напівбрехні. Знати щось нам напівдозволено і напівзаборонено. Сама доза знання вирішена за нас і без нас. Низи мають знати тільки те, що належить знати за їхнім підневільним статусом. Але не більше!

Нагадаємо, коли вершився процес над верхівкою Чорнобильської атомної, в окреме судочинство було винесено три справи: проти тих, хто проектував каліки-реактори; хто заправляв ядерною енергетикою в країні; хто не вжив негайних державних заходів для захисту та евакуації населення.

Ви десь читали про ті реклямовані суди? Когось поволокли до криміналу? А дідька лисого! Натомість судили периферійних виконавців, стрілочників, покірних роботів. А тих, хто нагорі, — зась!

НАБИРАЄМО «БЕРІВ»

«Господи, вседержителю, Владико ти наш! Ниспошли рабу Божому сили, дух його ізціли. Аби зміг він життя брєнне та суетне описать». (З древньої молитви ченців — літописців монастирських).

Брєнне, суетне — і злочинне водночас...

Назвати це дивом чи віднести до обойми буднів? Ніхто не знає. Хоч як би там було, в Народичах об'явився свій, місцевий, Нестор-літописець. Єдине, в чім нема сумніву: до подвигу духовного його покликала трагедія чорнобильська, ота пекельна завія, що обпалила і згубила синьооке і яснозоре Полісся. Ну і веління власного серця.

Вельми скорботні ті події, про які розповідає літописець. На прапорах долі, що розвиваються над його головою, вибите горе безмежне і туга людська. Видно, так поліщукам на роду написано. Принаймні, талан чи безталання для свого народу обирають не літописці. Вони лиш сумлінно переносять на папір усе, що коїться довкруг. Звісно, і свою пристрасть

виказують. Бо літописець — не брила холодна, не бездушний просторіка: він був Громадянином у всі віки. У час випробувань всенародних, навали ворожої воїн брався за зброю, а літописець — за перо.

«26 квітня 1986 року. Рвонуло реактор у Чорнобилі. Біда спала — біда встала.

27 квітня. Начальник штабу цивільної оборони району вписав до реєстру: «Радіаційний фон у Народичах 3 рентгени». Цілих три! Утисячократ більше допустимої межі. Ніхто не тікав, не голосив. Люди нагадували наляканих овечок. Зроду-віку поліщуки не знали такої лихої години. Аж потім вони збагнуть, якої сили атомний удар взяли на себе ліси народицькі, села народицькі, народ народицький.

28 квітня. Нарада в райкомі. Команда — будувати бані. Змивати рентгени.

29 квітня. У Народичах, по коліна засипаних ізотопами, ідуть репетиції: район готується до свята. Як перед безголов'ям!

1 травня. Ура! Ура! . . . Грім барабанів. Яра мідь труб на сонці. Слава нашому невігластву! Слава нашій найпередовішій у світі — вседержавній секретності!»

Далі літописець (він побажав zostатися невідомим) з болем згадує, як після демонстрації рушили на маївку. А ліс кишма кишів розпорошеним цезієм, стронцієм. Ліс світився смертю. . . Як милувалися діти і дорослі красою весняною, а над їхніми головами вертольоти товклися. Люди думали, що вертольоти теж справляли свято. Ген-ген, пізніше вони довідаються: пілоти дозиметрували повітря. Виходить, влада знала, що в лісі смерть гуляє. Але мовчала! Засекречувала! Хто воно — це начальство? Нелюди? Варвари? Вороги? Запроданці? Убивці? . . .

«Людей раптово опосіла втома.

Стали шукати порятунку в горілці. Це звалося: вдарити по стронцію.

3 травня. Нарада в райкомі. Перший секретар А. Мельник гримав на заступника голови райвиконкому. Той, бачте, 'осмілився' відвезти своїх дітей до батьків у Лугини. Секретар стукав кулаками: 'Забрати назад!' На його совісті стільки скалічених доль! Запопадливо виконуючи волю верхів, Мельник утаював правду про чорнобильський грім, і люди не знали, якої сили атомне пекло палахкотить перед їхніми вікнами. Цього праведника за особливі заслуги — переведено до Житомира. Там він благополучно процвітає в керівному кріслі. Зате люди, яких він обманював, так і гибіють у небезпечній зоні. Лише його завбачливо вирятувано. Подалі від реакторної курави.

4 травня. День дев'ятий. . . »

На післюві перервемо оповідь літописця і надамо «трибуну» вченому Євгенові Корбецькому з Інституту ядерних досліджень АН УРСР. Для розмови нашої так багато важитиме думка спеціаліста:

— Після 26 квітня дев'ять днів віяла по Україні радіоактивна віхола. Дев'ять днів люди проганяли через легені насичене радіоактивними радіозолями повітря. Продавалися продукти з лотків, їли таку бажану у весняні дні зелень. Населення отримало тоді максимально можливу дозу опромінення. І тільки на десятий день по Республіканському телебаченню виступив міністр охорони здоров'я Романенко. Він радив менше перебу-

вати на вулиці, не ходити під кронами дерев, не виїжджати «на природу» і зачиняти квартирки. . . Любителі гумору розважалися: «Міністр просить зачинити квартирки. . . щоб не вилетіло те, що налетіло». Довір'я до міністерства було безнадійно втрачене. Усе, що говорилося цим відомством, мало одну мету: довести, що аварія не позначиться на здоров'ї людей.

— Криза довір'я до науки, відомств, медицини, — наголошує Є. Корбецький, — назрівала давно. Ось що свідчить доцент Вищої юридичної школи МВС СРСР Борис Куркін: «Коли в критичні дні на початку травня 1986 року в сто разів збільшився радіаційний фон у воді Київського моря, міністерства охорони здоров'я та водного господарства, Державний комітет гідрометеорології СРСР одразу ж підвищили в сто разів норми максимально допустимої концентрації і заявили, що все відповідає нормам і приводу для тривоги немає. . .

Який привід, яка тривога! Усе в нас благочинно і раболіпно. У суспільстві, в природі, на суші і на морі. Після чорнобильської тризни плютонію з цезієм солодко буяє місяць май; густо-густо засіялося зело, підстьобнуते у ріст реакторним попелом; соловейко «в гаї» вищебечує, долю свою радіаційну прославляючи. Зацікавлені відомства — ці хижі акули, випещені й вилощені на ікрі застою, — не вмовкають, зрання до смеркання на облудній дуді виграють: усе лагідно, сприятливо. Все можна їсти, пити. Ягоди, гриби, м'ясо, молоко. . . Шарлатанською грою на облесній дуді заколисують думку, викорінюють сумніви, глушать тендітні паросточки соціального невдоволення. Всіма правдами і неправдами засекречують істину. Не припиняється велика вседержавна гра-гойданка: апарат, майже не маскуючись, одурманює народ. Триває азартна гра в підкидного дурня, в якій функціонер виграє сімдесят з лишком літ підряд, бо в нього краплена карта.

Це тільки проголошується лицемірно, ніби ми в однім човні сидимо. Плисти, звісно, в якусь безвість народ пливе, але ж кермують відомства і вожді. У них компас, карти навігаційні, лоція на руках. А куди вони докермують — у гавань затишну чи на рифи посадять, — ніхто не знає і голосу не має спитати. Дістались благополучно до берега — ура відомству! Яке воно мудре і прозорливе! Ум, честь, совість наша. Напоролися на підводні скелі — винних нема. Планида, бачите, така! Дно криве, каміння підступне, а хвиля зірвалась заламиста і крута.

Так лише ми вміємо. Ніби випарами сон-трави дихаємо. Чи зілля отруйного обпилися. А тим часом приспаний запевненнями-цяцянками народ дихав на повні груди і. . . набирив берів. Бер (біологічний еквівалент рентгена) — доза будь-якого йонізуючого проміння, яка діє на живий організм так само, як і рентген рентгенівського або гамма-проміння.

Щоб і надалі бадьоро притуплювати народ, у Народичах «висадився десант» пропагандистів з області. Туркотіли, наче дікі голуби в лісі, наvertали людей в оптимістичну, казенно-льозунгову віру, домагаючись одного: втопити тривогу людей за своє здоров'я в словах пустодзвонних.

Літописець свідчить: «Допомогло, як мертвому кадило».

«5 травня. Через ліси прибився слух: виселяють Чорнобиль! Ого, самі себе викурюємо з Полісся.

10 травня. Наказано накривати колодязі.

13 травня. Збори в райлікарні. Читали вказівку з області: 'Не радити

жінкам родити. Переривати вагітність'. Он як повернулося! Стало закручуватися на лихе.

15 травня. Район бурлить, хилиться до бунту. Батьки оббивають пороги начальства — вивести дітей! Еге, дійшов-таки глас до бога. . . У Народичі послано ляльковий театр із Житомира. Артисти прибули — як на фронт. Провізія своя, вода своя і страх в очах: не роблений, не мальований — свій.

20 травня. Розпорядження, пущене навздогінці: не пити молока! Що? Так, майже місяць пили. . . Докопалися, нарешті: вміст радіації в молоці у сорок разів перевищує норму. Оце-то напилися дітки! Напилися, натіпились, здоров'я набралися. . . Дякуючи міністрам, академікам і державній секретності.

Приїхали вчені. Сотні запитань посипалися од людей. Одне болюче: чим палити? Газу нема, а ліс заражений. Учені відповіли: палити дровами. Але спочатку їх треба. . . мити водою.

Відтоді пропала довіра до вчених. Дуже велика зневіра в народі до науки.

6 червня. Сход у Народичах. Лише шостого червня! Півтора місяця «мирний» атом калічив людей. Ніяких порад, ні пересторог. Тільки тепер влада надумала гукати сход! Роз'яснення давалися туманні, з недомовками, окутані словоблуддям, як ватою. . .»

Гуляє на свободі меч радіації — виїнятий із піхов нездарамі-проектантами, йолопами — начальниками станції та нашим ненаглядним Атом-енерго. Хижий, немолимий меч пожинає щедрі плоди. . . У кожного другого учня в Народицькому районі зіпсований зір. Близько п'яти тисяч дітей опромінено радіоактивним йодом. Багато хлопчиків і дівчаток зазнали удару йоду на щитовидну залозу силою від 50 до 1000 рентгенів. У дітей підскачовий тиск, порушився сон — у п'ятнадцяти з них украй виснажена нервова система. Їхній стан здоров'я викликає серйозне занепокоєння.

Коли саме віялось і курилося з реактора, ніхто не попередив діток про небезпеку, не захистив, заходів запобіжних не вжив.

Радіоактивний фон, як і статистика захворювань, були строго засекречені. Народицькі педіатри півроку «виривали зубами» у київських медиків-світил результати обстеження дітей. Тут з повним розмахом діяла чорна рука Шульженка. Чорна рука і чорний гриф секретності.

Ну, а поки можновладний чиновник грався в державні секрети, напускаючи титулованого туману, в зоні «жорстокого контролю» опинилося дванадцять шкіл Народицького району, де вчиться понад дві тисячі учнів. Це дві третини всіх школярів району. Там же знаходиться десять із п'ятнадцяти дошкільних закладів. Ніхто нині не дивується, що смертність дітей у районі загрозливо «поповзла вгору».

У Народицькій середній школі — учні із шістнадцяти сіл. Харчують їх за державні кошти. Продукти привозять із віддаленого Чуднівського району. Звідті і бригада кухарів. Відбули кулінари місяць — гайда додому! Їх заступає нова зміна! Лікарі в Народичах теж працюють вахтами. Усі — тимчасові. Тільки безвинні дітки на постійній вахті. Тільки діти роз-

плачуться свої здоров'ям за той злочин, що його скоїли вусаті дяді з Атоменерго.

Бентежну статистику виводить літописець: «Після аварії реактора на Прип'яті з району втекло 25 лікарів! За три роки в район прибуло 55 випускників вузів — залишилося 2. Із 105 вихованців технікумів утрималося 5».

Директор Народницької середньої школи Дмитро Іванович Козинський говорить з відчаєм:

— Діти в'ялі, немає в очах блиску, стареча байдужість до всього. Вишикуємо «на лінійку», а вони непритомніють. Понад п'ятдесят наших учнів лікувались в Інституті радіології. Три роки підряд київські лікарі беруть у дітей Народницької школи кров на аналіз. Що показують ті аналізи — ніхто не знає. Ні вчителі, ні батьки. Якись ворожити, а не лікарі. Тайна за сімома замками.

Еге, грізною булавою возноситься чорна рука Шульженка! І наказ чорний возноситься. Він убиває людське милосердя, доброту, мораль.

Мене страшенно обрадувало те, що літописець не обминув ганебної акції: «Київських лікарів у Народичах прозвали кровопивцями». Чим не вирок Шульженкові, відомчій раті, таврованій системі секретності. І закріпачений, негодящий медицині нашій.

Біль і розпач Д. Козинського поглиблює вчителька Народницької восьмирічки Г. Онопрієнко: «У третини учнів гіпертрофована щитовидна залоза. Мучать головні болі. Через десять-п'ятнадцять хвилин вони погано сприймають пояснення на уроці».

Така вона страшна — правда. Але керівник дитячого відділення радіаційного ризику Всесоюзного наукового центру радіаційної медицини АМН СРСР професор Є. Степанова, надихавшись отруйних випарів потайних директив, уперто гребе впоперек течії:

— Хочу сказати з усією відповідальністю: поки що ніяких великих відхилень у стані здоров'я обстежених дітей не виявлено. . .

Помилюйтеся казуїстичним ліпленням фрази: не просто — відхилень, а «ніяких великих відхилень». А яка біда чатує на дітей, в яких навіть «невеликі відхилення»? Професор завбачливо мовчить.

У статті «Забутий гарнізон» від 23 липня 1989 року «Комсомольская правда» пише:

«На думку спеціалістів ВНЦРМ АМН СРСР, через п'ять-десять років для тих, хто проходив службу в зоні (проведення дезактивації), значно зросте ймовірність появи злоякісних пухлин, різних захворювань крові. Дадуться ознаки ураження нервової та ендокринної систем, щитовидної залози. Не виключена й можливість генетичних аномалій».

Ось такий клопіт каторжний чекає солдатів. А як же букварики чисті та ясні — мала малеча? Найтендітніші пагони нації нашої — надія народу. Як же вони перебредуть через чорнобильську стронцієву чорну заволоку? Зціпивши зуби, побравшись за руки — чи як? Чи судилося їм продовжити себе у потомстві? Чи так і згине на пні радіаційному лихому рід наш великомученицький і страдницький? Ніхто не знає, ні придворні академіки, обсіпані преміями, як пудрою, за наукові муляжі, ні безголосі ординатори в санаторно-начальницьких клініках.

З великою неохотою, немовби з примусу важкого, професор Є. Степанова зізнається, що відхилення все таки є:

— Нас дуже непокоять зуби дітей. Майже немає таких, у кого була б хороша порожнина рота. . . В частини дітей — хронічні тонзиліти.

А що ж практики, на чиїх головах не сяють райдужні корони вчених? У кого ні престижних посад, ні грошей. Офтальмолог Інна Миколаївна Решетняк працює в Народичах. Жінка пережила все, що випало на долю цього благословенного приреченого поліського краю:

— Ті, хто дав команду проводити демонстрацію Першого травня, були правопорушниками, а не керівниками. Вони добре знали, що рівень радіації був тоді убивчий для здоров'я. Знали і мовчали. В будь-якій іншій країні таких підло-мовчальників чекала б в'язниця. Ну, а поки начальники гралися в таємниці, — дітки залюбки гралися в піску. В тім оманливім з виду піску, де стільки накопичилось ярусів реакторної смерті. . . Тепер діти і дорослі погано бачать, їх гне донизу постійна втома, ніють суглоби. Пам'ятаю, ринули в поліклініку солдати. Ті, які в зоні працювали. Усі скаржились на біль в очах. А через кілька днів приїхав стривожений полковник. Я розказала йому, чим це може скінчитися для солдатів. . . Очі — дозиметр людського організму. Я помітила, що найбільше уражаються радіацією голубі й світлі очі. Гадаю, це пов'язано з пігментацією. Чорні, карі очі краще захищені пігментами. . .

— У перші дні після аварії реактора хворі забували свої речі у лікарів. Поводилися так, наче їм щось пороблено. А таки пороблено! «Мирний атом» оглушив пам'ять. Ого, люди набрали тоді берів! Нас нахабно обманювали з тими рентгенами. В селах, де діє жорстокий режим, з'явилася катаракта навіть у дітей. Такого ніхто не пам'ятає. Тільки й мови було про щитовидну залозу, а про очі не думали. Погляньте на ці цифри!

— А вони не секретні? — цікавлюся.

— Чом же ні! У нас все закрито від людей. . . Ще п'ять років тому катарактою хворіли двадцять чотири чоловіки. А зараз нею вражено сто вісімдесят п'ять дорослих і десятеро дітей-підлітків.

Хто зарадить людям у біді? Може, діток вилікує злочинно-таємнича директива Шульженка? Чи стане панацеєю від масових захворювань вказівка Міністерства охорони здоров'я із заборонаю розголошувати правду про Чорнобиль? Подумати, укази проти здоров'я людей штампую відомство охорони здоров'я! Охо-ро-ни. . . Хіба воно має право так називатися!

— Я в усьому зневірилася, — каже Інна Миколаївна. — В мене три доньки. Усі вони «нахапали» берів. . . Бачили б ви картоплю на городах у вісімдесят шостому році. Городина стояла чорною від йоду. А він же упав на голови людей. На їхню долю впав. . . Чорнобиль треба негайно закрити! Як і всі атомні станції.

Так і хочеться закрити: «Гей ви, охоронці державних секретів із Міністерства охорони здоров'я! Ви чуєте моторошний стогін хворих, спостигнутих радіацією? Чи зовсім оглухли від байдужості до горя людського?»

А ось спостереження місцевого лікаря-психіатра:

— Одразу після чорнобильського чаду людей обуяла еuforia — нездо-

рова веселість. Причина? Думаю, це атака радіоактивного літію. Він збуджує людину — чи загання в душевний кут, коли опускаються руки і світ робиться немилим. Усе залежить від дози. Давайте замислимося над лихом, яке нависло над Народичами. Зараз у нас міряють рівень лише цезію. А плутоній, стронцій, літій? Які грані і якої біди вони несуть? Що їм протиставити, які загороди воздвигати? Ніхто не знає. Ні патентовані академіки — на яких стільки надій і од яких стільки горя! Ні міністерські дуті світила, яким держава вділяє добрячий шмат од пирога достатку. Виправдання у них одне: до стронцію і плутонію руки не доходять. А я переконаний, що голови не доходять. І не підходять їхні голови до такого серйозного діла.

— Іще про евфوریю. Її також викликає літій. Чи йонізуюче випромінювання радіації, що шкідливо впливає на інтелектуальний розвиток дітей. Однак більшість людей скаржилася на понижений, депресивний стан. Ні, тут не радіофобія! Такого терміну нема. Є тривога за потомство, за долю своїх дітей. За майбутнє роду. Ну, а «радіофобію» нехай запише до свого доробку экс-міністр охорони здоров'я України Романенко. То його слівце. Пуццено ним в обіг — як фальшивий доляр. . .

З бодем душевним мусимо визнати: у час біди народної не знайшлося жодного міністра (із тих, чий відомства причетні до реакторів і до здоров'я людей) — справді народного. Який би вболівав за людей, горою стояв за них. Міністри виявилися пристосуванцями.

Хоч би як викручувалися міністри, якого б туману не напускали, а відхреститися від скоеного вони не можуть: на поліську землю впала велика біда. Руками її не одвести, не засолодити найсолодшими словами. Що може зараз поліщук, котрий (як ніхто інший) обвінчаний з природою? На річку не йди, про ліс забудь! А жити як?

Літніми сонними ранками бігав я на базар у Народичах. На ту сумну-пресумну торговицю. Де ні сміху, ні веселого слівця, ні радощів.

— Абрикоси молдавські, абрикоси молдавські! Три рубчики, три рубчики стоїть кільо чуда. . . — закликає молодик з циганськими очима. Беруть нарозхват. Фрукт чужий, з дального краю, чистий від радіації.

Стоїть змарніла, — як Божа матір, — молодиця з відром блискучих соковитих чорниць.

— Почім? — обережно питає люд, так навромацки цікавиться, ніби жінка міну німецьку продає.

— Чотири стакани — руб. . . — каже вимучено і невпевнено.

Німа сцена. Покупці відходять тихо і безшелесно, наче тіні.

Ніби вони ритуал базарний справляють питати — але не купувати.

Продається малина. Дозиметрична контролзя застерігає: дітям не можна. Базар обминає малину, ожину, суніцю. . . Сумна торговиця понуро і насторожено обтікає все поліське. Недавно ще рідне, своє, а нині вороже, підступне і лиховісне.

А яка доля лісів, що прийняли на свої шати атомний смерч убивчої сили? Тих масивів, які змикаються під хмарами з чорнобильськими верховіттями. Понад сімнадцять тисяч гектарів опромінило радіонуклідами. Нині це відторгнуті пущі — пропаща сила. Ні ногою ступити, ні з соки-

рою поткнутися. Дрімучі праліси плянується проголосити гордо і незалежно: «Заповідними».

Ну, а решта лісів — близько 26 тисяч гектарів — вважаються живими і буцімто чистими. Директор Народицького лісгоспазу Микола Федорович Кудін дещо прояснює «стерильну» чистоту соснових борів:

— Тут ведемо догляд і промислову рубку. Радіація? — він довго шукає слів, ніби слова — це гроші, яких завжди нема. — Бачте, всередині дерева чисте. А ось кора. . . вона, як та губка, що увібрала реакторну золу. Та й на землі залягло переметами. Рубати ліс ми рубаємо, але не маємо машин, щоб кору знімати. Оту саму губку. Що робити? А нічого, так і відправляємо замовників. У нас своя морока — у нього своя.

— Чи багато кора набралася бруду чорнобильського?

— По-всякому, раз на раз не приходиться. Одне слово, де як віяло. В чистій зоні, наче того. . . Е, що я круг столу тупцюю! Видане рішення райвиконкому: до лісу не ходити! Виставляємо шлагбауми — в'їзд заборонено! На спеціальних щитах пишемо, щоб грибів, ягід, трав лікарських не збирали. Сіна не косили. Коротше, що є в лісі — не зачіпай, бо пропадеш ні за цапову душу. То хіба це життя. Від прадавньої Слов'янини ліс рятував людей. Од половця, хозара, тюрка-бусурмана, татарина, німця. . . А тепер бійся пущі, як чорт ладану. . . У нас такі урочища, ріки! Але ніхто не їде відпочивати на літо. Ні атомники з Москви, ні вчені медики із Києва, ні сам Романенко. А вони ж трубили у всі труби, що в нас суцільний рай. . .

— А полювання?

— Яка охота, яка! Навіть у чистих зонах дичина непридатна для споживання. Дикий кабан носить радіації в шість разів більше норми. Живий реактор! Зустрінеш вепра — тікай світ за очі, бо сам будеш світитися. У Базарському (чистому) лісництві машина ненароком підбила лося. Довелося його пристрелити. То що б ви думали! Тварина «набирала» радіонуклідів у дев'ятикратному розмірі. В наших лісах не полюють з вісімдесяти шостого року. Відтоді пішло множитися поголів'я лосів, косуль, кабанів. . . А це ж нещастя! Бо заражена дичина мігрує в чисті зони.

Літописець продовжує реєстр чорнобильського безголов'я:

«Коло села Довгий Ліс бачили плачучого вовка. Плакав сіроманець, як мала дитина. А чого йому веселитися! З усіх боків обступила радіація. Дичини не їж, води не пий, утікай на узлісся, бо в лісі ноги не носять».

— Що там вовк! Я по собі знаю. Як тільки зайду в ліс, одразу навалюється втома. Хочеться лягти і нікуди не квапитися, — розповідає Микола Федорович. — Сильно пече в горлі, голова болить. Ми радимо лісникам менше бувати. . . в лісі.

Вице-президент АМН СССР, голова Національного комітету з радіаційного захисту Л. Ільїн зі своїми підлеглими встановили можливі параметри радіації. Вони твердять: за своє життя людина «має право» набрати 35 берів. А що вище — те від лукавого. Небезпечно для здоров'я. Розрахунки прості, ніби табличка множення. Середній вік людини — сімдесят. Отож, набирай собі «з чистим сумлінням» по півбера на рік. Президент Білоруської Академії наук В. Платонов «со товарищи» різко виступили проти цих постулатів і запропонували свій модель. Якщо Л. Ільїн розтя-

гує радіоактивну дозу на весь вік людини, то В. Платонов заходить зовсім з іншого боку. Він наполягає: люди не повинні жити там, де не можна виростити чистих продуктів, де введені жорсткі обмеження, де всі бачать відхилення від норми. Якщо стисло, то: теорію Л. Ільїна можна назвати машинізованою, розрахованою на роботів, а позицію В. Платонова — гуманістичною, зігрітою власним серцем.

Микола Кудін дістає журнал радіаційних замірювань, ми по коліна забрили в людське горе, і поза шкірою мороз ходить: торік лісоруб із Рудні Осошні А. Д. Голуб «набрав» 2.3 бера, його односелець А. С. Голуб — 3.35. Їхні показники побив лісник із Малих Миньків Василь Павлов. «Рекорд» чоловіка — 4.38 бера за рік.

Чи відповість экс-міністр охорони здоров'я УРСР А. Ю. Романенко: якої саме шкоди заподіють тихі бери в організмі? І що чекає на цих людей у недалекому майбутньому? Який їм хрест нести у житті?

Нарешті, наведемо слова медсестри з Народи́чів Наталі Сич, проголошені нею на районній партконференції:

— Давно вже настав час розказати людям усю правду. . . До лісу ходити не можна, купатися не можна, продуктів з городу, як і м'яса, молока, споживати не можна. На грибах зашкалює прилад, яким міряють радіацію. Але наша достославна заготівельна контора приймає сушені гриби. Для кого і для чого ми виробляємо м'ясо та молоко?

Заготовляють гриби? Та цього бути не може! Мабуть, це байочки, що їх стільки поширено в народі? З пересторогою і тремтінням душевним розгортаю полотна всезнаючої районної статистики. Розпрямляю найтонші складочки і поринаю у хвилю гарячих цифр, засвідчених достойними підписами і гербовими печатками. Циферія нагадує рій оскаженілих куль, здуру вигулених із крупнокаліберного кулемета. Стривай-но, льон, хміль, зерно, а де ж опеньки та маслюки, що зросли на чорнобильській сажі? Ага, ось вони, «дорогіі»! Сушені, викупані стронцієвими дощами, настояні на цезієвих росах, світлі, аж сріблясті од радіонуклідної втоми.

Динаміка поширення зла по всій країні — виважена в цифрах — має таку амплітуду. 1986 рік. У Запорізьку область відправлено 1.3 тонни грибів. Час спливав, і крива плянових поставок «делікатесного» їства круто заламувала свою брову вгору. 1987 рік. Відвантажено у Запоріжжя 1.3 тонни та ще в сонячний Крим — 1.7. Влітку 1988 року запоріжці одержали 2.8 тонни гриботків і Краснодарський край — 6.6.

У листі до З'їзду народних депутатів жінки із Народи́чів слізно блаagli: район має бути забезпечений чистими продуктами. А тим часом з радіаційної зони навальним потоком ідуть овочі, яйця, м'ясо, молоко, хміль (ще на квіту вражений чорнобильськими випарами), фрукти, хліб. До Миколаївської, Дніпропетровської, Кіровоградської, Донецької областей, у Середню Азію, північне місто Мурманськ. . . 1986 року державі здано 11405 тонн картоплі, наступної осені — 11087, а позаторік — 8010. А ось вал по м'ясу та молоку перебиває плянові завдання на двадцять п'ять відсотків, овочів — на тридцять три. Із отруєного атомом Полісся рине справжній дев'ятий вал усякого збіжжя. Отака політика.

У сімнадцяти колгоспах району людям дозволено їсти «свою» картоплю. Зате колгоспний худібці — заборонено! Рівень радіації у молоці в

сорок разів перевершує плянку. Роз'яснення начальства мудре, Соломонове: мовляв, на маслозаводах радіонукліди слухняно спливають із сироваткою у відходи. О, диво! Люди покірно вірять. Масова віра (рідна сестра масовому психозові) — головне «надбання» епохи деформованого соціалізму. Скільки безневинного народу лягло в землю з колективною, міражною вірою на вустах.

А льон! Поліський диво-льон, отой, що «цвіте синьо-синьо» (із вірша Василя Юхимовича). До минулого року Народичам доводився невмолимий плян по льону. Суботники, кампанії, аврали (в прорив кидали діток із шкіл), пляни, зобов'язання, виконання і перевиконання. А вся радіація — в порожнечі. Що дає крила радіонуклідам? Пилота, кушпела. Скільки ті люди нещасні надихалися кіптяви реакторної, збираючи у колгоспах «синій-синій» льон!

Що це — наше недбальство, байдужість, злочин?

Невсипуний літописець не відає ні сну, ні спокою: «Я часто задумуюсь ночами. Звідки ми такі? Чому ми такі? Хто ми в цьому світі? Недолюдки, недоумки, холодні ремісники, раби? Чи зайди, чужі прибуду, яким нема чим дорожити у цій землі? Начальство ж різних щаблів — нечуле до нужд народу, бачиться мені осавулами, поставленими над людьми».

З доповіді Валентина Семеновича Будька, першого секретаря Народницького райкому партії на пленумі райкому:

«Хоч які б проблеми ми сьогодні розглядали, хоч які теми порушували — все так чи інакше пов'язане з обстановкою, що склалася в районі після аварії на Чорнобильській атомній станції. Інакше це буде розмова, відірвана од нашого життя».

Всі дороги ведуть у Рим. Усі розмови зводяться до радіації...

Коли у людей горе, а їх обходять стороною — з'являється віра в чудеса. Ця тендітна надія і зневіра водночас породжує силу силенну домислів, чуток. Та ще комісії! З Москви, Києва, Житомира: медики, фізики, біологи, хеміки, начальство різного польоту. Журналісти з Японії, Америки, Іспанії... Комісії — наче їх злим коренем споено — говорять зовсім протилежне. У кожного свій бог і своя молитва. Скажімо, І. Ліхтарьов — завідувачий відділом Всесоюзного центру радіаційної медицини АМН СРСР — обнародував свої результати про те, що в зоні між Народичами та селом Рудня-Осопня річна доза зовнішнього гамма-опромінення становить від 0.06 до 0.27 бера. А районна газета «Жовтневі зорі» друкує дані штабу цивільної оборони в Народичах, де чорним по білому написано: гамма-фон повітря в десять разів вищий «ліхтарьовського».

Текст виступу Наталі Сич на партконференції райком відправив союзному міністрові охорони здоров'я Є. Чазову. Той завчено натиснув на кнопку (як од мухи відмахнувся) — і вже професор О. П'ятак з відомого нам радіаційного центру організовує чиновницьку відписку. Сам не спішить до Народичів, боронь Боже! Хоч для фахівця скалічене атомом Полісся — незамінеміне поле для дослідів, аналізи, для звершення наукового подвигу. Ні, О. П'ятак самовіддано, як той Геракл, вступає в гігантську паперову битву, яка четвертий рік точиться між зігнутими в баранячий ріг поліщуками і радіаційною медициною. Учений з високими еполетами не вдовольнив жодного запитання. У словах медсестри Сич крик душі —

а тут глухе сукно кабінету. З Народичів біль і сльози — з медичного центру паперова заметіль, стоси словоблуддя:

«Що стосується грибів і ягід, то закінчується складання карт їх радіоактивності на всій території УССР». . . Три роки сушені гриби із завіяних цезієм лісів розвозять по країні. Гроші деруть — а правду про радіонукліди глушать. Три роки вчена медицина вимучувала карти. Вимучувала так мляво, ніби вона волами їздить. А якщо гриби смертельні для людини?

«Онкологічна захворюваність серед населення району за період з 1981 по 1988 рік була нижча, ніж в області і республіці, серед чоловіків на 15.9, серед жінок — на 26 процентів». . .

Ось вона — анатомія соціального злочину в розрізі.

А далі в ученого П'ятака пішло-поїхало: «За даними комплексних оглядів, захворювань, пов'язаних із впливом радіації, не виявлено. Частота і структура виявлених у дітей району захворювань практично не відрізняється від показників по УССР в цілому». . .

Так самопевнено пише медичне світило. Що йому ті сльози, пекучі людські на чорнобильському вітрі! Трагедія дітей та нестямний розпач батьків. Одписав — відбув роботу. День до вечора, а там хоч вовк траву їж. Тепер кричи з тих лісових сіл народицьких — ніхто не почує. Бо твої болі визнані за недійсні, надумані й опротестовані у вищій інстанції самим О. П'ятаком. За формальними канонами професор виграв паперову битву. «Липова» правда на його боці. Але, зізнаймося, за такі канцелярські баталії (навіть переможні!) учених ще ніхто не мав за учених. Навпаки, їх зараховували до легіону верхоглядів, які не приносили людям ні радости, ні добра.

А тепер послушаємо офіцера міліції з Народичів:

— Моїй доньці п'ять років. Але без допомоги вона не встане з ліжка. Кістки в дитини вражені цезієм. Щоранку з дружиною ми розтираємо дитячі ноги, поки вона не підведеться з постелі. Що їй чекає далі? . . . Простався в інший район, не відпускають. Та й хто відпустить! Сюди ж ніхто не хоче їхати. Народичів бояться, як вогню. Райком партії теж не знімає з обліку. . . — він помовчав, спохмурнів: — Ну, підросте дитина. А як їй жити в світі?

Он яка драма людська розверзається. А вчений професор, ніби школяр-недоук, знай собі, бубнить: «За даними комплексних оглядів, захворювань, пов'язаних з впливом радіації, не виявлено. . .»

«Достовірної інформації про народження ненормальних телят і поросят у Народицькому районі центр не має. . .». Люди-професори, за що ви зарплатню одержуєте? Та про тварин-мутантів пише місцева, республіканська, союзна преса. Знімки восьминогих лошат, поросят-виродків обійшли газетні шпальти світу. На документальне кіно про народицькі ферми дивляться тисячі людей. А тут виявляється, що «центр не має інформації». То, може, означений центр нікому і не потрібний? Га? Та закрити це відомство. А збережені гроші віддати народицьким людям, щоб вони могли збудувати собі житло у чистій зоні.

У червні минулого року Народичі приймали представника МАГАТЕ,

члена Міжнародного Комітету радіаційного захисту, керівника атомної безпеки Франції професора Сорбонни Пеллерена.

Разом із «свитотою» високого гостя ми їздили по Народичах, спостерігали, як міряють радіоактивний фон, слухали скупі коментарі вченого з Сорбонни, були на зустрічі народичан із Пеллереном.

— У Франції, — сказав він, — здоров'я людини дорожче енергії, яку виробляють атомні станції. У нас міністр охорони здоров'я наділений правом вета. Він може закрити будь-яку АЕС, коли з'явиться найменша підозра в її надійності. У Франції це єдиний міністр з такими правами.

Але людям болять своє. Заля налаштована на іншу хвилю!

— А як у нас? Ви спеціаліст, цілий день міряли. . .

— У вас не є легко. . . Влада багато зробила, щоб локалізувати удар. Що думаю? Я жив би у Народичах з дітьми й внуками.

— Ми чули від багатьох. Але ніхто не їде. Покрутиться день-два, як і ви, та й поминай, як звали.

— Кожен повинен мати дозиметр, — професор переводить стрілку розмови.

— Які дозиметри? Ми їх в очі не бачили. Хто нам дасть? — заля нагрівається. Обурення закипає рядами.

Схоплюється з місця молода жінка:

— Ви прожили життя. Можете тішитися атомом і наукою. А мої діти приречені. В одного печінка хвора, в другого очі, щитовидка. . .

Представник МАГАТЕ виклику не прийняв, а вдався до миролюбного демаршу:

— Я розумію. . . Ваші слова не є образою. Про дітей маємо думати.

— Думати! Молоді сім'ї з дітьми треба негайно вивести в чисті райони. А хто нас слухає?

Нарешті, Пеллерена запитують:

— Що зробив би уряд Франції, якби люди відмовилися жити в радіаційній зоні?

— Я за свободу. Останнє слово — ваше. Ніхто не має права змусити людей жити там, де вони не хочуть.

І завирував казан! Кожен своєї правоти домагався:

— Хіба це наука! Всі академіки — і всі хитрують. Гнутьсь в колінах перед начальством.

— А що думає уряд? . . . У відставку Романенка! Не треба нам таких міністрів!

Люди розходилися. Знову зневіра, вагання. Як страшно на самоті з ними. Перебирали слова ученого із Сорбонни — не могли звести кінці з кінцями. Що він сказав? Чи йому вірити?

— Він же представник МАГАТЕ. От і захищає атомників.

Француз у гостях. Не хоче лізти в наші справи. . .

— Але каже: останнє слово за людьми.

— Яке слово! Ми беззахисні. . .

— Що правда, та правда. Живем, як у тюрмі.

Суди-пересуди, домисли, недововки, безнадійні надії. І знову, як учора, чутка чутку побиває.

Після сумнівів та безвиході — приходить відчай. А вже відчай напружує волю, іскри викреслує. Накопичує силу, що греблі рве.

Це добре розуміє районна влада. З доповіді першого секретаря Народницького райкому партії В. Будька від тридцятого травня вісімдесят дев'ятого року:

«Морально-психологічна обстановка в районі — будемо відверті — вскрай напружена і нервова. Характерна для настроїв людей невпевненість, безперспективність. Роз'яснення спеціалістів з Міністерства охорони здоров'я не переконають. Ситуація з кожним днем стає все складнішою і може вийти з-під контролю».

Час бере своє — напруга наростає. Хвиля може вийти з берегів. Як це трапилось у білорусів (сусідній район Наровля). Там районний апарат відмахнувся од вимог людей і опинився на обочині подій, а волю диктував страйковий комітет. У квітні-травні Народницький райком шле тривожні листи до Києва:

«Необхідно вже цього року відселити сім'ї, які мають дітей, з 12 сіл, де рівні радіації небезпечні для здоров'я, а також надати пільги в отриманні житла сім'ям з дітьми при виїзді за межі району.

У зв'язку з тим, що практично вся територія району забруднена радіонуклідами і не має можливості виробляти «чисте» за вмістом радіоцезію молоко, вважаємо необґрунтованим поділ сіл на «брудні» та «чисті», оскільки серйозне занепокоєння викликає зростання захворювань як у дітей, так і дорослих. Потрібно перевести на чисте харчування населення всього району з відповідною грошовою компенсацією додаткових витрат на їх придбання. . .»

Низи напірвали. Верхи затаїто мовчали. Щоб прояснити їхню мовчанку, нагадаємо, як саме нагніталися події. Коли розколося небо над Прип'яттю і паніка охопила поліщуків — евакуювали чотири села Народницького району. В які ж палестини спровадили їх? Ні в які! Людей «пристроїли» в сусідніх селах. А хіба Чорнобиль до сусідів не дістав? Ого, наклав їх з головою! Для переконливості вдамося до цифрової розкладки. В селі Христинівка є місця, де «випало» 110 кюрі на квадратний кілометр, у Малих Кліщах — 113, Звіздалі — 123, Рудні-Осошні — 205, у Ноздрицах — 215. Гранично допустима норма забруднення ґрунту цезієм — 40 кюрі на квадратний кілометр. А як вище — треба вимітатися в один день.

Ну й що — вимітаються? Люди вже четвертий рік живуть. У тяжкому сусідстві живуть.

Чому ж не виселяють з тих місць, де високий радіоактивний фон? Найперше: байдужість чиновників до людини. Головне — приглушити розмах аварії, приспати громадську думку. Випробувана метода командно-бюрократичної системи.

Алесь Адамович у журналі «Новый мир» так пояснює цей феномен:

«Наводячи густу тінь на все, що відбувається в цих районах, — тінь тайни, закритості всього і вся, — атомне відомство домагається головної мети: применшити масштаби нещастя. Щоб зберегти і лице своє, і свою програму будівництва нових АЕС, фінанси і т. п. . .».

На Україні обстановка склалася грозова. Ситуація стала випромінюва-

ти марнотратні дії верхів. Задумаймося, на евакуацію чотирьох сіл викинуто 68 мільйонів карбованців! Кажемо «викинуто», бо відселяли людей не «на чисті землі і ясні води», а заганяли в такий же радіаційний мішок. Скажімо, переселенці з Нового Шарна отаборилися в Малих Кліщах. А коли стали міряти, то жажнулися: на новому місці реакторних викидів ще більше. Але будинки спорудили, асфальт проклали. . .

Низи налягали: визволити із радіаційного пекла ще двадцять сіл! Їхню вимогу настійно підтримував райком. Питаєте, з якого дива? А ось з якого. Партійний апарат із сім'ями та жителі району потрапили в той самий капкан. «Мирний» атом загнав їх на один пором. Усі разом вони благали «всевишнього», аби пором якнайскоріше відчалював од радіаційного берега і приставав до чистої землі. Не так за себе молили, як за дітей своїх.

Низи наступали: врятуйте дванадцять сіл! Верхи тримали глуху оборону. А що робити! Послухатися людей — це визнати свою вину. Здати назад? Але командно-бюрократична машина (не знаю аналогів у світовій практиці) їхати назад неспроможна. Навіть важелів не поставлено таких, щоб поточити машину. Тільки вперед (до цього кличуть усі льозунги) — «тільки на лінію вогню».

Отож, відступу нема — мости спалено. Зацікавлені відомства, вимуштруваний апарат муром стали: чотири села ми вивезли із зони — і за це скажіть спасибі. (Дарма, що люди задихаються від реакторної запарки). До того ж, ми не скупимося. Ми не вітчими, не бусурмани. Цього року теж виділяємо близько чотирьох мільйонів карбованців.

Точніше сказати, не виділяють — а відкуповуються. А тим часом мур проти волі народу непорушно стоїть.

У травні минулого року за Пленумі ЦК Компартії України з болем говорила ткаля Житомирського льонокомбінату В. Венгловська:

— . . . Слухала я ці одкровення, а на згадці були виступи по Республіканському телебаченню одразу після аварії міністра охорони здоров'я республіки т. Романенка. Говорив він про те, що нічого боятися наслідків радіації, усе пройде, усе минеться. Потім з'явилося рятівне словечко — радіофобія, психологічна боязнь неіснуючої радіації. . .

А що ж Романенко — тепер уже экс-міністр? Як і в чорні часи Чорнобиля, він лицемірно, ховаючи в словесах густу завісу омани, по-піонерському запевняв народ (Пленум):

— З усією відповідальністю можу повідомити, що, крім тих, що захворіли, яких 209 чоловік, сьогодні немає людей, чиї захворювання можна або необхідно пов'язувати з дією радіації. Разом з тим є справді велика кількість тих, хто потребує систематичного медичного нагляду. . . Я, шановна товаришко Венгловська, прошу вас, якщо у вас є час, зустрітися сьогодні або завтра. Якщо ж немає, я готовий приїхати до вас у Житомир і поїхати разом у Народичі з тим, щоб внести ясність з усіх питань, які цікавлять вас і населення. . .

Мала б преса вступитися за Народичі. Але ж союзне Атоменерго перебало на себе чисто жандармські функції колишнього достопам'ятного III відділення: про Чорнобиль і всю катавасію довкола нього — ані писку! Не сміти! Опечатати і засекретити.

Та клімат почав мінятися. Скресали ріки рабського мовчання. Крізь

мури застою пробивалися пагони народного протесту. Прорізалися зуби в союзної преси, пішли листи з Народичів до З'їзду депутатів. Виявилося, в країні є чесні вчені, які виступають проти академіків-підлабузників. Атака наростає, «грона гніву» Народичів доходять до сердець мільйонів. Прокидається від летаргійного сну громадська думка, що стільки літ дрімала. Жінки з Народичького району шлють свій крик-розпач до Верховної Ради СССР:

«Наші звернення в різні республіканські і союзні інстанції не знаходять розуміння та підтримки. Звертатися більше ні до кого. Ми віримо в справедливість народоглядя й просимо розглянути наші вимоги».

Під напором материнських і дитячих сліз чиновницька гребля стала тріщати. І диво-дивнеє! В газетах видрукувано повідомлення Надзвичайної комісії при Раді Міністрів УССР по ліквідації наслідків аварій, катастроф і стихійних явищ:

«Незважаючи на вжиті заходи по нормалізації радіаційної обстановки в зоні, прилеглої до Чорнобильської АЕС, в окремих селах вона і донині залишається складною. У цьому зв'язку Рада Міністрів УССР ухвалила відселити в 1989—1992 роках жителів 14 населених пунктів: Шевченкове і Ясен — Поліського району на Київщині; Великі і Малі Кліщі, Звіздаль, Малі Міньки, Ноздрище, Перемога, Поліське, Рудня-Осошня, Старе Шарне, Хрипля, Христинівка та Шишелівка — Народичького району Житомирської області».

Але... ні пробачення перед людьми, ані поклону каяття для годиться. Натомість — хитро, із викрутасами, немовби вини керівних чиновників нема, мовляв, обставини так склалися. Бачте, ми робили, рук не покладаючи, ночей недосипали, та що вдієш — лихо виявилося сильнішим... Нічого собі недосипали! На розтерзанні атомному молохові тільки в одному районі покинуто дванадцять сіл. А відселили про людське око... аж чотири, одне лиш маючи на умі: збити вал народного обурення, приховати масштаби враження території ядучим осадом.

Повідомлення з'явилося 27 червня минулого року. А як же преславний міністр Романенко? Пам'ятаєте, не далі, як у травні з високої трибуни Пленуму ЦК Компартії України він запевняв: у нашій краї все гарно, затишно, «я готовий внести ясність з усіх питань, які цікавлять... населення».

Наважимося запитати: хто ж такий Романенко? Він не знав, що цілих дванадцять сіл будуть зрушувати із насиджених місць? Чи свідомо обманював республіку? А може, він невіглас у своїм ділі? Чи пристосуванець, котрий танцює такої польки, якої заграють згори? На його совісті сотні людських доль, скалічених отруйним чадом. Скалічених тому, що чорнобильська вирва була надійно засекречена.

Народичі — це квіточки, а ягідки попереду. Лугини, Олевськ, Коростень, Овруч... Уся північна сторона Житомирщини густо завіяна не снігами білими, а радіонуклідами. На цю трагедію замордованого атомом Полісся накинута вуздечка державного замовчування. Вуздечка недомовок і вагань. Мовляв, є окремі плями, вкроплені радіацією, але жити можна. Не такий страшний чорт, як його малюють. Принаймні, про відселення цього багатостраждального регіону уряд не заїкається. А тим часом лихо розпрямляє чорні крила...

«Впродовж більш як трьох років, — пише газета 'Радянська Україна', — для жителів північних районів Житомирщини небезпечний рівень радіації — повсякденна реальність. По суті, вже більш як три роки триває експеримент на випробування людського організму. Цезієві плями — 'заміновані шматки' землі, які загрожують і десятки років будуть загрожувати здоров'ю людей».

Гаразд, а як бути з мільйонами, приробленими тяжким народним трудом? Тими мішками грошей, що їх викинуто під ноги. Майже 70 мільйонів карбованців засилосовано в народицьких радіаційних селах, які тепер колючим дротом обносять.

Хто (не взагалі, а конкретно) відповідь за сподіане?

А тим часом Наукова рада АН СССР з проблем радіобіології в своєму листі до народного депутата країни, заступника голови союзного Комітету з питань екології О. Яблокова стурбовано наголошує:

«Зростають захворювання органів зору в населення Народицького району, особливо в дітей. Пневмонія, фарингіт, носова кровотеча, запаморочення, швидка втома... Випадки пухлин гортані в тих, хто працює на вівцефермах.

Основою рекомендацій на проживання в цих зонах були показники дозиметрії, що прогнозували стан радіоактивного забруднення. При цьому не враховувався перший радіаційний удар. Абсолютно не бралася до уваги дія стронцію, плутонію, цезію, що й призводило до значного зниження справжнього опромінення...»

Населення практично не одержує «чистих» продуктів: дві банки тушонки на людину в місяць та один апельсин на дитину — це насмішка з людей. Вони вимушені годувати дітей місцевим молоком і використовувати для харчування забруднені продукти...»

Злочинною слід вважати заборону друкувати статистичні матеріали про захворювання дітей та дорослого населення.

Керівники Міністерства охорони здоров'я УССР, «офіційна» медицина, представники Агпропрому втратили довіру населення. Вони навмисне знижують дози опромінення. Тим паче, що більшість медичних заходів, пов'язаних з терапією населення, яке проживає в зонах жорстокого контролю, здійснюють лише на папері...».

«Знайдіть точа б один пам'ятник щасливій людині.

Ось пам'ятник людині, що вміла красиво й щасливо прожити життя.

Дивіть на нього, нащадки.

Нема такого».

О. ДОВЖЕНКО

ВІД РЕДАКЦІЇ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

Від дня, коли «Дамоклів меч радіації» завис над Україною, вже минає п'ять років. За весь цей час багато матеріалів появилось у світовій пресі на тему чорнобильської аварії, однак як у перших місяцях після вибуху атомового реактора, так і сьогодні не все, що треба б знати українському народові про причини вибуху і наслідки радіаційного затроєння землі і населення, знається. Чимало матеріалів на тему Чорнобиля появилось за цей час, а особливо за останні два роки в Україні. З-поміж них ми вибрали довшу працю на цю тему п. Степана Колесника, надруковану в двох числах «Літературної України» в січні 1990 року, вважаючи, що в ній

найповніше віддзеркалені всі головні аспекти чорнобильської аварії та її дотеперішні наслідки. Надіємось, що Шановний Автор, Видавці і Редакція «Літературної України» не матимуть нічого проти передачі тієї праці на читацьке коло нашого журналу.

Сливе напередодні п'ятого року чорнобильської аварії на сторінках «Радянської України» появилася у дні 25 січня 1991 року проєкт «Закону Української ССР про статус території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС», а рівночасно проєкт «Закону Української ССР про статус громадян, які постраждали внаслідок чорнобильської катастрофи». Ні з першого, ані з другого проєкту цих законів нічого більш конкретного, крім 30 кілометрової зони довкола Чорнобиля та того, що від дати прийняття цих законів Українська ССР, її Верховна Рада, Рада Міністрів і Міністерство здоров'я матимуть до діла з радіоактивним забрудненням визначеної території, не впливає. Але це, що впливає, також багато говорить за себе. Зокрема багато говорять ті розділи другого проєкту, де йде мова про статус осіб, які постраждали від наслідків чорнобильської аварії, єдиність системи реєстрації постраждалих та медичного забезпечення, інші компенсації та пільги, захист потерпілих дітей і населення загалом. Але, як це все появляється спізнено! А що на цьому трагічному полі діялося досі та діється навіть під цю пору?! Відповіді, очевидно, на це немає.

А причин на конкретні відповіді багато, і вони постійно множаться. Ось, для прикладу, в «СВБ» з 18 січня 1991 року інформується про погіршення на Чорнобильській АЕС, викликане несподіваним спадом продукovanого електричного струму, в наслідок чого «головна охолоджуюча реактор помпа закрилася, а галя каблів задимилася». О год. 0057 у дні 11 січня оперативність двох реакторів загальмовано. Причина: підупадок якості води, яку вживається для охолодження електричних генераторів, спричинений «людським» недоглядом. Понад два дні 1-ий і 2-ий чорнобильські реактори не працювали.

В дні 24 січня цей журнал подав таку вістку: «Комісія, покликана ВР УССР, застановляється під цю пору над закриттям» чорнобильських реакторів взагалі. «Схема закриття реакторів вже устійнена. Перший реактор повинен бути закритим в другій половині 1993 року, а другий в 1994 році. Закриття третього реактора заплановано на 1995 рік». Обсліджування зацементованого четвертого реактора (того, що вибухнув п'ять років тому) вказують, що він не є герметично закритий. Радіоактивне протікання можливе, якщо стара структура зацементованого реактора зрушиться. Під цю пору довкола цементованої стіни того четвертого реактора будують другу стіну, «стабільну і непротікальну».

На початку біжучого року Запорізька АЕС була також закритою. Направляли реактори, які мали б зараз працювати на «повну пару».

Але скільки, які і коли появлялися про це інформації в підсоветській пресі в Україні, по радіо та телевізії? Хто в Україні знає з докладністю про те, що діється хоч би в Чорнобильському гнізді АЕС?

Може це, що відбуватиметься в Україні і в світі у п'ятиліття Чорнобильської аварії та її жертв, чогось більшого досягне.

Василь БАРЛАДЯНУ

ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ В УКРАЇНІ І ЗАВДАННЯ ЕМІГРАЦІЇ (Скорочено)

Двадцять років тому, як тільки автор цих рядків почав збирати матеріяли про видатного художника і письменника Михайла Жука, до його рук потрапила стаття, в якій інший наш художник, Микола Бурачек, згадує про початок своєї першої зустрічі з М. Жуком.

«Багато років назад, — писав у 1919 році М. Бурачек, — коли знайомили мене з Михайлом Івановичем, він з усмішкою, повною добродушного гумору, висловив таку сентенцію: «Так і ви, товаришу, український художник?! Ой, тяжко бути українським письменником, але бути українським художником можна бути хіба лише за якусь кару». І додав до цього анегдота: колись-то до Івана Франка звернувся молодий чоловік (як тепер запевняють, то був «славетний» нині Пілсудський) і висловив бажання зробитися українським діячем. Франко вислухав молодого мрійника й дав йому пораду: «Гаразд, синку! Але ти раніше випробуй себе; візьми, голубе, здоровенну лозину, стань на березі річки або ставу та бий по воді лозиною годину, другу. . . п'ять, шість, хоч цілий день, і от коли не надокучить, коли від злоти не плюнеш на таку безглузду роботу, то берись тоді до української справи» («Червоний шлях». ч. 5, ст. 246).

Щойно наведені слова були сказані М. Жуком за якихось десять років до 1917-го. А потім, починаючи з 1929, з арешту членів СВУ і СУМу, настали роки, коли не лише українським художником, а взагалі українцем називатися було тяжко. З нас знущалися за спробу зберегти рідну мову, нас переслідували за любов до нашої історії, а як тільки хтось із нас наважувався вимовити вголос слова «незалежна Україна», то його ще на початку 60-их років карали на горло.

Вдаємося до екскурсу в біографію М. Жука не для того, аби посіяти в душах українців песимізм чи охолодити тих, хто до так званих «перестройки», «демократизації», якщо й не допомагав окупантам боротися з усім українським в Україні, то був байдужим до української справи: вважав її безнадійною, а тих, що боролися за Україну, мав за дурників і навіть за ворогів українського народу. А сьогодні, коли в СРСР вожді КПСС заговорили про

необхідність змін, реформ, коли на з'їздах народних депутатів викривається злочинна суть комунізму, саме колишнім байдужим до всього українського свербить якнайскорше довести, що й вони не абиякі українські діячі. Галасують, влаштовують різного роду товариства, серед членів яких дуже багато колишніх відвертих коляборантів, і кожну свою дію чи захід підносять до рівня загальнонаціонального і єдиноможливого. А це створює ілюзію перемоги над московським імперіялізмом, який, насправді, ще нікуди з України не відступив та й не збирається відступати. Навпаки, Москва використовує цих галасунів та їхні вчинки, аби продемонструвати вільному світові своє нібито вже демократичне обличчя. Але «демократизація» — це не демократія. І дозвіл на балаканину — ще не свобода. І це дуже легко довести шляхом аналізу дійсності, висвітленням конкретних фактів. Сьогоднішню українську дійність дуже вдало характеризують слова Дмитра Донцова, сказані ним у 1923 році:

«Нема в політиці помилки страшнішої, як боятися глянути в обличчя фактам. Здається, в сю помилку впадають деякі наші політики, які представляють в якнайвигоднішому світлі балаянс минулого року. Тим часом робити так не вигідно нації, яка хоче і вміє йти до своєї незмінної мети», тобто на даному відтинку нашої історії до незалежності («Л.-Н.В.», 1923, ч. 2, ст. 172).

Гіркі й тривожні думки приходять в голову на теперішньому роздоріжжі нашої історії. Удруге в цьому столітті ми мусимо зробити вибір (в 1918 році і сьогодні), як порятувати себе, нашу країну, наш рід, а відтак і все життя зелене. І зробити це можна лише з допомогою правди, що єднає все людство. Адже нічого сильнішого і кращого, ніж правда, в світі немає. Свого часу українець Федір Достоєвський, що став великим російським письменником, казав: «Правда вища за Некрасова, вища за Пушкіна, вища за нарід, вища за Росію, вища за все». І саме тому треба бажати тільки правди, шукати її, не дивлячись на усі вигоди, що ми можемо втратити через правду, не звертаючи уваги на всі ті переслідування і гоніння, яких ми можемо зазнати через неї.

Аби погасити оте невідгідне світло, в якому постає зі сторінок советської, просоветської та західної преси наша Батьківщина, насамперед треба визначити, що таке Україна в значенні географічному, що таке українська нація і український нарід і що треба, аби Україна та українці з об'єкту московської політики стали суверенними суб'єктами історії.

Україна в географічному розумінні цього слова не тотожня такому адміністративно-територіальному утворенню, як Українська Советська Соціалістична Республіка. За межами УССР опинилися Берестейщина, Стародубщина, Слобожанщина, Кубань, Ставро-

пільщина. Українські землі входять до складу Польщі, Чехо-Словаччини, Румунії і так званої Молдавської ССР. А це більше, ніж третина нашої етнічної території. І наші етнічні землі стали не нашими не в наслідок експансії сусідніх народів, а з примхи Москви, котра постійно робить усе, аби ми були другорядним народом з усіх точок зору — політичної, територіальної, культурної і кількісної. «Перестройка», «демократизація», «гласність» навіть не передбачають повернення Україні бодай тих земель, що входять сьогодні до складу БССР, РСФСР та МССР.

Коли повірити тому, що оприлюднив у першому числі рухівської «Народної газети» один вчений з Українського Інституту Гарвардського університету, то українська *«нація, по суті, ніколи не утверджувалася»*. За словами гарвардського професора, у нас *«є всі історичні, людські й Божі права, щоби була нація, є її необхідність, але її ще немає. І на цю страшну правду, — каже професор, — мусимо подивитися і тим визволитись»*. Але це страшна неправда! Гарвардський вчений пропагує в Україні американське визначення нації. Мовляв, якщо Україна сьогодні не має свого війська, своїх грошей, своїх прикордонників і митників, то український нарід — не нація. Це суперечить європейському та азійському розумінню поняття нації. В Америці чи, наприклад, в Австралії є представники різних національностей, але немає національностей. В Європі та Азії, за виключенням Швейцарії, національність і нація співпадають. Національності мають свої етнічні території, що не скажеш про американських англійців, ірландців чи українців. За словами Д. Донцова, *«нація... — це велика спільнота тих, що живуть, і тих, що жили»* («Л.-Н.В.», 1922, ч.3, ст. 260), тобто у нації є теперішнє і минуле. Якщо для українця, що живе, наприклад, у Канаді, теперішнє — Канада, то минуле для нього — Давня Русь, Хмельниччина, Коліївщина, і все те, що називається українським етносом та його історією. А все це означає, що американська нація залишатиметься напівнацією доти, доки вона складатиметься з англійців, ірландців, євреїв, українців тощо. Маючи власну етнічну територію, мову, історію, культуру, український нарід був нацією і тоді, коли мав свої держави — Давню Русь, Гетьманат, Українську Народню Республіку, і тепер — у добу бездержав'я. А якби сьогодні не було української нації, то не було б і Українського Інституту Гарвардського університету. Адже не було б що вивчати! Інакше кажучи, держава і нація — не тотожні поняття. Держава з усіма її атрибутами — це тільки єдиноможлива форма повнокровного життя нації. Але нарід український і українська нація в просторовому розумінні — спільнота набагато більша за українську націю, бо живе не лише на своїй етнічній території. . .

До 1933 року теперішню Амурську область, Усурійський край,

південну частину Хабаровського краю навіть совети називали Новою Україною, де українське населення становило тотальну більшість. Там було 24 національних українських районів (Глуздовський В. На новій Україні. Харків, 1928).

За даними 1926 року тільки в одній РСФСР проживало понад 3 мільйони українців — Далекий Схід, Західний Сибір, Південний Урал, Поволжя, Стародубщина, Слобожанщина, Кубанщина, Ставропільщина («Энциклопедический словарь Гранат», 8-е изд., т.41, ч.III, ст. 439, столб. 429). У 1930 році в Казахстані було 29 районів, де жили самі українці — мільйон і п'ятсот тисяч. Там було 400 українських шкіл. В Актюбинському Українському педагогічному технікумі щорічно навчалосся 1000 майбутніх вчителів. А при Кустанайському Інституті Народної Освіти діяв український відділ («Червоний шлях». 1930, ч.11-12, ст. 201). Понад трьохсот тисяч українців проживало в Киргизії та в останній підсоветській Азії. Разом з населенням Західної України, а також Південної Басарабії, Буковини та Мармарощини, що входили до складу Румунії, українців на своєму етнічному терені та в інших місцевостях СРСР разом було понад 60 мільйонів. Але, як заявив на X-XII з'їздах РКП(б) Микола Скрипник, Москва постійно занижувала справжнє число українців за межами так званої УССР. Наприклад, до недавнього часу советська статистика твердила, що в так званій Молдавській ССР українців рівно стільки, скільки їх було в 1944 році — 550 тисяч. А в Румунії — не 100, а лише 44 тисячі. Як тільки басарабські румуни зажадали, аби їх мова стала державною мовою МССР, російські поневолювачі заговорили про стотисячне українське населення Молдавії. І таких прикладів багато...

Виступаючи 15 травня 1989 року перед одеською громадськістю в Одеському театрі опери та балету, відомий російський письменник Віктор Астаф'єв закликав українців «культурно об'єднатися з тридцятьма мільйонами українців, що живуть в Російській федерації за Уралом». Поза цими 30 мільйонами залишаються українці, що живуть в північноєвропейських містах Російської федерації, в Молдавії, Берестейщині, на Слобожанщині, Стародубщині, Кубанщині, Ставропільщині, в Казахстані і в підсоветській Середній Азії. За таємними даними Міністерства внутрішніх справ СРСР, в теперішній Російській імперії тих, хто в різного роду документах в графі «національність» пише «українець» — 86 мільйонів. Окрім цього, мільйони українців, пращури яких опинилися по той бік наших етнічних кордонів у XVII-XIX століттях, кажуть про себе ось що: «Ми руські, лише хохли». І через це під час переписів населення Москва наказує опитувачам: «Если опрашиваемый называет себя «руським», то в графе «национальность», вместо мягкого знака, следует писать букву «с», т.е. «русский».

Справжнє число українців в ССРСР тримається в таємниці з двох причин. По-перше, щоб не розвіяти міт про провідну політичну й культурну роль росіян в слов'янському світі і в ССРСР. По-друге, аби приховати від людства весь обсяг злочинів, заподіяних Московою українській нації й українському народу, головні з яких — душоубство і винародовлення, з метою використання українців для русифікації народів ССРСР.

Щодо душоубства, то, наприклад, тільки з 1929 по 1937 рік український нарід на етнічній території і в місцях компактного замешкання поза межами етнічної України був скорочений на 11-12%, а саме настільки збільшилася кількість неукраїнців в ССРСР («Наш современник», 1988, ч.4, ст. 167), тобто за якихось вісім років українців в ССРСР на 24% стало менше. На скільки відсотків наш нарід зменшився за наступні два роки — мовчить навіть теперішня советська статистика. У Другій світовій війні ССРСР втратив 27 мільйонів, понад 18 з яких припадають на українців. І, що цікаво, найбільше загинуло тих українців, кому в 1943-44 роках сповнилося по 18 років: їх використали як гарматне м'ясо, бо вони завинили перед Мосвою тим, що жили на окупованій німцями території. 3 тисячі знищених советських письменників, понад 500 українських. Це якщо не рахувати тих двохсот українських письменників, що жили на Кубані. У 1933 році, після того, як українство в УССР було виснажене фізично голодомором і скорочене на багато мільйонів, були знищені чи запроторені до концтаборів усі українські вчителі, газетярі, вчені й активісти культурно-освітнього руху Стародубщини, Слобожанщини, Кубанщини, Ставропілщини, Поволжя, Південного Уралу, Західнього Сибіру, Далекого Сходу, Казахстану і всієї підсоветської Азії. А уряд такої псевдодержави як УССР удав, що з українцями за межами псевдореспубліки усе гаразд. Та й зараз йому байдужа доля принаймні 52 мільйонів українців, що живуть по той бік так званих державних кордонів УССР. Мовчить щодо тих мільйонів і Народний Рух України за перебудову. Захищатиме наш нарід поза етнічно-державними кордонами України лише уряд Самостійної Української Держави.

Тепер щодо винародовлення. . .

У 1933 році, після голодомору, Й. Сталін телеграмою ліквідував усі початкові, середні й вищі освітні заклади, видавництва, культурні заклади, газети і журнали поза межами УССР. У 1936 році у Харкові відбувся останній випуск україномовних офіцерів для Советської Армії, але послали їх у російськомовні військові частини, що дислокувалися в інших советських республіках.

До Другої світової війни, наприклад, в Одесі росіяни мали одну школу, як і жиди. Усі останні школи, середні спеціальні і вищі

учбові заклади були українськими. У 1959 році в Одесі було ліквідовано останню українську школу. Подібні метаморфози відбулися в інших містах Східної і Південної України. Російські школи з'явилися, наприклад, в багатьох українських селах Одещини. Щодо українських сіл Донбасу, то російські школи там переважають.

Хто цікавився життям українців у Російській імперії до 1905 року, знає, що національну свідомість формувала російськомовна українська наука. Царизм забороняв нашу мову, але не забороняв історичну правду і не позбавляв волі вчених, що своїми працями прищеплювали народові любов до минулого, а відтак кликали до вільного майбутнього. Наприклад, Дмитро Яворницький до 1917 року оприлюднив понад сто книг про козаччину, а з 1917 до 1929, до арешту членів СБУ і СУМу, — лише три. І одинадцять років, тобто від 1929 до самої смерті в 1940 році, не зміг надрукувати жодного речення. До 1963 року цього велетня нашої культури взагалі ніхто не згадував.

Сьогодні кожний більш-менш свідомий українець знає, що арешт у 1929 році членів СБУ був фактично арештом всієї елітарної української науки. До 1936 року за ґратами чи на тому світі опинилися всі талановиті українські діячі-патріоти. З 1936 до 1939 ЧК вже винищувала культурних діячів-коляборантів, які брали участь у цькуванні розумового і духовного цвіту нашої нації. Адже «от хахла всего можно ожидать», — твердили тоді й сьогодні шовіністи. — «Все они мазепинцы, петлюровцы и предатели». На наше лихо, починаючи з 1919 року, внаслідок антиукраїнської політики в так званій Советській Україні з'явилися українці за фахом. Це ті, хто, ненавидячи все українське як неперспективне, живуть з українського слова — пишуть українською мовою соціалістичні за змістом художні твори, працюють в україномовній пресі, на українському радіо, телебаченні або викладають українську мову та літературу. А між собою та вдома ці фахівці розмовляють російською, бо мають себе за культурних і освічених. Будучи українцями тільки за фахом, у сталінсько-брежнєвську добу вони байдуже спостерігали, як витісняється з ужитку українська культура. А ті з них, що мали доступ до виданців та засобів масової інформації, своїми писаннями створювали ілюзію розвитку нації на шляху до злиття націй. Сьогодні українці за фахом дуже швидко перебудувалися, заговорили про злочини Й. Сталіна, засуджують Л. Брежнєва. І роблять вигляд, що то не вони молилися на того ж Л. Брежнєва та оспівували його антиукраїнські вчинки. Але про сьогоднішні злочини КГБ українці за фахом, як і в застійні часи, не пишуть.

Якщо до всього сказаного додати ще до кінця не визначені і не досягнуті нашим розумом розміри наслідків Чорнобильської ката-

строфи та хемічного занечищення українського довкілля, то здивуєшся тому, що ми ще є, ще мріємо про майбутнє і продовжуємо любити нашу понівечену землю. Адже у Вінницькій області кролі народжуються мутантами, у Тернопільській та Львівській не родять огірки, помідори, вишні, а подекуди не родить вже й картопля. Наприклад, в Одесі і львівському Червонограді 50% дітей народжуються з фізичними аномаліями і 50% помирають протягом першого року життя. Радіоактивними речовинами занечищені Чернігівщина і Полтавщина. І про це сьогодні комуністична преса мовчить. Лише 19 травня 1990 року на Верховному Советі УРСР пролунала пропозиція «визнати Чернігівську, Київську і Житомирську області зоною екологічної катастрофи загальнонаціонального масштабу, розробити й затвердити статус осіб, що постраждали від аварії» («Правда України», 20.05.90, ст.1). Над Сумщиною, Харківщиною й Стародубщиною було розстріляно радіоактивні хмари, аби М. Горбачов мав у Кремлі чисте довкілля. На південному сході УРСР люди дихають вуглецем. Усе дно української частини Чорного моря покрите шаром нафтопродуктів. Чорне море вже забруднене в 2,500 разів вище норми. Фахівці переконують, що коли забруднення продовжуватиметься теперішніми темпами, то до 2040 року Чорне море помре і помруть одесити, бо за останні 10 років кількість онкологічних захворювань зросла на 15, а патологічних — на 300 відсотків («Український час», 1989, ч.2, стор.10). Але смерть Чорного та Азовського морів, а також усього живого на їх берегах, може статися ще в цьому столітті, від спалаху сірководневого шару, який ось-ось вийде на поверхню цих морів. І водночас катастрофа спіткає колиску світової цивілізації — середземноморські береги Азії, Африки, Європи. Адже, як нещодавно зізнався сам М. Горбачов, «ще трохи і через поріг Босфору» сірководневий шар «підє у Мармурове, Егейське і Середземне моря» («Радянська Україна», 21.01.1990, ст. 3). Води Дніпра і Дністра теж смертоносні...

Гадаю, що наведених фактів достатньо для того, аби зрозуміти що українська нація, український нарід опинилися перед питанням: бути чи не бути?

Геноцид, етноцид, екоцид щодо нашого народу припиниться лише тоді, коли ми здобудемо державу, яка обійматиме кордонами всі етнічні українські землі і стане гарантом етнічної самобутності всіх українців поза межами Української держави.

Але якщо ми й надалі перебуватимемо на драгоманівських позиціях, тобто будемо гратися у федерацію та суверенітет «у складі оновленої федерації», проповідуючи таку Україну, якою бачили її у складі російської імперії націонал-комуністи типу М. Скрипника, О. Шумського та М. Хвильового, то від нас у ХХІ столітті залишиться хібащо назва у географічному розумінні цього слова.

І навпаки, коли ми, не приховуючи наших намірів, відкидаючи комунізм і неокомунізм, будемо розважливо, послідовно і наполегливо боротися за Українську Державу і протягом якихось 10-15 років досягнемо цієї мети, українська нація і український нарід стануть першорядними творцями всесвітньої історії. Для боротьби за незалежність настав слухний час... Російська комуністична імперія, нехтуючи законами Божими і законами природи, опинилася на краю прірви. Не любов до народу змусила М. Горбачова заговорити про «перестройку», «демократизацію», «гласність», а зруйнована дощенту економіка, деморалізоване військо, зведена до порожньої балаканини наука. «... Ми починали і думали, — зізнався 23 травня 1990 року М. Горбачов, — що підемо швидко вперед на ентузіязмі людей, на закликах до того, аби прискорити рух вперед за рахунок науково-технічного прогресу, але — не вийшло» («Правда», 25.05.1990, ст. 5). Світ вступає в нову технологічну еру, а в СРСР ручна праця як була, так і залишається домінуючою. До 1987 року М. Горбачов сподівався, що як тільки нарід почує про сталінські та брежнєвські «помилки», то засукає рукави, підкачає штани і, як це було за часів Й. Сталіна, покvapиться лікувати економіку. А капіталістичний світ поділиться з СРСР грішми і технологією... Перебуваючи на Уралі, президент М. Горбачов запропонував: *«бажаєте жити в десять разів краще, то й працюйте в десять разів більше»* («Московские новости», 20.05.90, ст.8). Але, наче з дірявого мішка, на поверхню життя вийшло національне питання. Прибалтійці, вірмени і грузини, ба-сарабські румуни, українці і білоруси, якути і народи Середньої Азії, замість жертвовної праці в ім'я побудови комунізму, почали вимагати спочатку надання їх мовам статусу державних, а потім і незалежності. Імперія опинилася на роздоріжжі. Задовільнити вимоги народів — зникнути з обличчя землі. Вдатися до репресій в ім'я збереження імперії — залишитися без сподіваних від Заходу грошей. А це теж смерть, хоча й повільна. І імперія, галасуючи про реформи, почала чекати грошей, аби використати їх у боротьбі з народами. Це чекання розпочалося в середині 1987 року: припинилися арешти дисидентів, почалося звільнення політв'язнів. І саме середина 1987 року стала початком масового пробудження до активного життя українців, а відтак і приспаної національної свідомості.

Намагаючись крyтувати рідну мову, довкілля, борючись за легалізацію Української Католицької Церкви, виступаючи за ліквідацію атомних електростанцій, що загрожують існуванню європейських народів, українці почали відчувати в собі силу і почали усвідомлювати, що доки в Україні існує КПСС, доки Україна є колонією СРСР, ми не житимемо, а будемо тільки животіти. Політична активність народу налякала перш за все українців за фа-

хом, які ще донедавна були послідовними брежнєвцями, андропівцями, черненківцями. Аби запобігти в майбутньому лави підсудних за свій колабораціонізм, українці за фахом «пішли в нарід», і, спекулюючи на його політичній безграмотності й довірливості, почали штовхати на шлях компромісів й угодовства з поневолювачами.

В «Літературній Україні» (4.05.1990) і в газеті «Культура і життя» («Шлях Перемоги», 13.05.90) було оприлюднено «Заяву» і «Відкритого листа». Останнього адресовано голові виконкому Дніпропетровського обласного совету, який не вживає заходів для виконання «Закону про мови в Українській ССР». І «Відкритого листа», і «Заяву» підписали ті самі люди, котрі 11-12 лютого 1989 року брали активну участь у роботі Всеукраїнської Установчої конференції Товариства української мови ім. Т. Шевченка.

Спочатку зауважимо, що такого «відкритого листа» можуть написати головам виконкомів обласних советів одесити, вінничани, миколаївці, кіровоградці, херсонці, луганці, донецчани тощо. Адаже саме перша частина статті 4-ої «Закону про мови в УССР» надає юридично і фактично російській мові статусу державної мови в УССР і ССРСР, бо проголошує її «мовою міжнаціонального спілкування» в Україні і в ССРСР («ЛУ», 12.11.1989). І саме делегати Установчої Конференції Товариства української мови в своєму статуті визнали українську і російську мовами міжнаціонального спілкування, а потім під впливом і тиском багатьох теперішніх підписантів «Заяви», у 4-му пункті прийнятої 12 лютого 1989 року «Резолюції» проголосили своє «Товариство» послідовним борцем за «національно-російську двомовність» в Україні і в ССРСР, тобто першими в ССРСР заклали наріжний камінь у підмурок закону про надання російській статусу «загальнодержавної мови — офіційної мови ССРСР». Щойно 23 листопада 1989 року в «Літературній Україні» оприлюднено «Заяву» Правління Товариства, стаття друга якої засуджує «Закон про мови в УССР» за «виразну тенденцію до утвердження» в Україні «двомовності» і за надання російській статусу мови міжнаціонального спілкування в УССР, тобто її одержавлення. А у «Зверненні» Товариства до Верховних Советів УССР і РСФСР від 12 травня 1990 року засуджується «Закон про мови ССРСР» і одночасно ставиться вимога, аби Верховний Совет УССР виявив до цього закону таку реакцію, «яка б узгоджувалась із Законом про мови в УССР», що на пів року раніше проголосив російську єдиною мовою міжнаціонального спілкування в УССР і в Советському Союзі, тобто надав їй статусу державної («ЛУ», 17.05.90 ст. 1). Як бачимо, наші інтелігенти насправді не бажають вийти із зачарованого кола двоязичія. Але галасують на весь білий світ.

Нашому народові не потрібний «закон про мови», бо він має

одну мову — українську. Йому потрібна держава, в якій російська буде однією з іноземних мов.

У зв'язку з тією ситуацією, що склалася сьогодні в Україні, змінюється і зростає роля націоналістичної діаспори.

Якщо до недавнього часу українська діаспора підтримувала українських політв'язнів матеріально і морально, апелювала до міжнародної громадськості і урядів країн проживання, борючись за звичайні людські права поневолених земляків, то сьогодні цього вже замало.

Колишніх вояків УПА, а також тих, хто покинув Україну, аби боротися за її незалежність у вільному світі, Українська Держава ніколи не позбавляла громадянства. Сьогодні діаспора повинна усвідомити це і поводитись як повноправна частина української нації.

На діаспору як на соратників дивляться патріотично-націоналістичні сили в Україні. У кишеню діаспори дивиться ласими очима Москва, сподіючись пошити діаспору в дурні і з допомогою її грошей укріпити імперію. Але діаспора — це не лише гроші, яких ще й не дуже багато. Цінність діаспори зовсім в іншому. . .

Протягом десятиліть діаспора плекала, берегла і досліджувала рідну історію і культуру. Існує цілий материк української культури і науки, без якого ми плентаємося в хвості цивілізації. І коли цього представник тієї чи іншої організації не просить, то його організація не бореться за Українську державу, яку без ґрунтового знання української історії та культури побудувати не вдасться.

В Україні сьогодні немає ні правдивої історичної науки, ні правдивого літературознавства, ні політології тощо. Ті українські вчені, як, наприклад, Ярослав Дашкевич, Є. Сверстюк, М. Осадчий та інші, що знають минуле народу, як друкувалися, так і друкуються в еміграційних виданнях.

Не маємо ми кваліфікованих правників, політологів, економістів, тобто того, без чого неможливо побудувати державу. Відсутня у нас політична, економічна і правова концепція побудови держави.

У зв'язку з щойно сказаним перед еміграцією стоять такі завдання. І одне з головних — не дати Москві використати еміграцію як фінансиста збанкрутілої імперії. Для того, щоб ліквідувати наслідки Чорнобиля, вилікувати землю, ріки, озера й моря від занечистення і поставити на ноги економіку, освіту, медицину, культуру, Україні потрібні сотні мільярдів. У еміграції їх немає. Окрім цього, якщо за гроші еміграції сьогодні в Україні зміцнювати-

меться економіка, то зміцнюватиметься і Російська імперія, тобто наше рабство триватиме.

Допомога жертвам Чорнобиля вкрай необхідна. Але вона може бути лише індивідуальною або такою, розподіл якої будуть контролювати представники еміграції. Найкращий шлях ефективної допомоги — це опікуватися окремими лікарнями, сирітськими будинками, які представники еміграції матимуть змогу відвідувати. Технічної допомоги потребують СНУМ і СУМ, а також всі патріотичні організації. А всі вони разом чекають на твори Д. Донцова та інших націоналістів, історичні твори, в яких науково заперечується московська теорія про Давню Русь як «колиску трьох братніх народів».

Використовуючи досвід країн проживання, українські вчені-емігранти мають розробити для українців в Україні концепцію побудови Української Держави. У зв'язку з цим настав час створити незалежний від урядів країн проживання Науковий Інститут Українських досліджень, в якому працюватимуть незалежні вчені з України і вчені діаспори. Саме такий заклад допоможе світові зрозуміти важливість українського питання, а українцям дасть правдиве наукове знання про українців і накреслить шлях економічної та політичної боротьби за державу.

Учені діаспори мусять допомогти націоналістичним партіям і організаціям організувати постійно діючі курси для підготовки грамотних політично, юридично і економічно борців за Українську Самостійну Соборну Державу. Учені-емігранти, викладаючи на цих курсах, вибиратимуть здібних курсантів з метою їх подальшого навчання за кордоном, аби підготувати для України державних мужів.

Окрім цього, українські націоналістичні партії для виховання народу бажають одержувати для тиражування ті журнали, які видає еміграція.

Нагадую, що матеріальну і технічну допомогу слід подавати не всім організаціям, а лише тим, які відверто і послідовно борються проти окупантів за незалежність.

Ми живемо з сокирою в спині з того дня, як Іван Мазепа зазнав невдачі під Полтавою. Але ось уже 72 роки відчуваємо лезо сокири під серцем. Сокира розрубає нам серце, якщо ми не вирвемо її зі спини. І саме тому еміграція повинна зробити розважливий і правильний вибір, не довіряти безвідповідальним доктринерам і допомагати лише тим організаціям в Україні, що будуть віддавати Батьківщині все.

Є ще один дуже важливий аспект, на який має звернути увагу патріотично-націоналістична еміграція... Це вплив на уряди країн проживання, які співпрацюють з конаючою імперією і за-

мовлення яких виконують деякі наші емігранти. Про що йдеться? Як тільки розпочався флірт Білого Дому з Кремлем, Український відділ радіостанції «Свобода» перетворився у філію київського советського радіо і сьогодні займається дезорієнтацією народу. Еміграція мусить послідовно доводити урядам країн проживання, що зникнення Російської імперії неминуче, що її існування гальмує розвиток світового господарства. Існування держави, що має деморалізоване військо, а це не секрет для Заходу ("The Globe and Mail", 10.05.1990), небезпечно для людства, бо в руках божевільних генералів і політиків сконцентрована атомна і воднева зброя.

Тільки спільними зусиллями українців в Україні і на еміграції, в союзі з поневоленими народами, неутралізуючи уряди США, Великобританії та інших країн, мусимо штовхнути в безодню Російську імперію і створити Українську Самостійну Соборну Державу. Для цього настав вирішальний час: нарід готовий за неї боротися — його тільки треба мобілізувати і спрямувати до єдиної мети — УССД.

11.05.; 19.06.1990

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —

ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,

ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН

І ФОНД АБН!

Володимир БОЛЮБАШ

ШТУРМ ДО САМОГУБСТВА

Четвертий з'їзд народніх депутатів ВР ССРСР

За місяць до відбуття З'їзду народніх депутатів ССРСР, що пройшов у Москві в дні 17-26 грудня 1990 року, М. Горбачов ударив на сполох: «Досить сидіти в окопах, досить оборонятись, треба вийти з окопів і йти у наступ».

Як раніше оголошені ним програмні доповіді, так і тим разом його з'їздовську промову можна охарактеризувати ідіомою — «брехня на брехні іде і брехнею поганяє». Ця брехня вилазить з перших констатацій, коли М. Горбачов говорить: «Ми зруйнували підвалини тоталітарної командно-адміністративної системи», ми пішли «на перетворення відносин власності, щоб включити інтереси людини», що «покінчили з унітарським підходом до розвитку багатонаціональної держави», що «тепер нікого не переслідують за інакомисленням» і т.д.

Про затискання великодержавним тоталітаризмом громадських свобод генсек висловлюється так: «Найнеобхідніше зараз для подолання кризи — відновити в країні порядок. Це упирається в питання про владу. Будуть тверда влада, дисципліна, контроль за виконанням рішень, тоді зуміємо налагодити і нормальне продовольче постачання. . . зупинити між-національну ворожнечу. Не доб'ємося цього — неминучі посилення розладу, розгул чорних сил, розпад державности». Горбачов говорить: «Мова йде не про повернення до засуджених і відкинутих нами методів необмеженої диктатури і свавілля», але зараз таки додає, що йому, як президентові, «потрібна сильна виконавча влада на всіх рівнях — від глави держави до виконкомів у місті і на селі, влада, яка вміє добиватися додержання законів, виконання рішень, здатна підтримувати належний порядок і дисципліну».

За твердженням М. Горбачова, президент матиме необмежену диктаторську владу, він «безпосередньо керуватиме Кабінетом міністрів, об'єднуватиме і координуватиме діяльність усіх найвищих союзних органів влади й управління. . . І важливо, щоб поруч з ним працював віце-президент, що виконуватиме конкретні доручення президента. . . Отже, створення системи президентської влади передбачає підвищення ролі і відповідальності всієї виконавчої влади в країні».

Прийняття республіками Деклярацій про державну суверенність республік М. Горбачов зневажливо оцінив так: «Останнім часом ми зіткнулися з ситуацією, коли республіки та інші національно-територіальні утворення, оголошуючи всілякі зміни у своєму правовому становищі, ігнорують діючу Конституцію ССРСР. Такий, грубо кажучи, «партизанський» підхід загрожує серйозними безпорядками, просто хаосом. Це шлях — у ніку-

ди. . . Тому вважаю за потрібне, щоб З'їзд народних депутатів твердо заявив: до укладення Союзного договору, який остаточно визначить правовий статус усіх його учасників, верховним законодавчим актом, що підлягає безумовному виконанню, залишається Конституція ССРСР. Виходячи з цього, президентська влада і діятиме».

Ця обставина, що за Горбачовської половинчастої псевдосвободи народи кинулися у вир шукання за своїм історичним корінням, за своєю історичною пам'яттю, генофондом нації, причинилася до феноменального становлення національної свідомості, оживленого зацікавлення до рідної історії, мови, культури, релігії. Це глибоко затривожило «гуманіста» і «демократа» Горбачова та його російсько-імперський інстинкт, його великоросійський шовінізм. Він з почуттям страху глядить на непереможний процес становлення націоналізму неросійських народів, він бачить у цьому процесі смертельну небезпеку для існування російської імперії, і він б'є на сполох, піддаючи гострій критиці національно-творчу інтелігенцію, що працює над відтворенням історичного процесу рідного народу. У зв'язку з цим він каже: «Разом з тим повинен сказати, що розтрата сил значної частини інтелігенції в з'ясуванні відносин з минулим і відносин між різними її угрупованнями робить погану послугу суспільству, використовується для розпалювання руйнівних пристрастей (читай: національних прагнень народів — В.Б.), які дестабілізують громадську свідомість. В обстановці загострення кризи таланти і знання частини інтелігенції звернені не на заспокоєння народу, не на пошуки розумних підходів до проблем, що ускладнились, а, на жаль, на роздування в ряді випадків пожежі, в тому числі в міжнаціональних відносинах, де справа дійшла до відкритої ворожнечі, кровопролиття республік одна одній. І вчора, і ще сьогодні слово деяких представників інтелігенції буває далеко не завжди зваженим і відповідальним».

З програмної доповіді Горбачова випливає, що так як за Сталіна і Брежнєва впроваджувалися державні програми для індоктринації студентства і вихолощування в нього усього національно-пізнавального, так і тепер генсек повідомляє, що вже «Готується державна програма по розвитку вищої школи, народній освіті».

Значну частину доповіді М. Горбачов присвятив Союзному договору. Можна з певністю констатувати, що цей аспект був центральною точкою в його виступі. «У нас просто немає часу чекати, обстановка, як кажуть, бере за горло, треба діяти. Разом з тим вважаю, що ми зробили правильно, включивши до порядку денного З'їзду обговорення проекту Союзного договору. Йому буде присвячена спеціальна доповідь», — сказав самозваний «президент».

Погляди депутатів на союзний договір

Петрук-Попик Г. М., відповідальний секретар Тернопільської обласної організації Спілки письменників України (Збаразька територіальна виборча округа, Українська ССР). «Шановні депутати, шановний голово! Упевнившись, що слова на цьому З'їзді не буде мені дано ні в площині головних питань, ані в розділі «Різне», заявляю таке. Форсована підго-

товка до підписання нового Союзного договору — це нахабний великодержавний виклик народам, парламенти яких прийняли декларації про державний суверенітет своїх країн. Для України незалежність — це не тільки свобода, але питання виживання. І ремонтувати колоніальну імперію, що розвалюється, отой союзний дім, що перебуває в аварійному стані, не тільки безперспективно, але й небезпечно. У зв'язку із цим пропоную: денонсувати Союзний договір 1922 року і визнати передчасним укладення нового Союзного договору. Припинити дію Конституції СРСР і союзних законів, що гальмують. . . » На цьому місці голова З'їзду відобрав виступаючому слово (шум у залі).

Черняк Володимир, завідуючий відділом Інституту економіки Академії наук Української ССР, м. Київ, Київська міська національно-територіальна виборча округа. «В країні проходить державний переворот — тихий, «повзучий», правий, реакційний державний переворот. Його жертвами вже стали товариші Яковлев, Бакатін, Шеварднадзе. Реакціонери, централісти і імперіялісти об'єдналися і пішли в наступ. На чолі перевороту стоїть М. С. Горбачов (шум у залі).

Можливо, він сам не знає про це (шум у залі). Він потребує для себе все нових і нових повноважень, він створює правові основи для диктатури (можливо, не для себе особисто). Диктатура загрожує зі сторони президента, диктатура загрожує зі сторони номенклатури. Нове є те, що спробу скинути диктатуру номенклатури поставлено тепер під загрозу зриву. Думаю, що Е. Шеварднадзе вирішив вийти тому, що він залишився в меншості. Не треба сприймати його попередження про диктатуру примітивно. Вирішивши питання про внесення змін у Конституцію, необхідно мати на увазі наступні обставини. Ми не можемо будувати держави для визначеної особи. Зміцнення виконавчої влади йде за рахунок ослаблення законодавчої влади. Передаючи повноваження Верховною Радою президентові, приймаючи поправки до Конституції, ми тим самим прокладаємо мости до диктатури. . . Ми весь час говоримо, що президентові не вистачає повноваження. А може бути, що йому не вистачає чогось іншого? Наприклад, твердої позиції, послідовної лінії, ефективної політики. Я запитував багатьох мудрих людей у цій залі, чому М. С. Горбачов опирається на правих, а не на лівих? Мені відповідали: це загадка. Але ніякої загадки в цьому нема. Вся справа в тому, що товариш Горбачов — син своєї партії і захисник її інтересів.

На нашому З'їзді ставилося питання про недовіру М. С. Горбачову. Проте необхідно ставити питання про недовіру не товаришеві Горбачову, а про недовіру КПСС. Чи треба захищати президента? Так, його треба захищати від Генерального секретаря ЦК КПСС.

Запропоновані поправки до Конституції підсилюють централізм і б'ють по суверенітеті наших республік. Суверенітет — це шлях, що веде до храму. Давайте, не будемо лукавити: наша країна — це імперія лицемірства. . . М. С. Горбачов діє як президент унітарної держави. Своїми указами він намагається перекреслити шлях народів до незалежності, але це вже не в його силах і не в його власті. І не у власті товаришів Язова, Крючкова і Пуго (Язов — міністер оборони, Крючков — голова КГБ, Пуго — міністер внутрішніх справ — В. Б.). Валиться остання в історії імперія, і логіку історії нікому не дано відмінати. . .

В Україні є сили, що послідовно стремлять до здійснення її деколонізації. Це ті люди, для яких державна незалежність України — ціль і сенс життя. Це люди, що звільнилися від комплексу малоросів. Даремно депутат Гуренко (перший секретар КПУ — В. Б.) з цієї трибуни так легковірною й однозначно оцінив ситуацію в Україні. Програму виходу з кризи можна виразити одним словом — суверенітет. Мене дуже тривожить, що саме цей шлях виходу з кризи не визнаний президентом і з'їздом як єдиним можливим в цій ситуації. З'їзд відмовився включити в порядок дня питання про визнання декларацій про суверенітет республік. Це мене ще раз переконало в тому, що депутатський корпус, що сидить у цій залі, не може прийняти ні одне життєво важливе для народу рішення. Основна причина ситуації, в якій ми опинились, — безморальність: аморальна влада, аморальна економіка, аморальна екологія. Не вирішивши проблеми аморальності влади, ми не вирішимо ні одної проблеми. Та влада, яку ми маємо, споконвічно порочна. На питання «що робити?» треба відповісти — відсторонити від влади тих, хто винуватий. Не випадково на першому З'їзді академік Сахаров пропонував прийняти декларацію про владу. Що я пропоную? Перше: внести зміни в статті 89, 91 Конституції про відміну з'їзду народних депутатів ССРСР як непотрібного політичного шоу; Друге: перевести весною наступного року прямі вибори парламенту на багатопартійній основі; Третє: сформувати коаліційне управління народної довіри на багатопартійній основі; Четверте: перевести прямі всенародні вибори президента на альтернативній основі».

Виступ на трибуні з'їзду депутатів України Петрука-Попика і В. Черняка затривожив організаторів цього номенклатурного кагалу. Серед тих номенклатурних функціонерів «знайшовся» депутат Даниленко А. С., голова колгоспу Миронівського району, Київської області. Йому призначено роллю «розвінчатись» з поглядами про ситуацію в Україні, як її змалювали депутати Петрук-Попик і В. Черняк. Даниленко у своєму виступі сказав: «Сьогоднішній виступ Петрука-Попика і вчорашній виступ депутата Черняка не відбивають мрій і думок українського народу. Чому я так говорю? Ситуація на Україні, очевидно, неоднозначна. Наш український народ, наші люди, що заселяють найпрекраснішу, як я думаю, землю України, дійсно виступають за вільний розвиток, за суверенітет республіки. Але разом з тим подумайте, наскільки тісні тепер наші економічні зв'язки. Тому я складаю протест проти виступів Петрука-Попика і Черняка, які говорили, що український народ не хоче укласти Союзний договір. Це не так, це неправда» (Оплески).

Депутат С. Гуренко, перший Секретар ЦК КПУ, виступив на З'їзді з типово москводентричної комуноконсервативної плятформи. Він сказав: «Проблеми оновлення нашого Союзу, створення держави, де права особи будуть непорушно забезпечуватись, як і суверенітет кожного суб'єкта Союзу, без перебільшення можна сказати, знаходяться сьогодні в епіцентрі політичного життя України. На користь нового Союзного договору висловився XXVIII З'їзд комуністів України, йде зацікавлене обговорення концепції на сесії Верховної Ради республіки. . . Не можу не сказати і про те, що одночасно доводиться рішуче протистояти тим, хто відкрито проповідує агресивне, підкреслюю — агресивне неприйняття цього документа. На жаль, серед надхників цієї течії є й народні депутати. І ще, на превели-

кий жаль, останнім часом вони втягують у цю політичну боротьбу молодь і навіть дітей, водять їх уже під звичними для столиці України лозунгами: «Геть КПУ» і «Геть новий Союзний договір — ярмо на шию українського народу. . .».

Хочу підкреслити: мої виборці і комуністи України виступають за підписання Союзного договору. . .».

Щоб авторитетно і об'єктивно в'яснити питання про Союзний договір як на форумі ВР УССР, так і серед населення республіки, виступив на З'їзді народний депутат Володимир Яворівський, маючи для цього підписану Заяву 38 депутатів до ВР ССРСР від України. Яворівський сказав: «Я представляю тут український парламент і його Президію. Тому хочу дати таке спростування. Вчора прозвучали дві заяви від українських депутатів щодо питання концепції Союзного договору, що суперечать одна одній. І це природно, так, як ситуація, що склалась, відображає реальну картину. Я здивований, що з багатьох виступів моїх колег, в тому числі й керівника Компартії України товариша Гуценка, переочено дуже важливий момент. Тут говорилося, що сьогодні на Україні обмірковується концепція Союзного договору і в народі, і в парламенті. Однак український парламент щодо цього питання вже висловився в часі студентських заворушень у жовтні цього року. В мене є текст, я вам прочитаю всього дві фрази. Хай це З'їзд прийме до уваги: «Спрямувати всі зусилля Верховної Ради УССР на стабілізацію політичної і економічної ситуації в республіці на побудову правової суверенної держави, прийняття нової Конституції республіки, і поки цього не буде досягнуто, укладення Союзного договору вважається передчасним».

Слід зазначити, що на Заяву 38 народніх депутатів від України наступного дня відгукнулось аж 102 народні депутати з протилежною за змістом заявою щодо Союзного договору. Це були, переважно, яничари, малороси та російськомовні «інтернаціоналісти».

Антиукраїнська провокація на з'їзді

На З'їзді Верховної Ради ССРСР виступив один з найбільших україножерів, народний депутат Н.А. Касьян з м. Кобеляки, Полтавська область. За газетою «Известия» за 19 грудня 1990 р., група парламентаріїв України висловила здивування дією Секретаріату З'їзду, що надає слово такому депутатові, як Касьян, що вже двічі на попередніх з'їздах парламенту шельмував прагнення українського народу. Впадає у вічі, що Касьян не був на списку оголошених інтервентів, що його виступ став можливим завдяки маніпуляціям Секретаріату З'їзду. «Тверда рука», отже, діє.

Касьян сказав: «Візьмім нашу Україну. Врожаї як зернових, так і технічних культур, овочів і фруктів були прекрасні. А як відбувалося збирання? Людей, техніки не вистачало, з бензиною взагалі діялося незрозуміло що, для села й прямо не було. Але для супроводження автобусів у Київ з мітингуючими з областей Західної України було знайдено цілі бензовози, що навіть приїхали прямо до будинку ВР Української ССР. Для цієї поїздки знайшли бензину. Уявляєте, що могло трапитися там!

Але це зовсім не турбувало керівництво Руху, ні керівництво Народної Ради. А міліція? Що про неї говорити! Адже наша советська міліція до цих пір не має ніяких прав. Працівників міліції можуть образити, оплювати, всіляко принизити. Чи не так поступив із працівником міліції народний депутат Хмара?

Деякі народні обранці дійшли до такого ступеня «демократії», що для них нічим було нанести грубші зневаги, наприклад, Патріархові Московському і всієї Руси, народному депутатові ССРСР Алексею ІІ під час відвідання Києва.

Або ще один приклад: наметне містечко на площі Революції в місті Києві, студентська голодівка. Далеко не просто отак студенти додумалися до zorganizування голодівки. . . Ну, хай і голодують, нам буде більше що їсти».

На знак протесту проти шовіністичного безкультурного виступу Касьяна письменник Олесь Гончар та 37 депутатів з України демонстративно залишили залю З'їзду. Вони нашвидку опрацювали Заяву та звернулися до ведучого сесією її негайно закомунікувати Зборові. Для цього покликано народню депутатку А. Ярошинську. Вона прочитала наступну Заяву: «Ми, народні депутати ССРСР від України, обурені виступом представника Фонду милосердя і здоров'я лікаря Касьяна, який переступив усі доступні норми цивілізованої поведінки й загальнолюдських максим, заявивши, що якщо будуть голодувати студенти, то нам більше залишиться їжі.

Не торкаючись політичних мотивів депутата Касьяна, вважаємо, що в обставинах дійсно складної загальної обстановки на Україні його виступ є політичною провокацією. Ним порушено юридичні норми, оскільки депутат Касьян у спотвореному світлі до суду зложив свою обвинувальну версію про випадок із депутатом Хмарою, що до цих пір перебуває в тюрмі під слідством.

Висловлюємо своє здивування (шум у залі). . . діями Секретаріату З'їзду, що вже на двох З'їздах дає слово одному і тому ж депутатові, і вимагаємо умотивованого розв'язання цього акту.

Звертаємося до Советського фонду милосердя і здоров'я дати оцінку безпрецедентному закликові лікаря Касьяна залишити без уваги голодуючих студентів (шум у залі). Звертаємося з закликом до представників інших республік підтримати наш справедливий протест. Просимо Секретаріат З'їзду розповсюдити заяву як офіційний документ З'їзду». Цей документ підписали 38 народніх депутатів від України: Гончар, Щербак, Сандуляк, Вакарчук, Конев, Амосов, Олійник, Коротич, Тихоменков, Щечокіхін та інші.

Сльцин про параліч центру і природу союзного договору

«Від часу минулого З'їзду обстановка в країні різко погіршилась. Мова йде про принципово нову якість кризи, коли визначальною стала тенденція до розкладу й розпаду. І це підсумок не тільки останнього півтора року. Ці процеси вийшли з-під контролю. Іноді здається, що їх неможливо

здержати і катастрофа неминуча. Треба чесно визнати, що всім нам, на-роднім депутатам ССРСР, не вдалось не тільки досягнути перемоги над ко-мандно-бюрократичною системою, але навіть дещо ослабити її. Тим са-мим було нанесено велику шкоду країні, виборцям, які довірили своїм депутатам вищу владу. . .

Союзний парламента фактично виявився відсунутим на периферію по-літики. Зовнішні його дії виявляють характер імпровізації, нереагування на посталі обставини, безперервне лявірування. Але за ним жорстока по-літична логіка, націлена на зрив суверенітету республік. В результаті ми маємо сьогодні союзний центр «народної недовіри». Так звана революція зверху закінчилася. Кремль перестав бути ініціатором оновлення країни і активним провідником нового. Процеси оновлення блокуються на рівні центру, вони переміщуються горизонтально на республіки. Депутатський корпус у ряді республік уперше серйозно послабив контролю над собою зі сторони тоталітарної системи. Виявилась реальна можливість почати радикальні перетворення саме в республіках. Виявилась під загрозою не-обмежена влада партійно-державної бюрократії. . . Серйозність намірів республік була продемонстрована прийняттям декларацій про державний суверенітет. Ці в усіх відношеннях конституційні дії зустріли скажений опір зі сторони центру. Ми це добре відчули в Росії. . .

В останній час в позиції центру постали нові істотні моменти. Союзне керівництво здійснює значне перегрупування сил в тому, щоб будь-якою ціною задержати свої попередні позиції необмеженого господаря у всіх республіках. Перегрупування сил у центрі йде по декількох напрямках: перше — необмеженими повноваженнями наділяється президента країни. . . Такого об'єму законно оформленої влади не мали ні Сталін, ні Бре-жнев, що може призвести в кінцевому підсумку до конституційного ви-правдання будь-якого свавілля; друге: ігноруючи декларації про суве-ренітет республік, Союзне керівництво приступило до реанімації (ожив-лення, відновлення — В.Б.) командно-бюрократичної вертикалі зверху донизу, але в більш жорстоких формах, ніж раніше. Підсилюється не-приховане втручання у справи союзних республік, у сферу їх компетен-цій, з опірністю при тому на консервативні сили; третє: в негідні політич-ні ігри намагаються втягнути армію, органи КГБ і МВД; четверте: відновлюється діяльність партійно-апаратної структури. Упевнений, що шлях, вибраний Союзним керівництвом, веде в тупик. Жорстокість пози-ції центру у відношенні до республік стимулюватиме тільки негативну зворотну реакцію. Батіг уже перестав бути реальним фактором у вну-трішній політиці, а Союз уже, очевидно, втратив у результаті такої полі-тики репресій щонайменше шість республік.

Об'єктивні процеси неможливо зупинити силою. Недопустимо ігнорувати реальності, що стали очевидними для всіх, крім тих, хто хоче зберегти систему. Як голова Верховної Ради Російської Федерації хочу заявити: Росія не дасть згоди на встановлення диктату Кремля, який до того ж, не має реального курсу на відродження країни.

В сьогоднішній обстановці вихід із кризи можливий на основі чесного і рівноправного діалогу між центром і республіками. В цьому не розпад Союзу, а, навпаки, його єдиний шлях, його спасіння.

Перше: в Союзі остаточно повинен бути створений режим найбільшого сприяння для республік. Для цього необхідне наступне: признати суверенітет. Реконструкція центру повинна бути здійснена, але тільки республіки повинні рішати, яка структура центру їм потрібна і які функції він повинен звершувати, причому в мінімальних об'ємах; друге: необхідно, щоб союзне керівництво рішуче і назавжди відмовилось втручатися у внутрішні справи республік без їхньої згоди. В іншому випадку неминучі й далішні конфлікти, збереження напруженості, параліч дій як Союзу, так і республік; третє: треба у стислому часі здійснити і підписати рішення про розподіл повноважень і власності між республіками і Союзом. Диктувати умови повинні республіки. Після того почати працю над Союзним договором або вести ту працю паралельно. З'їзд народних депутатів Російської Федерації опрацьовує спеціальну технологію підписання Союзного договору; четверте: союзне керівництво повинно активно сприяти розвиткові договірного процесу між республіками. Ми вже уклали договори з Україною, Білорусією, Казахстаном, з іншими республіками. Саме це є основою нового Союзного Договору, а не спускання інструкцій зверху... Час команд з Кремля минув. Республіки вже не бояться грізних гримань. І ніякий указ (навіть найжорстокіший) не спрацює, якщо для його здійснення треба принести в жертву інтереси республіки».

Погляди центрально-азіатських республік на союзний договір

А. Н. Назарбаєв, президент Казахстану, перший секретар ЦК КПК, виголосив на З'їзді доповідь, в якій він накреслив концепцію свого розуміння Союзного договору та перспективи його здійснення. Оскільки його погляди збігаються з аналогічними поглядами на цю тему, висловленими на З'їзді представниками Азербайджану, Туркестану, Узбекистану, Киргизії і Таджикистану, знайомимо читачів з викладом Назарбаєва.

«Якщо раніше політичне море лише хвилювалось, то тепер воно штормує, і дуже сильно... Свідчення цьому — оживлення серед колишніх одномудців Брежнєва. Адже це тільки ілюзія, що командно-адміністративна система, з якою ми завзято боремося вже шість літ, зламана. Нічого подібного. Хіба ослабла жорстока диктаторська хватка центрального апарату, чи похитнув декларативний суверенітет республік монолітні позиції відомств? Скажу прямо, чхати вони хотіли на наш суверенітет. Як і раніше вся зовнішньоекономічна діяльність була в їхніх руках, так і досі наші спроби заробити валюту блокуються вольовими, торпедуються об'єктивні економічні закони указами президента, підготовані урядом. Де, скажіть на милість, ви знайдете такого наївного альтруїста, щоб погодився з узаконеним грабунком — віддати державі 95% заробленої робітниками валюти?»

За останній час немало іронічних пострілів запускають з приводу так званої «паради суверенітетів» (фраза Горбачова — В.Б.). Так, парада відбувається, але глибоко помиляються ті, хто бачать у них лише вияв місництва (додержання національно-республіканських інтересів — В. Б.), особливо амбіціоністських інтересів, і не завбачують глибинних причин,

що зродили цей процес. А причини — в паралічі центральної власті, в егоїзмі міністерств, що не хочуть поступитися своїми диктаторськими правами. Звідси й розвал економіки, і зріст злочинності, і кров міжнаціональних конфліктів. Чи можна кидати камінь на республіки, що намагаються хоч будь-яким способом захиститись від дестабілізуючої політики центру? Чи можна звинувачувати їх у сепаратизмі лише за те, що вони виявляють нормальне почуття самозбереження від хаосу, що несесться? . . . Сьогодні республіки не можуть більше ждати, вони діють самостійно, беруть відповідальність за Союз на себе. І в їхній політичній і економічній самостійності укладається єдино можливий шлях нормального розвитку кожної республіки окремо і всіх республік разом.

Я, наприклад, не схильний панікувати, коли чую про те, що наш Союз, мовляв, розпадається. Не схильний також надто вже винити за це центр. Чому? Тому, що раніше чи пізніше щось подібного повинно статися. Будинок, що збудований не на тривких фундаментах, довго не встоїть, і перший вітерець здорового глузду, що подув у квітні 1985 року, це підтвердив.

Адже не республіки об'єдналися навколо центру, а центр прив'язав республіки до себе. Ось і відбувається тепер об'єктивний процес розпаду. І в той же час постає новий Союз, саме, може, світла подія в наших далеко не веселих буднях. Я маю на увазі підписання договорів між республіками, в яких визнається суверенітет одна одної, утверджуються (. . .) найефективніші прямі економічні відносини, координуються інтереси сторін. Вірю, що ті документи і є основою нового Союзного договору. . .

Кажуть, що, мовляв, двосторонніми, багатосторонніми договорами республіки протиставлять себе центрові. І ми не сперечаємося: дійсно протиставляться. Але саме тоталітарному, гноблячому всіх і вся центрові, що уособлював собою адміністративно-командну систему, завів країну в глибокий тупик. З тупика лише один вихід — назад. . . Не центр визначає, як жити республікам, а республіки визначають, яким бути центрові».

Резиґнація Е. Шеварднадзе

Драматична резиґнація міністра зовнішніх справ СССР Едварда Шеварднадзе закомунікувала всьому світові, що М. Горбачов і його кліка компартмафії ставить собі за завдання задушити «перестройку», «гласність» і «демократизацію», затиснути гайки на людський дух, національне відродження поневолених большевизмом народів, наново ввести тоталітарну диктатуру комуністичного ганґстеризму.

Шеварднадзе з емоційним піднесенням сказав: «Товариші депутати! Я маю для вас найкоротшу і, мабуть, найважчу промову. . . Демократи, я вам прямо скажу: в найповажнішому значенні цього слова — ви розбіглися! Реформатори побігли у сховище. Наближається диктатура — і кажу це з повною відповідальністю. Ніхто не знає, якою та диктатура буде, який диктатор прийде до влади і який порядок буде ним встановлений. . . Я хочу зробити наступну заяву. Я резиґную. Хай це буде мій вклад, мій протест проти диктатури. . . Проте я вірю, що диктатура не переможе, що майбуття належить демократії і свободі».

За оцінкою знавців про силові відносини в Кремлі, Шеварднадзе вже від декількох місяців не мав підтримки з боку Горбачова. Останній відійшов від політики «нового мислення» та тяжіє до політики насильства і терору. Для виконання цієї політики генсек найменував ген. КГБ Б. Пуго на пост міністра внутрішніх справ, а на заступника міністра — ката афганського народу, військового ген. Б. Громова.

Виступ на З'їзді голови КГБ ген. В. Крючкова викликав у світі здивування й тривогу. Він заатакував радіо «Свобода» за транслявання ним «антисовєтської пропаганди» і американське центральне розвідувальне управління (CIA), що, мовляв, підточує держбезпеку Соєтського Союзу та інспірує «втечу мозгів» з країни. «Помітно активізували свою діяльність закордонні організації українських націоналістів. У зверненні керівництва закордонних частин ОУН до української діаспори говориться про конєчність матеріальної, моральної і організаційної допомоги тим силам в республіці, що виступають за її вихід зі складу ССРСР», — сказав Крючков.

На погляд советолога Річарда Пайпса, внутрішній тихий переворот почав ставатися 17 листопада 1990 р., коли Горбачов домагався і одержав від ВР ССРСР надзвичайні повноваження. Він негайно звільнив з посади ліберального міністра внутрішніх справ В. Бакатіна, а на його місце призначив ген. КГБ Б. Пуго. Шеварднадзе побачив, що до керівництва імперії приходять представники воєнно-індустріального комплексу, КГБ та вищих ешелонів консервативного крила партапаратної номенклатури.

Коли реакційні сили візьмуть верх, це призведе до внутріполітичного затискання громадянських свобод, та водночас створить напруженість у зовнішньополітичних відносинах між Москвою і країнами вільного світу. «На мій погляд, єдиним реалістичним варіантом є демократія. Але Горбачов і його оточення не можуть піти на такий ризик і встановити демократію, бо опитування громадської думки показують, що Горбачова і Ко підтримує незначна меншість народу, — Горбачова, скажемо, менше 20%. Демократія позбавить їх влади, і це призведе до розпаду советської імперії, тому вони підуть шляхом диктатури, керувати силою і силою намагатися зберегти союз. Одначе, це в кращому випадку тимчасове вирішення. Встановлення порядку... не вирішить фундаментальних суперечностей системи, що, властиво, спричинили сьогоднішню кризу», — каже Пайпс.

Четвертий з'їзд ВР ССРСР надав Горбачову найширші диктаторські повноваження, щоб з їх допомогою він міг зберегти російсько-советську імперію. Цей з'їзд поклав кінець п'ятилітній горбачовській «демократизації» і водночас дав початок жорстокій реакції, що вже брутально проявляє себе в Прибалтиці і деінде.

Треба зазначити, що на початку цього з'їзду група 53-х реакційних діячів розпогюдила серед депутатів звернення до Горбачова з проханням «ввести надзвичайний стан і президентське управління в зонах загострених міжнаціональних конфліктів», якщо конституційні форми тиску на діяльність сепаратистів виявляться неефективними. Серед підписаних — шеф генштабу ген. Мойсєєв і Московський патріарх Алексєй. Це ще один доказ того, що імперська армія і Російська Православна Церква колябують на творіння зла.

О, що в ту мить відкрилося поету?
 Душа кричала і пручалась: ні!
 Сьогодні — нас, а завтра — всю планету
 розбудять злії люди у вогні.

Зачинять знов усі залізні брами
 і пустять димом пам'ять віктарів.
 Крізь грізний грім всесвітніх барабанів
 уже не чути зойку матерів.

Князівська земле! Плачуть твої предки.
 Трагічним снам століття замалі.
 Чорнобиль був. Чорнобиль попередив
 про те, що може статись на Землі.

Це правнуки реактор спорудили.
 Чи ж пройде Бог по цій гіркій воді?
 Чого ж ти не прокинулась — тоді,
 коли тебе, окрадену, будили?!

* * *

Я знала Вас, тиха, старесенька Річко.
 Сосновий, дубовий, березовий Ліс.
 Он вашої Мавки розгублене личко
 за літо єдине змарніло від сліз.

Ходила лісами. Нікого не стріла.
 На цілому світі самотня була.
 За літо єдине вона постаріла,
 бо всіх ваших птахів у ніч провела.

І в заростях темних осіннього мрева,
 де вічність говорить з душею лісів, —
 сама ж і оплакала мертві дерева,
 де атомний подих на глицю осів.

Ще, може, корінню повернеться сила,
 щоб ліс оцей раптом зітхнув і ожив.
 ... Ніде ані птаха. І Мавка вже сива.
 І вітер був рідний, а зараз чужий.

(Із збірки «Долина храмів», Київ, 1988)

Дмитро ГРИНЬКІВ

КРИЛА ВЕСНИ

Із «Фрески року», збірки верлібрових поезій,
написаних за 1978-1980 рр.

1. Весна

Місяць впав
На мокру леваду
І лоскотав
Голубі бриндуші
На молодому потоці
Верби прали
Зимові сорочки
Синички зливали
Ранками
Зимовінь з лиця
Сонечко лоскотало
Шибки в хатах
А хати потягалися
Синіми рукавами диму
Земля пухла
Як коровай у печі
Небо хухало на сирі скиби
І жмурилося на сонці
Від зимової сплячки
Сопілкарі ткали
На тилинках
Весняні гагілки

2. Подих весни

Весна лудила
Землю цвітом
Пеленала ліс
В зеленаві пелюшки
Поле зажайворонилось враз
По чорних рельсах скиб
Котилася
Сліпуча ярінь
Деся бовкала вода
У Великодні дзвони

Сонце розстрілювало
Останні
Сонмища холоднечі
Кільчилася теплінь
На городі
Дерева сміялися
До людей брунькувато
Я побачив Весну
Крилату і осяяну
Сонцем

3. Прелюдія Весни

Розпряжена вода
Рвала зимові перелази
Вітер кидався
За сонячними зайчиками
Похапцем підкидав їх
На темні шибки
Великодня веснянка
Повисла на яблуночці
Городи запахли ріллею
А сад рожево усміхнувся
До мене

4. Зустріч

Я зачепився
За гілку дерева
А воно засміялося
До мене весняно
Запорошила Весна
Цвіркотом весь двір
З мене стяла
Теплим мечем
Похмуру шапку
Зимових дум
Сонце виорало
Пахучу землю
І простягнуло
Коханим
Перші весняні квіти

5. Колиска

Колише вітер
У вербовій колисці Весну
Біліють косички
На зеленому лобі Весни
Мурава розправляє
Тендітні ручки
Бринять на лужку
Перші проліски
Цоркотять у колисці Весни
Перли моєї любови
Колише вітер
Колиску моїх мрій
Колише Весну

6. Струмок

Вже згорбилися сніги як діди
І тяжко пихтять під Весною
На кроснах кохання
Крутить Весна мотки молодости
Ночами місяць вовчиться на мене
Що парубкую допізна
Він зіроньку лугом водить
Я вподобину свою небом наджу
А кохання з серця дзюрить
Весняним струмком

7. Радість Весни

Впала Весна на городі
Залопотіла пелюстками
Запахла первоцвітом
В пралісі
Закувала радісно
Вистлала буковинку
Зеленомаєм
Запташила
Лісочки і поля
Вершить копиці
Молодих дерев до літа

8. Гра з сонцем

Я поколишу сонце
На три сонця
Плесну по водиці
Сонце поколишу
Ловлю губами
З відра на цямрині
А воно сіло на дні
Виблискує
Золотими дукачами
Світ виламлює на собі
На пирскатих бульках
Як файно щечече
В долонях сонечко
У Пруті
Гей
Розплещу його
З цебрика по городі
Щоб усім стало
Може прийметься навесні
Може виросте
Манюськими сонечками
Я поколишу сонце
На три сонця
Розплещу
На тисячу сонць
Най кожне
Гріє мою землю
Такий гурт
Не допустить
Ні холоду
Ні ночі
Я поколишу сонце
На три сонця
Най буде сонць багато
На землі
Я поколишу
Сонце
Над Україною
Щоб засміялись
Дівоньки мої

Лесь МАРТИН

КОРОТКЕ СЛОВО ПРО ЛЕСЯ МАРТИНА

Лесь Мартин залучився до національно-визвольного руху п'ятнадцятирічним хлопчиком. Загинув 25 жовтня 1965 року у катівнях КГБ під чужим прізвищем, у віці Господа нашого Ісуса Христа.

Поетична спадщина Лесья Мартина досі невідома українській громаді. Невідома так само, як і сам життєпис патріота, котрий протягом цілого життя боровся за втілення українського міту, дивотворні грані якого стали межою його внутрішнього духового простору. Віддаючи ці мізерні крихти із творчого доробку Лесья Мартина у руки читацької аудиторії української діаспори, ми маємо надію на те, що ця невеличка публікація буде першою цеглиною у надмогильний пам'ятник поетові і страднику.

Петро Раллев,
"VITA NOVA"

НАШЕ МОРЕ. . .

Наше море — це наше море,
Наші гори — це наші гори,
Заберіть своє кляте щастя
та залиште нам наше горе!

Бо ми підемо на Поділля,
бо ми зайдемо на подвір'я,
де гуляють люди весілля:
«Ой, голубонько нареченна!
Закипіла вода священна.
Піде з нами твій хлопець любий,
піде з тими,
хто волю любить!
Завтра вранці,
як сонце встане,
Стане нашим він атаманом».

Ваші ріки течуть
на північ.
Наші ріки течуть
на південь.
Рушниками
гуляють

півні
і кричать
про криваві зміни
для Росії
і України.

ДАНТОВІ КОЛА

А віруси своє робили діло
І рвали тіло брєнне на шматки. . .
Гидкі химери
гойдались у темряві
і гомоніли оперними тембрами. . .
Були там
баритони, меццо, тенори.
Були там учні,
також їхні ментори.
Були там судді,
з ними їхні жертви.
Там дикуни
місіонерів жерли,
а крикуни
(солісти ораторій)
гриміли
про моральні
категорії!

Та це б нічого,
все в житті буває.
Паскудні рила —
теж творіння Бога.
Та ніч не зупинялась
і плодила
таке реальне
і таке безтіле,
і таке бездушне,
що душа замліла
і захотіла вмерти. . .
Не змогла.
Душа моя —
безсмертя
бідна жертва.

І бачу я,
як колесо історії
одну і ту ж
руйнує територію,
із роду в рід
без всякої провини.

І то моя країна —
Україна!
Міняються
загарбники хабарники,
могили повні
різними монголами,
та прапори
не тими сяють барвами
і під сокирами
не ті,
що треба,
голови!

Моя хворобо!
Будь моїм Вергілієм!
Бажання правди —
ось моя релігія.
Вериги суму на моїх ногах.
І жах в моїх очах,
священний жах. . .
Боюсь за тебе,
скривджена Вітчизно!
І б'юсь за тебе
з сірою хворобою.

Як мало ми
для Батьківщини робимо.
А як багато
треба нам
зробити!

Перекладна література

ЖИТТЯ І ПАЛОМНИЦТВО ДАНИЛА —
ІГУМЕНА РУСЬКОЇ ЗЕМЛІ

Переклав: о. Євген Небесняк, Рим, 1989
(Продовження, 5)

ПРО ЛІДДУ

Щоб дійти з Еммаусу до Лідди, треба полем зробити 4 версти. Тут було колись дуже велике місто, що називалося Лідда, а сьогодні — Рамбилій. В тім місті Петро оздоровив Енея, що лежав недужий на постелі.

ПРО ЙОППЕ

З Лідди до Йоппе, де св. Петро воскресив Тавиту, треба йти 10 верст. Тут св. Петро, коли постив на покрівлі (в горниці) в 9-ий час, побачив скатерку, що сходила з неба, а в ній були чотириногі та всякі плазуни. І пролунав до нього голос з неба: «Устань, Петре, заколи і їж!»

Відповів Петро: «Нічого, Господи, поганого чи нечистого не ввійде в мої уста!»

І сказав йому голос небесний: «Що Бог очистив, ти не погань!» (Діяння Ап. 10, 13-14).

На цьому місці побудовано церкву в честь св. Петра. Місто Йоппе лежить на побережжі моря, яке доходить до самих його мурів, а сьогодні мовою франків воно називається Яффа. Віддаль від нього до Тарсуфа становить 6 верст.

ПРО КЕСАРІЮ ФИЛИПОВУ

З Тарсуфа до Кесарії Филипової, дорогою вздовж моря, є 24 версти. Це в самій Кесарії св. апостол Петро охрестив Корнелія. Недалеко звідти стоїть гора, при якій жив о. Маркіян, до якого прийшла блудниця з наміром звести його.

ПРО КАПЕРНАУМ

Від Кесарії до міста Капернауму є 8 верст. Воно колись було дуже великим містом з превеликим числом мешканців, а нині воно запустило і лежить коло великого моря (Тиверіядського озера). Це про цей Капернаум пророк казав: «Горе тобі, Капернауме! Ти піднесешся до неба й до самого пекла провалишся!» (Лука 10,15)

Бо з того міста має вийти антихрист, тому сьогодні франки покинули його зовсім.

ПРО ГОРУ КАРМЕЛЬ

З Капернаума до гори Кармель треба йти 6 верст. На тій горі, в одній печері, жив святий пророк Ілля і ворон приносив йому їсти. Тут і убив він ножем Вавилонських жерців, сказавши: «Я палаю горливістю за мого Господа Бога!» (І Царі 20,14). Ця гора є дуже висока, і велике море колишеться недалеко, зо дві версти далше. З гори Кармеля до Кифи є лише одна верста.

ПРО МІСТО АКРА

З Кифи до Акри є 15 верст. Це дуже велике місто, солідно збудоване, і при ньому знаходиться добра пристань. Воно належить до сарацинів, хоч сьогодні воно в руках франків. З Акри до міста Тиру треба числити 10 верст, з Тиру до Сидону — 10. Звідти недалеко розташоване село Сарепта Сидонська, де пророк Ілля воскресив вдовиного сина.

ПРО МІСТО ВИРУТА

Від міста Сидона до Вирути віддаль становить 15 верст. Тут жидади прокололи списом образ Христа, з якого витекла кров та вода; багато тоді увірували та охрестилися в ім'я Отця і Сина і Святого Духа. Діти Ксенофонта, Йоан та Аркадій, прийшли були до того міста вчитися філософії. Віддаль від Вирути до Зевеля становить 20 верст, а звідти до Тріполі — 40, а з Тріполі до ріки Судії — 60 верст.

ПРО ВЕЛИКУ АНТІОХІЮ

При берегах тієї ріки положена Велика Антіохія, що від моря знаходиться на відстані 8 верст, а 100 верст далше лежить Лаодікея, відтак по черзі сліднують Мала Антіохія, Канинорос, Мавро-

норос, селище Сатилія, острівчик Хидонія. Всі згадані міста розташовані при морському побережжі. Ми їх минули, не причаливши до жодного, а з боязні перед озброєними людьми, не стримались ми в Хилидонії. І звідти подались ми до Мир, як також і в сторону міста Патери, де стрінули чотири галери з піратами, що напали на нас та пограбували. Звідти дійшли ми цілі та здорові до Константинополя.

ПРО ГАЛИЛЕЮ ТА ТИВЕРІЯДСЬКЕ ОЗЕРО

Існує шлях, що веде з Єрусалиму в Галилею, до Тиверіядського Озера, на Таворську Гору і в Назарет; та сторона навколо Тиверіядського Озера зветься Галилея і лежить на літній схід від Єрусалиму. Щоб дійти до міста Тиверіяди, треба чоловікові на піхоту йти чотири дні, і цей шлях є дуже небезпечний і дуже трудний: три дні треба ходити між камінними горами, а на четвертий день переходиться через долину Йордану, все в сторону сходу, аж до джерел Йордану, там, звідки він випливає.

І зволив мені Бог от як пройти тим шляхом: пішов тим шляхом до Тиверіядського Озера війною проти Дамаску єрусалимський князь Балдуїн, бо шлях до Дамаску переходить мимо Тиверіядського Озера. Коли я довідався, що князь піде тим шляхом, то я подався до нього і віддав йому поклін, кажучи: «Я б хотів піти з тобою до Тиверіядського Озера з наміром відвідати всі Святі Місця, що там є. На милість Бога, візьми мене, княже».

Тоді князь з радістю звелів мені йти з ним та й прилучив мене до свого почоту. А я з великою радістю скористав з того. Таким чином ми перейшли через ті небезпечні місцевості з княжими воїнами без страху й клопотів, а без воїнів ніхто не може туди йти; одинока св. Єлена пішла сама тим шляхом, ніхто більше.

От путь до Тиверіяди: від Єрусалиму до Криниці св. Богородиці треба числити 10 верст, а від нього до гір Гельвунськ, де юдейський цар Саул був убитий із сином Анафаном, — 4 версти; і є ті гори великі, скелясті, мертві, безводні, та навіть і роса на них не паде.

Звідти до Давидової Криниці є 2 версти, а від неї до Давидової Печери, в якій Бог видав Давидові в руки Саула, але не убив він його, тільки утяв з його мантиї кусник полотна та взяв у нього меч та щит — 4 версти. Від тих гір до гір Сихем і до Йосифового Рова є 4 версти. Тут сини Якова пасли свою худобу і тут до них прибув Йосиф Прегарний, післаний батьком, щоб уділив їм його мир та благословення. Вони ж, побачивши його, встали, схопили і вкинули в яму, яка ще посьогодні існує і являється глибоким водозбором, і обкладений він масивними великими каменями. Нам припа-

ло ніч провести на тім місці, що знаходиться недалеко від великого шляху, справа.

ПРО КРИНИЦЮ ЯКОВА

Звідти до села Якова, що називається Сихар, є 10 верст. Тут знаходиться дуже велика й глибока криниця Якова, з дуже холодною та солодкою водою, де Христос розмовляв із жінкою Самаряною. При криниці провели ми ніч.

ПРО САМАРІЮ

Недалеко від тієї криниці, оподалік на півверсти, знаходиться город Самарія, що дуже великий і втішається подостатком добра різного роду. Розташований він між двома високими горами, а численні й гарні джерела холодної води течуть через місто. Росте тут сила-силенна овочевих дерев: смоковниці, горіхи, ріжкові дерева, оливкові дерева, які творять навколо Самарії ніби ліси, що межують з родючими нивами пшениці! Вся та сторона є надзвичайно гарна і дуже плідна на олію, вино, сир, овочі, одним словом — місто Єрусалим живе з того всього. Зараз місто Самарія називається Неаполь. На дві версти звідти, на захід, розташований Севастопіль, де знаходиться одна мала огорожа, де була в'язниця Йоана Хрестителя і де Христовому Предтечі з наказу Ірода стяли голову. Видно його гріб і прекрасну церкву, названу Предтечевою, вибудовану на цьому місці, як також і дуже багатий монастир франків.

ПРО МІСТО АРИМАТЕЮ

Звідти до міста Ариматеї, де знаходиться гробівець св. Йосифа і св. Малиїла, є 4 версти. Ця місцевість розміщена серед гір, на захід від Самарії, і вибудовано тут малу огорожу; стоїть над гробом св. Йосифа гарна церква, зі своєрідним клітковим дахом. Це місце зветься Ариматея. Із Самарії до Тиверіядського Озера шлях простягається в сторону літнього сходу.

ПРО МІСТО ВАССАН

Із Самарії до міста Вассану треба числити 30 верст; це тут мешкав Ох, король Вассану, якого Ісус Навин убив коло Єрихону: це страшне і жакливе місце. Сім рік витікають з міста, і над ними при берегах росте подостатком очерет, та й широкі пальмові гаї ростуть в місті. Є дійсно страшно й небезпечно тудю переходити;

сильні та безбожні сарацини тут живуть у великому числі й нападають на подорожніх, переходячи вбрід ріку. Багато левів водяться при ріках отих серед очерету. Великі плавні відділюють Йордан від міста Вассану; вище згадані ріки вливаються в Йордан, і саме тут водяться багато левів. Коло міста, на схід, знаходиться надзвичайна, природна печера у виді хреста, з якої витікає джерело, що потім розпливається в чудодійне водоймище, бо не зроблене воно людською рукою, але Богом самим. Це тут сам Христос мився зі своїми учнями; ще й посьогодні можна бачити камінь, на якому він сидів. Ми, негідні грішники, також і тут скупалися.

Це в тім місці, у Вассані, наблизилися жиди до Ісуса, показуючи Йому один динарій та питаючи: «Дозволено платити кесареві податок чи ні?»

Але Він їм відповів: «Чий це образ і напис? Віддайте ж кесареві кесарево, а Боже Богові.» (Мат. 22: 17;20)

І звертаючись до Петра, Христос сказав: «Піди до моря та закинь вудку, візьми першу рибу, що попадеться, і відкрий їй рота; ви там знайдете один статир вартости чотирьох драхм, що ви даєте за мене і за себе.» (Мат. 17, 27) Це і при Вассані Христос оздоровив двох сліпців, що за Ним йшли, кличучи до Нього.

ПРО РІКУ ЙОРДАН

До Вассану, до джерел Йордану та до Митниці Матея треба числити 20 верст; прямуючи на схід, шлях переходить через рівнини, що простягаються вздовж Йордану, вода в якому є солодка і дуже чиста, а горі, проти течії Йордан тече з Тиверіядського Озера двома прегарними пінистими руслами, з яких одне називається Йор, а другий — Дан; отак-то випливає Йордан з Тиверіядського Озера, і обидва русла віддалені між собою на три постріли з лука, і по півверсті розгалуження, вони зливаються разом, tworячи ріку Йордан, зложену з обох назв русел. Течія Йордану дуже швидка і дуже прудка, з викрутасами. Вода в ньому дуже чиста, і він зовсім подібний до ріки Снов в ширині, в глибокоств і своєю спокійною поверхнею. В горішній течії є риба у великій кількості; там два масивно збудовані на зводах мости, під які пливе Йордан, з'єднує обидві течії води.

ПРО МИТНИЦЮ МАТЕЯ

При тих двох мостах стояла Митниця Матея, Христового апостола, бо там же злучувались всі шляхи, що вели до Дамаску та до Месопотамії. Тут же князь Балдуїн обідав із своїми воїнами; ми також отаборилися з ним тут при самих джерелах Йордану, де

ми купалися в Тиверіядському Озері. Ми простували берегами цього озера без боязні чи страху, відвідуючи ті Святі Місця, по яких Христос Бог наш ступав своїми стопами; незважаючи на це, що я негідний грішник, Бог зволив мені пройти та бачити всю Галилейську Землю, що я ніколи не надіявся оглядати.

Проте Бог зволив мені ступати моїми негідними ногами та дивитися моїми грішними очима на все те докільля, що я так бажав відвідати. Я по правді описав ті Святі Місця, без обманства, так, як я їх бачив; багато інших, дійшовши сюди, не можуть їх добре розвідати і роблять помилки; а інші ще, не дійшовши до тих Місць, розповідають багато неправди та байок. Щодо мене, грішного, Бог показав мені одного святого чоловіка, вже старшого, дуже освіченого, що провадить духовне життя і що пробув 30 літ в Галилеї і 20 в Лаврі св. Сави; він дав мені всякі пояснення, potwierdжені Святими Писаннями. Яким чином я, грішник, що ним я є, міг був розпізнати гідно все це, що я бачив? Ми на цілий день при тому мості отаборилися, і деś під вечір, князь Балдуїн перейшов вбріd ріку Йордан з військом та й подався до Дамаску, в міжчасі, коли ми пішли до міста Тиверіяди, де ми задержалися десять днів, поки не вернувся із свого походу проти Дамаску князь Балдуїн. Під час того періоду ми пройшли по всіх Святих Місцях при побережжі Тиверіядського Озера.

ПРО ТИВЕРІЯДСЬКЕ ОЗЕРО

Можна обійти Тиверіядське Озеро так, як озеро; вода — дуже солодка і ніколи не можна напиться з нього досхочу. Його довжина — 50 верст, а ширина — 20. Це озеро дуже багате на рибу, і в ньому пливає своєрідний короп, що з усіх риб найкраще смакує і що також й Христові смакував; я сам по кілька разів їв його під час мого побуту в місті. Це та сама риба, що Христос їв по своєму Воскресінні, коли він прибув до своїх учнів, які ловили рибу та й відповіли: «Ні!»

Тоді Він їм сказав: «Закиньте лишень сіті праворуч (човна).» (Йоан 21, 5-6)

ПРО РУСЛО ЙОРДАНУ

Місця купелі Христа, Святої Діви та апостолів знаходяться на відстані шести верст від джерел Йордану та від мостів; а від тих святих купелевих місць до міста Тиверіяди віддаль становить одну версту. Місто Тиверіяда є дуже велике: воно вздовж дорівнює двом верстам, а вишир — одній, і положене воно на побережжі озера. Христос, наш Бог, тут вчинив багато чудес. Показують міс-

це, де він оздоровив прокаженого; тут і стояла хата тещі апостола Петра. Христос, увійшовши до хати, оздоровив її з гарячки. Вибудовано на цім місці церкву круглої форми, і вона посвячена апостолові Петрові.

Тут також і дім Симона прокаженого, де одна блудниця зросила своїми слізьми пречисті стопи нашого Господа Ісуса Христа, втерла їх своїм волоссям та отримала прощення своїх численних гріхів.

Це в тому місці оздоровив Він згорблену жінку, та й тут також зробив Він для сотника чудо. Ну й на тім місці спустили через зроблений отвір у стелі хворого чоловіка на ношах, і тут була вислухана жінка Хананейка.

Джерело з дуже солодкою та свіжою водою впливає з однієї печери, в якій скрився Христос, коли хотіли зробити його царем Галилеї. Він ще й багато чудес вчинив у тім місці, в якому знаходиться гріб пророка Іллі, сина Йосафата, і при дорозі — гріб Ісуса Навина. Коло озера, в сторону сходу, від міста на один постріл з лука, лежить великий камінь, на який Христос виходив, коли навчав нарід, що до Нього прибігав з побережжя Тирського, Сидонського, Десятиграддя і з усієї Галилеї. Це звідти відпустив Він нарід та учнів, що човнами перепливали на другий бік. А Ісус лишився, щоб потім своїми ногами ходити по морю, як по суші, та прибув раніше від них перед людьми на противний бік. Коли ж ті приплили і побачили Ісуса вже там, сказали: «У людей що неможливо, у Бога можливо!» (Мат. 19, 26)

Від Тиверіяди до того місця озером треба плисти десять верст. А на одну версту від озера знаходиться одне місце на підвищеному терені.

ПРО МІСЦЕ, ДЕ ХРИСТОС НАГОДУВАВ П'ЯТЬ ТИСЯЧ ЛЮДЕЙ

Це місце положене на рівнині, вкритій травою, і саме тут Христос нагодував п'ять тисяч чоловіків, — не рахуючи ні жінок, ні дітей, — п'ятьма хлібами, і потрапили ще наповнити кришками дванадцять кошів.

ПРО МІСЦЕ, ДЕ ХРИСТОС ПОЯВИВСЯ СВОЇМ УЧНЯМ ВТРЕТЕ ПО СВОЄМУ ВОСКРЕСІННІ

Недалеко від побережжя Тиверіядського Озера, у підніжжя однієї гори, є місце, де Христос утретє pojavився своїм учням по своєму Воскресінні і сказав, стоячи над берегом: «Дітоньки, чи маєти що з'їсти?»

Ті відповіли Йому: «Ні!»

І Він їм сказав: «Закиньте лишень сіті праворуч, так, як я вам сказав, то знайдете!» (Йоан 21, 5-6)

Вони кинули сіті і не могли їх більше витягнути, стільки було тієї риби! Витягнувши їх на землю, вони найшли в них 153 риби, і бачили при сітях хліб, вогонь та смажену рибу, Христос їв та й решту подав їм. Церква, збудована на тім місці, посвячена св. Апостолам. Недалеко стоїть дім Марії Магдалини, яку Ісус звільнив із рук сімох демонів, і ця місцевина зветься Магдала.

ПРО МІСТО ВИТСАЇДА

Недалеко, вгорі, знаходиться Витсаїда, місто Андрія та Петра; тут також є місце, куди Петро та Андрій запровадили Натанаїла.

ПРО МІСЦЕ, КУДИ ХРИСТОС ПРИЙШОВ ДО СВОЇХ УЧНІВ, ЩО ЛОВИЛИ РИБУ

Тут при березі озера знаходиться місце, куди Христос прибув до синів Зеведеїв, Андрія та Петра, що витягали свої сіті та складали їх. Це тут вони пізнали Христа і, покидавши свої сіті та човен, пішли за ним. Село Зеведея, батька Івана, також стоїть коло озера, як також і дім Йоана Богослова; тут же Христос вигнав з одного чоловіка легіон демонів і велів їм увійти в стадо свиней, що потопились у морі. Недалеко звідти стоїть село Капернаум. Близько пливе одна велика ріка, що випливає з Генезаретського Озера і вливається в Тиверіядське Озеро. Генезаретське Озеро є дуже велике і округле: в ширину воно має 40 верст, так само й в довжину, і багато риб у ньому водяться. Коло того озера лежить місто Женіфара, звідки й назва Генезарет походить.

ПРО МІСТО ДЕСЯТИГРАДДЯ

Тут розташоване інше місто, що зветься Десятиграддя; тут місце, коло озера, на березі якого Ісус стояв, коли проповідував людові, що прийшов з Десятиграддя і з берегів Тирського та Сидонського. Євангеліє говорить про це місце. Ісус і багато інших чудес зробив коло того озера.

ПРО ЛИВАНСЬКУ ГОРУ

По другому березі озера, в сторону літнього сходу, стоїть велика й висока гора, вкрита снігом навіть улітку; назва цієї гори — Ли-

ван. На ній виготовляється Ливанський ладан та білий тиміям. Дванадцять великих струмків стікають з гори Ливану, шість на схід і шість на південь: ці останні впадають в Генезаретське Озеро, а перші далі пливуть до Великої Антіохії, що називається Месопотамією, що означає «між ріками», де лежить Харан, звідки вийшов (через який ішов) Авраам. Ті ріки доставляють по більшій часті води Генезаретському Озерові, звідки випливає ота велика ріка, що впадає до Тиверіядського Озера і збільшує кількість води в цьому озері, з якого випливає Йордан, як я вже вище згадав, і як воно відповідає дійсності.

Не міг я, з боязні перед поганями, дійти до самої гори Ливану, але отримав я достовірні відомості про неї від моїх християнських провідників, які тут живуть, і не дозволили нам туди піти тому, що багато поган живе на тій горі; ми їх бачили лише здалека, як також і в околиці Генезаретського Озера. Між Тиверіядським Озером та Генезаретським, що положений на літньому сході від міста Тиверіяди, є зо дві версти.

ПРО ГОРУ ТАВОР

Гора Тавор та Назарет знаходяться на заході від Тиверіядського Озера: до гори Тавор треба числити 8 великих верст. Треба вийти на одну гору, потім видрапатися по іншій, вищій: решта путі проходить рівниною аж до Тавору.

Таворська Гора є чудесним твором Бога, що годі описати, така бо вона гарна, висока та велика. Височіє вона посеред гарної долини, пишна, мов ожеред сіна, і відділена від усіх інших гір; у її підніжжі пливе через рівнину річка; її схили покриті деревами всякого роду: смоковниці, ріжкові дерева, безліч оливкових дерев. Вона найвища з усіх довколишніх гір і зовсім від них відокремлена, височіючи пишно на рівнині, мов стіжок округлий, дбайливо покладений і з великою масивністю. Височина в неї така, що, якби почати від вершка, то до основи треба б міряти чотирьома пострілами з лука, але коли б же міряти від основи до вершка — тоді треба вісім разів стріляти! Вона в цілості складається з самого вершка тієї святої гори. На найвищому пункті, з боку зимового сходу, стоїть підвищене місце, типу гірки, з каміння, що завершується конусом; це тут же Христос, наш Бог, преобразився; видно тут гарну церкву, посвячену Преображенню, і другу, збоку, на північ від попередньої, яка посвячена святим пророкам Мойсееві та Іллі.

(Закінчення буде)

На теми культури

Євген СВЕРСТЮК

СВОБОДА СЛОВА І КУЛЬТУРА ДУМКИ

З матеріалів наукової конференції Республіканської Асоціації
Українознавців, Київ 15-16 червня 1990 року,
«Бібліотека Українознавства», Київ 1990

*«Насамперед треба пізнати істину стосовно того предмета,
про який говориш і пишеш».*

(Сократ — Платон)

*«В обмеженнях помітний майстер справжній — Лише закон
свободу може дати».*

(Гете)

*«Постав двері і замок на уста твої, розтопи золото і срібло,
яке маєш, щоб зробити з них терези, які зважували б твоє
слово, і викувати надійну уздечку, яка б стримувала твої
уста».*

(Ісус Сірах)

Наперед програмоване, конвойоване, залякане слово нині виходить з тісних рамок, де воно хитрувало між остаточно знайденими істинами. Виходить ослабленим, непевним, глухим. Воно забуло свій рід: «Найперше було Слово».

Воно забуло свою пророчу місію: стояти на сторожі, будити і вести.

Разом з тим воно загубило своє призначення: влучати в неправду.

Пригадую, адвокати закріпаченого слова доводили, що цензура, мовляв, привчає до дисципліни думки і думка не розпливається, а змушена ховатись на глибину... в підтекст...

Мусимо визнати, що невеликі глибини вона сягла. Вона ховалась, не шукала глибини джерела. Оскільки повнозвучне і повнозначне слово несе талант, а талант винищувано з жорстокою послідовністю, то мертва епоха будівництва комунізму культивувала водянисто-рожеве слово. Так що невідомо нині, що робити з горами порожніх книг у час паперової кризи. Надгробним пам'ятником цим книгам залишився короткий анекдот...

Нині ми виходимо з мертвої зони заклятого слова, про яке Григір Тютюнник якось сказав: «Говорить, але мовчить».

Але ми виходимо зі старими навичками, зі старим рівнем культури. Багато колись обов'язкових істин легко піддається на заміну протилежним — нині маємо так само багато критиків, як раніш славословів. І маємо так само мало дисциплінованої творчої думки, яка шукає, виборює істину, а не пропонує її для вжитку.

Широким морем розлився вже безкарний самвидав. Але в многоглаголанні нема істини. І от ми знову мусимо вчитись ходити на просторі — поза камерою, вчитись думати без догматів, вчитись почувати щиро й шляхотно. Відроджувати чесну думку, продиктовану ідеалом духовного відродження нації і моральним обов'язком кожного.

Свобода наша має свою специфіку і свою назву: гласність. Власне, вона починається з поступового знімання печатей — відкриття білих плям. На ці віддушини накладається народ так само, як на газету «Совершенно секретно». Багато неправд, м'яко названих «білими плямами», засипається напівправдою, централізованою і напівцентралізованою. Оглядаючись, ми бачимо брак серед нас тих чесних талантів, яких було винищено.

«Де ви, мислі благородної і братерства сівачі?» — запитував ще в минулому столітті Павло Грабовський, і це питання висить у повітрі.

Від них залишилися тільки завіти і добрий приклад... Це також дуже багато для становлення молоді. Але, де сівачі?

Білих, сірих і чорних плям відкривається щораз більше. З'являється багато нових тем. Разом з ними розковуються старі слабості — слабкість вилазити на плечі великого і гукати: «Ми разом!». Слабкість зачіпати недосяжно великі теми. І особливо, слабкість «одвертости», яка є продовженням розв'язної одвертости за чаркою...

Свобода слова розширює поле шукань того, що Платон назвав своєчасністю — актуальної істини нашого часу, причетного до вічності. На цьому суворому полі потрібна міра, зваженість і відданість істині. І це поле у нас усе ще пусте.

Зате у нас кишить на полі імітації. Хтось одважно демонструє свободу слова і обстрілює вже повалених ідолів. Хтось холодно переступає записані кров'ю сторінки сучасності і гаряче захищає патрістичні гіпотези про бурхливе і всюдисуще життя України в доісторичні часи. Хтось смітить словами, щоб хтось інший ходив за ним і підмітав. І скажемо прямо: дрібні біси, які водили по блудному колу і сипали у вічі словесний пісок — продовжують старі ігри, розширюючи собі свободу слова.

Але повернемося лицем до своєчасности. Залишимо остронь психопатологію думки демагогічної, догідливої, лінивої і хитрої, позбавленої ваги обов'язку. Нас цікавить відродження думки, яка шукає головних істин нашого часу. Оглядаючись на пройдені шляхи, ми не можемо похвалитись тим, що ми поглиблювали традиції, розчищували джерела, плекали культуру предків. Навпаки, ми йшли за віянням часу — за вітром.

Міраж нової релігії соціалізму потягнув за собою цілі покоління інтелігенції. Потім марксизм на довгі десятиліття оголосив тотальну мобілізацію — одних в концтабори, на переробку, інших — в ідеологічні табори — для розквіту.

Нині оглядаємось: де ті видатні постаті, які мусили б виділитись у цьому таборі? Невже не було здібних? Чи їм теж бракувало свободи слова? Захід — весь соцтабір — теж не дав нічого. . .

Тут ми знову звернемося до Сократа — Платона: «Справжнього мистецтва мови не можна досягти без пізнання істини. . . Нікого, хто не знає істини, я не спонукую вчитись говорити».

Очевидно, ми повернулись спиною до істини і обрали дорогу в нікуди. На цій дорозі нам непотрібні були першорядні цінності — «міра, уміркованість, своєчасність та все те, що так само належить до вічності».

Все це звучало б безнадійно абстрактно, якби за нашою спиною не було тієї істини — покинутої, але віками культивованої, від митрополита Іларіона та літописця Нестора — до Сковороди, кирило-мефодіївців, Гоголя і Шевченка. Культурної ниви, яка є нашою і призначеною нам. Всі ці постаті стали великими, ставши біля великої і вічної істини, яка їм світила, підносила їх, підказувала міру, уміркованість, своєчасність. . .

Розуміється, на землі завжди віють вітри часу, ширяться впливи, і чуття міри має підказувати межі тих впливів, і потреби часу вносять ті корективи, які називаються своєчасними.

Але то вже велике безумство — відвернутись від своєї віковичної істини і піти за вітром часу — за «ізмом», приспівуючи:

Німець скаже: «Ви моголи». . .
Моголи, моголи. . .

Треба визнати факт: для того, щоб бігти за вітром часу, досить формально-декоративної, партійно-кон'юнктурної думки. Але для того, щоб новий повів часу приживити на рідній ниві, потрібна вже культура думки — серйозна, вироблена культура.

Інтуїтивно ми відчуваємо, де наші джерела і традиції. Але решток наших даремно розтрачених сил стає на бутафорний па-

тріотизм, сантиментальний культ Шевченка та на полеміку з тими, хто нас не слухає.

Насправді все це речі дуже істотні і потрібні.

Патріотизму нам бракує, але діяльного і мовчазного. Розуміння Шевченка нам бракує, але серйозного, вірного і послідовного, оскільки саме він впізнав, висловив і вистраждав життям нашу істину, наш підхід до вселюдських ідеалів.

Полеміки з сусідами нам теж дуже бракує, але предметної і культурної, яка утвердила б і високо поставила наші цінності.

Культуру нам потрібно відроджувати від азів і для цього потрібно тверезо оцінити, де стоїмо зараз.

Культурна виробленість — це передусім особисті якості, індивідуальність. Але особа несе печать часу, традиції, школи, довкілля. Живемо в час падіння культури. Навіть більше — нищення культури, яка була віднесена до старої надбудови — до приреченого світу. Наступ на культуру вівся широким фронтом. Ядро культури — духовність — вважалось ворогом ідеології.

Інерція цього наступу триває — паралельно з голосами за відродження і острівками відродження.

Маємо спадок — руйновану, підсічену в корені, розмиту традицію. Це дуже важкий спадок. По суті у нас рідко трапляються люди, які знають азбуку — основи своєї релігії і основи своєї історії. Таких людей травмували, робили обшуки, вилучали старі книги й рукописи — за таких умов вони не могли бути повноцінними носіями духовних і культурних цінностей, вони не могли передавати їх у спадок молоді, навіть своїм дітям. Натомість культивувались дешеві замітники. Отже, маємо покоління, що пройшло школу у напівосвічених вчителів та професорів. Звичайно, кожному траплялась добра книжка, добра лекція. Але те, чого ми досягли, є результатом самоосвіти і потаємного читання напівзабороненої або забороненої літератури — української, а то й російської чи іноземної.

І ця інерція розмивання традиції триває — поряд з голосами за відродження та острівками оживлення.

Школа національного мислення була зруйнована. Українська культура як цілість була зоною забороненою. Її приймали лише як місцеву приправу до російської. Національно мислити, спираючись на реалії своєї культури, міг росіянин, міг зарубіжний гість. Але українець, який так само мислить на своєму ґрунті — вже підозрілий. І цей стереотип живе і досі, як стереотип «обмежености» — в очах тих, хто не знає української культури, в очах тих, хто нею керує.

Наша літературна публіцистика наповнена переліками типу

«Гете, Пушкін, Гоголь, Шевченко». Але автори не задавали собі труда з'ясувати зв'язок і узгодженість цих імен, чи задуматись, яким чином Пушкін в ментальності українців займає перше місце. Більше того, в зіставленнях «Гоголь, Пушкін, Шевченко» немає спроби знайти — попри всі разючі відмінності — те спільне, що єднає великих і з чого ми впізнаємо їх як виразників вічного і своєчасного.

Чому ж у цих дослідженнях нема елементарного? Тому, що там нема культурної думки, спрямованої на пізнання суті. І та імітація думки процвітає і зараз.

Що б ми сказали про нумізмата, який не розрізняє матеріялу, з якого зроблена монета, а отже, не розрізняє справжніх і фальшивих монет? У нашому літературознавстві такий нумізмат публікується на кожному кроці.

Нині ми пробуємо знайти спільний знаменник і культурні вартості у феномені духовності. Просто на цій підставі, що бездуховність явилась нам в образі розбитого корита, як антипод усіх вартостей. А не тому, що пізнали духовність як повітря, в якому живе добро, світить роса і дихає дух істини.

Такої духовності ми не пізнали, бо загубили її джерела, затоптали коріння і втратили відчуття її. Найчастіше духовністю називають сурогати, що походять зовсім не від духа істини.

Говорячи про культуру думки, можна було б зупинитись на елементарній логіці, яку у нас теж згвалтовано на догоду догмам ідеології. Такі речі, як підміна понять і судження без достатньої підстави, ввійшли у звичку. Але про формальну культуру думки, про формальну логіку при бажанні можна прочитати, хоча б у «Вопросах философии» (Поварнін. «О теории и практике спора», № 3, 1990).

Набагато складніше стоїть справа з тією культурою думки, що має рости на дереві життя з рідного коріння.

Малокультурність як рід нині виходить на хвилі псевдосвободи. Якби у нас була зацікавлена преса, я накреслив би для неї три проблеми.

Перша — Відродження принципів, боротьба за принципи і моральні позиції. Боротьба з екстенсивним, імітованим розвитком думки, яка не зупиняється на жодній життєво важливій проблемі. Тип автора, готового говорити на всякі теми, розтягувати асоціативні ланцюги, розкидати маніловські мости — йде від браку культури, але передусім від браку моральної відповідальності. Безпринципність і суспільна байдужість відкриває зелене світло для наполегливих балакунів. Читач знизує плечима: «Нехай, — каже, — може, так і треба...».

Скільки людей поблажливо посміхається над атеїстичною бомбастикою «Української Духовної республіки», просто махає рукою. А в пресі — жодної серйозної публікації на цю тему. . .

Виступи перед університетською аудиторією з цією проповіддю без віри і духовністю без духа мені нагадують наукоподібні імітації псевдовченої Лепешинської про позаклітинні форми живої матерії. Тільки на запустілому ґрунті напівосвіченості можна провадити такі ігри. Хіба мало в аудиторії людей, які хоча б на моделі трьох складових частин марксизму могли б пояснити, що споруда «Української Духовної республіки» тримається на бутафорії від буддизму, бутафорії християнства та бутафорії патріотизму. Кожна з цих ідей вимагає цілковитої відданості, віддачі всіх помислів і почуттів людини — до кінця. Але бутафорія не вимагає нічого, крім всеядності, приблизних понять та ентузіазму. . .

В час, коли після безплідної погоні за фантомами люди отямались, хочуть зрозуміти істину нашого часу і пристати до якоїсь справжньої, фантаст без фантазії пропонує їм будувати не себе самого, а надто знайомий гігантський храм світлого майбутнього, тільки вже під конкретною вівіскою «Храм Матері-України». На полегшених умовах: ніякого очищення, ніякої виробленості, ніякої кваліфікації і ніякої програми для вироблення особи — жодного морально-етичного ядра. Профанація великих слів, великих ідей та постатей нині йде широким фронтом — і ніхто не боронить!

Друга проблема — проблема вистражданої істини нашого часу. Сумарна істина вченого мурашника збігалась із спущеною зверху. Великого розуму, який би спалахнув блискавкою вночі, не було. Але чорнобильська блискавка нас пробудила. І аж цей наш спалах побачив світ. І пізнав нас — але в чийм обличчі?

Ми вистраждали негативну істину нашого часу — те, що йшли дорогою в нікуди; те, що то була дорога нігілізму, оздоблена бомбастикою гігантоманії; те, що переступ через людину веде в зону смерті. . .

Чи потрібен був цей експеримент коштом життя народів? Після того, коли вже були сотні попереджень різних авторитетів і кінця XIX і початку XX віку? На жаль, чавунна хода історії попереджень не приймає.

На превеликий жаль, увесь світ йде всупереч попередженням, дорогою втрати духовної і моральної сили. Ми, розуміється, в авангарді. . .

Ми тяжко вистраждали цю правду і дорого заплатили за переступ усіх істин, заповідей і законів — за злочин проти Духа.

«Який ми гріх вчинили проти Духа? Чи не в цьому запитанні Лесі Українки є своєрідна причетність кожного з нас до істини нашого часу? Те, що чинили гріх гуртом, нині нічого не змінює. «І не треба прикидатись: ми відали, що творимо» (О. Галич).

Той, хто відвернувся від загальнолюдських і національних цінностей, нині може декларувати визнання їх пріоритетності. . .

Але ми маємо своїх мучеників за правду і за ті цінності — мучеників, які вмерли за них, утвердивши життям дорогу вірності і офірності. І то, власне, є наша національна причетність до істини нашого часу — її нам треба осмислити як свою долю. Всі наші сили йшли на виживання. Але ми також вистраждали паростки як доказ своєї життєздатності. Ці паростки побачив світ і потягнувся до них. Василь Стус привернув до себе увагу ще за життя — своїми духовними поривами, своєю великою любов'ю і національним болем. Цей рятівний біль звучить нині голосом вселюдської тривоги. Отже, ми не тільки затоптували — ми, українці, підносили духовне, моральні цінності і ставили їх вище за життя. . .

Третю проблему я б назвав усвідомленням і збереженням такого феномену, як здоровий глузд українського народу.

В час, коли українська інтелігенція пішла в тюрми або на службу, єдиний, хто тримався опозиційно, був здоровий глузд народу. Навіть дітей:

Діти лазять по дорозі,
Як побачать ГПУ,
Ховаються в кропиву. . .

Це він озивався голосом Олеса і Маланюка, раннього Тичини і пізнього Довженка в щоденниках. Це він породив шестидесятників, які задумались: хто ми і навіщо ми, і кому ж, як не нам, очистити обличчя наших апостолів і підхопити їхню естафету. Це він волає нині голосом депутатів Демократичного блоку — проти безнадійної інертності партапаратників.

Анрі Бергсон порівнює його з генієм: «Так і здоровий глузд вимагає постійної готовності діяти, бути наготові, знов і знов достосовуватись до нових ситуацій. Він нічого так не боїться, як уже готової ідеї. . .

. . . Немає більших ворогів громадського життя, як дух рутини і дух химери. . . Я бачив у здоровому глузді внутрішню енергію інтелекту, який постійно долає себе, усуває вже готові ідеї, звільняє місце новим і з неослабною увагою йде за реальністю. Я бачу в ньому також інтелектуальне світло від горіння морального, бачу вірність ідей, зформованих чуттям справедливості, нарешті — випрямлений характером дух».

Наші історичні літописи — це теж голос здорового глузду народу, що утверджує вищі цінності над минущими.

Сковорода — голос українського національного ества — був популярний у народу, незважаючи на книжну мову. Народ співав його пісні. Малий Тарас переписував їх. . . Потім він сам став голосом українського здорового глузду, що підніс духовні цінності і національні святині — над усі офіційні імперські авторитети та позолочені цінності і над усі модні віяння часу. І Шевченко, і Гоголь виділялись у сузір'ї великих талантів Росії тим, що не наслідували великих світил, а заговорили голосом України, сповненим любови і віри.

Традиції Шевченка — традиції здорового опозиційного духу — проходять червоною ниткою через усю українську культуру, як її живий нерв. Ними наповнено все живе, що пробилось крізь тотальну цензуру советського часу. Надією сучасної літератури є ті автори, що схоплюють дух часу не з цікавих публікацій, а з голосу народної совісти, що розуміють: моральне удосконалення — це і є дорога відродження, бо тільки в моралі можлива повна самореалізація людини. Народний здоровий глузд — це фактично єдина постійна даність, від якої у нас так швидко пробиваються свіжі паростки, коли їх зрубують. Правда і краса все ще існує в колючому фолкльорі або в художній творчості колгоспних жінок — Катерини Білокур, Марії Приймаченко. . . В розмовах бабусь, що потаємно хрестили внучат і вчили їх молитись, любити, прощати.

У своїй «Сповіді» Л. Толстой визнає, що найбільші авторитети сучасности, письменники і філософи не могли дати відповіді питанням про сенс життя. Але ту відповідь завжди мав народ, який жив християнською вірою і плекав її джерела.

Доки інтелігенція не зрозуміє глибини життєдайної народної віри, вона приречена на вегетацію та імітацію.

Знову повертаючись до питання свободи і культури, мусимо визнати, що свобода слова і друку є передумовою розвитку культури думки, але справжня культура йде від внутрішньої свободи особи, від плекання джерел і народного коріння — під небом сучасности, на вітрах сучасности.

*Наука, дослід**Петро ОДАРЧЕНК***ПРАЦІ МИХАЙЛА ДРАЙ-ХМАРИ ПРО
ЛЕСЮ УКРАЇНКУ**

(До 120-річчя з дня народження Лесі Українки)

Серед літературознавчих праць проф. Михайла Драй-Хмари особливе місце займають його цінні розвідки про життя і творчість Лесі Українки. М. Драй-Хмара опублікував п'ять праць про видатну українську письменницю: 1. «Леся Українка. Життя і творчість». Київ, ДВУ 1926, 156 ст. 2. «Іван Франко і Леся Українка. З полеміки 80-х років». «Життя й революція», Київ, 1926, ч.5, стор. 109-115. 3. «Віла-Посестра» (Вступна стаття до поеми Лесі Українки «Віла-посестра»). Твори Лесі Українки. Том III. Київ, «Книгоспілка», 1927, стор. 173-186. 4. «Бояриня» (Вступна стаття до поеми Лесі Українки «Бояриня»). Твори Лесі Українки. Київ, «Книгоспілка», 1929, том VIII, 1929, стор. 87-109. 5. «Поема Лесі Українки 'Віла-посестра' на тлі сербського та українського епосу». «Записки історично-філологічного відділу ВУАН», том XXIII, стор. 125-176. Київ, 1929.

На жаль, навіть у часи хрущовської «відлиги» редактори третього тому книжки «Українські письменники. Біо-бібліографічний словник» (Київ, 1963) не згадали ні однієї праці М. Драй-Хмари про Лесю Українку. А проте в Українській Радянській Енциклопедії 1961 року (т.4) М. Драй-Хмару згадали, згадали й його монографію про Лесю Українку.

Хоч і минуло 65 років з часу появи монографії М. Драй-Хмари про Лесю Українку, проте ця цінна праця, особливо її друга частина («Творчість Лесі Українки»), не застаріла й до нашого часу.

У той час, коли М. Драй-Хмара писав свою працю про Лесю Українку, листи письменниці не були опубліковані, багато творів її не було надруковано, мемуарів про Лесю не було написано. І тому, як слушно зазначав М. Драй-Хмара, «за браком матеріялу писати її (біографію) передчасно». Проте, користуючись усними свідченнями матері письменниці Олени Пчілки та Лесиного чоловіка К. В. Квітки, а також друкованими спогадами Л. М. Старицької-Черняхівської, М. Драй-Хмара подав основні відомості про життя Лесі Українки. На підставі відомих уже в той час листів Михайла Драгоманова до Лесі Українки та інших джерел М. Драй-Хмара констатував великий вплив М. Драгоманова на Лесю

Українку: «Коли мати її вживала всіх заходів, щоб вона стала українською письменницею, то дядько її зробив те, що вона стала людиною і борцем. Мати їй дала тіло, дядько — душу, міцну, як криця, й бунтівливу, як буря».

В наші часи, коли стали відомі численні раніше недруковані твори, коли стали відомі листи Лесі Українки — особливо ті листи, що надруковані в книзі О. П. Косач-Кривинюк «Леся Українка. Хронологія життя і творчости» (Вид. УВАН, 1970), — багато нових біографічних фактів стало відомо, зокрема про велике особисте горе Лесі Українки в зв'язку із смертю її приятеля С. Менжинського, про велику приязнь Лесі Українки з Ольгою Кобилянською, про політичні погляди Лесі, про її негативне ставлення до Переяславської угоди 1654 р., про гострі виступи Лесі Українки проти російських соціал-демократів, проти «іскрівців», за їх неприхильне ставлення до національно-визвольної боротьби українського народу.

Опубліковані в кн. О. П. Косач-Кривинюк листи Лесі Українки дали також багатий матеріал для генези окремих творів письменниці та для розуміння їх ідейного змісту.

Друга частина монографії М. Драй-Хмари «Творчість Лесі Українки» цінна своєю науковою об'єктивністю, блискучою аналізою лірики Лесі Українки та її драматичних поем. Автор монографії дає огляд творчого шляху письменниці, еволюцію її творчости — від наслідувань українських і неукраїнських поетів до високої майстерности оригінальних високохудожніх творів.

Третя збірка ліричних творів Лесі Українки «Відгуки», як зазначає М. Драй-Хмара, — наскрізь пересякнена героїзмом. «Леся повстає проти мовчання, сліз та дитячих мрій і хоче бачити в своїх товаришах тільки бійців». У хворому тілі поетеси, як каже М. Драй-Хмара, — «жила сильна вольова стихія. Не раціоналізм, не утопізм є властивістю Лесі Українки, а волютаризм».

Різноманітність світових сюжетів у творах Лесі Українки, зокрема в її драматичних поемах, М. Драй-Хмара пояснює не тільки тим, що письменниця через свою хворобу змушена була довгий час жити поза межами рідного краю, а й тим, що вона, як Данте і Гете, шукала великих пристрастей у минулому. І знаходила вона їх в історії стародавніх євреїв, греків, римлян, первісних християн тощо. Леся Українка, зазначає М. Драй-Хмара, — «хоче ці пристрасті, цей огонь бунтівливих душ перелити в оспалі серця своїх сучасників. Вона ненавидить їх холодний раціоналізм і, щоб зробити здвиг у їхньому світогляді, іде в далекі краї та віки, щоб знайти там живої та цілющої води, яка б воскресила в них велике серце, революційний запал, дух сміливості й відваги». І хоч неукраїнські сюжети панують у творчості Лесі Українки, проте, як слушно зазначає М. Драй-Хмара, «її драматичні поеми є не щ

інше, як символічні картини, в яких треба віднаходити прокляті проблеми українського життя».

М. Драй-Хмара аналізує окремі твори Лесі Українки і підкреслює, що національні й соціальні мотиви в творах із неукраїнськими сюжетами дуже актуальні й близькі для сучасного українського життя.

Творчий шлях Лесі Українки М. Драй-Хмара характеризує такими словами: «Почавши з несамотійних, слабеньких віршів, на яких позначилися впливи і українських, і німецьких, і французьких, і польських письменників, під кінець своєї літературної діяльності дала вона (Лєся Українка) цілком оригінальні й високохудожні твори — шедеври в повному розумінні цього слова... Лєся Українка здобула собі безсмертне ім'я».

У своїй монографії про Лєсю Українку М. Драй-Хмара дав правдивий образ нашої геніяльної письменниці, підкреслюючи, що в історії українського письменства Лєся Українка розпочала нову добу, що через безсмертні твори Лесі Українки українська література прилучилася до європейської літератури, до культури всесвітньої.

1926 року в журналі «Життя й революція» опубліковано статтю «Іван Франко і Лєся Українка». Ця стаття не охоплювала всіх аспектів взаємин І. Франка і Лесі Українки. Стаття стосувалася лише одного епізоду із цих взаємин, а саме: полеміки між обома письменниками. І. Франко стояв за політику компромісів, а Лєся Українка виступала проти компромісів. Франко закликав до безпосередньої пропаганди серед народу а Лєся Українка, відкидаючи народницькі погляди, вважала за найголовніше завдання спочатку здобути інтелігенцію, а потім здобувати політичну свободу. Оглядові цієї полеміки присвячена ця стаття.

1927 року опубліковано вступну статтю М. Драй-Хмари до поеми Лесі Українки «Віла-посестра» (яку надруковано в 3-му томі творів Лесі Українки, Київ, «Книгоспілка»). У цій статті подано генезу поеми і її джерела — сербський і український епоси. Головним джерелом Лєсиної поеми, як цілком слушно зазначає М. Драй-Хмара, була книга М. Старицького «Сербські народні думи і пісні». Це переклад з сербської мови. Сербський епос, каже М. Драй-Хмара, — був «співзвучний тим темам, що їх розробляла письменниця перед 1898 роком і пізніше. Лєсю Українку, яка горіла активною любов'ю до пригнобленої батьківщини й яка шукала героїчних тем у чужих літературах, не міг не захопити сербський епос і не зачарувати своєю простотою і щирістю, величністю образів та трагічною красою». У своїй цікавій і змістовній статті М. Драй-Хмара проаналізував ідейний зміст поеми, її художні особливості та порівняв її із сербськими піснями і думами.

«Сербський епос, — зазначає автор статті, — це була тільки

канва для Лесі Українки, на якій вишивала вона узори власної філософської думки... Віла являє собою образ жінки-борця... поетка втілила в ній свою власну індивідуальність».

Цю працю М. Драй-Хмара значно поширив і поглибив і 1929 року опублікував її в «Записках історично-філологічного відділу УВАН» під заголовком «Поема Лесі Українки «Віла-посестра» на тлі сербського і українського епосу».

Ця наукова розвідка не тільки в шість разів більша своїм обсягом від вступної статті на цю саму тему, а й відрізняється своїм змістом і своєю методологією. Користуючися порівняльно-історичним методом, М. Драй-Хмара на конкретних прикладах показав вплив сербських народних дум у перекладі М. Старицького на Лесю Українку. Автор розвідки порівнює мотиви Лесиної поеми з аналогічними мотивами сербського і українського епосу. Одночасно дослідник показує, що Леся Українка не тільки запозичувала окремі мотиви сербського епосу, а подекуди вносила певні зміни. Наприклад, використовуючи мотив визволення юнака з неволі, вона змінила фінал, поставивши смерть замість радісного визволення. І тут дослідник порівнює поему «Віла-посестра» з іншими оригінальними творами Лесі Українки, щоб зрозуміти причину зміни фіналу, властивого творам сербського епосу.

Характеризуючи образ юнака в поемі Лесі Українки, дослідник порівнює цей образ із персонажами українського й сербського народного епосу.

Велику увагу приділяє дослідник аналізу формальних особливостей поеми. Тут часто трапляються певні труднощі, бо «часом важко визначити джерело якогось епітета, чи порівняння, бо їх однаковою мірою вживають і в сербській, і в українській поезії».

М. Драй-Хмара докладно аналізує і ритміку Лесиної поеми, і риму, і строфіку, і стереотипні вислови, властиві сербському епосові, а також і лексичні особливості Лесиної поеми. Далі дослідник переходить до огляду тропів та фігур і докладно аналізує епітети, порівняння, метафори, повторення, тавтологію тощо. Цій аналізі формальних особливостей присвячено аж 26 сторінок.

Закінчується розвідка аналізом символізму поеми та порівнянням її з іншими творами Лесі Українки.

На широкому порівняльному матеріалі докладно й глибоко проаналізовано поему Лесі Українки «Віла-посестра» і підкреслено, що поема Лесі Українки «Віла-посестра» — «це гарна мозаїка, де оригінальне сплітається з запозиченим, де елементи південно-слов'янського, а почасті й українського, епосу гармонійно поєднуються з елементами власної творчості поетки».

1929 року до поеми Лесі Українки «Бояриня» надруковано вступну статтю М. Драй-Хмари (VIII том творів Лесі Українки, видання «Книгоспілки»). Як відомо, після 1929 року — себто вже 60 років — поему «Бояриня» на Україні не друкують. Навіть

десяти томнику творів Лесі Українки, виданому в часи так званої «відлиги» (1963–1965), поема «Бояриня» не була надрукована. Так само і в академічному «Зібранні творів Лесі Українки у дванадцяти томах», опублікованому в Києві у видавництві «Наукова думка» (1975–1979 рр.), советська цензура заборонила друкувати цей твір Лесі Українки, бо Лесина поема — хоч і показувала історичні події на Україні XVII століття — але одночасно викликала асоціації, думки про сучасне становище України, бо «московська змора» XVII століття занадто вже схожа була з сталінсько-брежнєвськими часами. Московський терор XVII ст., поневолення людської особи, деспотизм влади, система доносів, національний гніт, жалюва атмосфера несамовитого страху, заляканості — все це нагадувало б сучасним читачам не так часи царизму, як умови сучасного життя на Україні за часів панування Сталіна та Брежнєва. І тому то цензура навіть в академічному виданні творів Лесі Українки заборонила надрукувати «Бояриню» Лесі Українки. М. Драй-Хмара у своїй вступній статті цілком слушно підкреслює, що «психологічний момент у цій поемі покриває історичний».

Стаття М. Драй-Хмари про поему Лесі Українки відзначається своєю науковістю і об'єктивністю. Автор спочатку докладно зупиняється на творах українських письменників, присвячених добі Руїни (XVII ст.), згадуючи твори Шевченка, Куліша, Костомарова і порівнюючи їх з поемою «Бояриня». Згадує автор і драму Л. Старицької-Черняхівської «Гетьман Дорошенко» й порівнює її з «Бояриною» Лесі Українки.

М. Драй-Хмара зараховує поему Лесі Українки до творів з психологічним ухилом, побудованих на історичному матеріалі, взятому з доби Руїни. До таких творів належать також драма Карпенка-Карого «Гандзя» (1902) та трагедія С. Черкасенка «Про що тирса шелестіла» (виставлена вперше 1916 року). Порівнюючи поему Лесі Українки з іншими творами на цю саму історичну тему, М. Драй-Хмара приходить до висновку, що драматична поема Лесі Українки «Бояриня» — «твір більш-менш самостійний, незалежний. Леся Українка, так само як і інші письменники (Старицька-Черняхівська, Пачовський) високо ставить гетьмана Петра Дорошенка, як українського національного героя». Далі дослідник зазначає, що з Лесиної поеми видно, що «вона не долюбляє старої Московщини. . . Бо з трьох історичних ворогів України вона тільки й залишилася. . . Таке ставлення до Московщини у Лесі Українки легко могло виникнути під впливом Костомарова».

Далі М. Драй-Хмара ставить таке питання: «. . . чи не перенесла Леся Українка ідей та настроїв, що живили її та її покоління, на постаті минулого України?». На це питання автор дає позитивну відповідь, вважаючи Лесин твір алегоричним, «що таїть у собі приховані риси сучасного життя». І далі автор пише: «В особі Степана можна вбачати того українського інтелігента кінця XIX

та початку ХХ віку, що, втративши почуття національного і одірвавшись од маси, од народу, сам ішов у чуже оточення й переймав чужу культуру, зрікшись своєї рідної». А в особі Оксани, каже автор, «можна вбачати іншого типу інтелігента, того, що довго боровся за принцип національного самовизначення, сперечався, протестував, але, попавши в пазури царату московського чиновництва, не мав уже сили вирватися на волю й конав на чужині».

В поемі «Бояриня» М. Драй-Хмара відзначає два мотиви: 1. мотив національної пасивності-зради і 2. мотив ностальгії. Ці два мотиви відзначає дослідник і в інших творах Лесі Українки, порівнюючи їх з драматичною поемою «Бояриня».

Хоч на думку дослідника «психологічний елемент у цій поемі покриває історичний», проте Леся Українка на підставі історичних праць М. Костомарова відтворила в своєму творі особливості історичної доби ХVІІ ст., зокрема кривди, що їх чинять «московські посіпаки українському народові». Далі М. Драй-Хмара зазначає, що Леся Українка правдиво змалювала й «основи тодішнього політично-соціального ладу на Московщині, що базувався на доносах, шпигунстві й катуванні людей». . . Відтворила Леся Українка у своїй поемі й «моральний образ московського боярина, що, роблячи службову кар'єру, допускався якнайогидніших вчинків. Він — нещирий, лукавий, хитрий, улесливий і жорстокий. . . » Леся Українка відтворила в «Боярині» й московський побут ХVІІ століття та московські звичаї, цілком відмінні від українських.

М. Драй-Хмара доводить, що Леся Українка в своїй поемі використала літературні й етнографічні джерела, а, головнo, історичні джерела, в першу чергу праці М. Костомарова. «Від Костомарова Леся Українка перейняла його ідеологію, отой войовничий націоналізм, що характеризує майже всі твори українських письменників, що писали про добу Руїни. . . Крім ідеології, наша письменниця запозичила у Костомарова низку історичних фактів та побутових рис. . . Отже, можна сміливо твердити що Костомаров, з одного боку, дав Лесі Українці ідеологічну основу, а з другого боку — те історично-побутове тло, на якому виткала вона узори своєї поеми». До такого висновку приходять М. Драй-Хмара після докладного дослідження Лесиної драматичної поеми «Бояриня».

Всі праці Михайла Драй-Хмари, присвячені дослідженню життя й творчості видатної української письменниці Лесі Українки, відзначаються об'єктивністю, науковістю, багатим фактичним матеріалом, документальністю і водночасно популярністю викладу та зразковою українською літературною мовою.

Завдяки цим прикметам праці М. Драй-Хмари про Лесю Українку зберігають свою велику цінність і для нашого часу.

Петро БАЛЕЙ

“ROMA CONNESSIONE”

З історії роз'єднання і єднання двох Вселенських
Християнських Церков
(Закінчення, 3)

Після 1625 року — докладніше від 1627 року, духовну опіку над православною Перемишлянщиною перебрав Петро Могила, а 1633 року новий король Владислав IV затвердив Хлопецького, але він в дорозі на хіротонію помер. В тому ж році король потвердив вибір нового кандидата, Івана Романовича Попеля, і обіцяв передати йому цілу єпархію. Проте хіротонія Попеля не відбулася, бо виявилось, що він після свячень на священника вдруге женився. В 1635 році король потверджує вибір єп. Симеона Гулевича з Воютина і визначає на його утримання 2000 золотих річно з королівської каси аж до смерті Крупецького, за яким залишалися доходи з єпископських маєтностей. Крупецький відмовився віддати монастир св. Спаса новому православному єпископові як резиденцію, і Гулевич на чолі озброєних міщан і православної шляхти виганяє насильно Крупецького з монастиря. За те трибунал у Піотркові накладає на єп. Симеона «чотирилітню інфамію» в 1637 році. На звичайному сеймі 1641 року була ухвалена «реституція уродженого Сильвестра Гулевича» з додатком, що по його смерті Перемиська єпархія буде адміністрована архимандритом. Питання завогнює римо-католицький єпископ Перемишля, передаючи уніяцькому священникові 3 православні церкви у своїх єпископських володіннях і забороняючи православному населенню відвідувати православні богослуження під загрозою виселення з міста Радимна і конфіскації майна.

Незгідний з сеймовою ухвалою з 1641 року, Гулевич знову силою проганяє Крупецького з монастиря св. Спаса в 1643 році. За те лишений королівської інвеститури, він виїжджає жити до Камінця Подільського, де й умирає 1645 р.

Від року 1645 до 1650 православні Перемиської єпархії не мали свого єпископа. Після козацьких перемог 1648 року і по особистому упокоренні під Зборовом, король Ян Казимир «декретує» синодально вибраного Антонія Винницького православним єпископом цілої Перемищини. Упертого Крупецького єп. Антоній арештовує при підтримці православного населення і ув'язнює його в монастирі св. Спаса. Цей випадок описує уніяцький єпископ Холму Яків Суша в листі до Конгрегації Ширення Віри:

«. . .Афанасія Крупецького повторно напав схизматик Винницький, зловив і ув'язнив його, і по втраті всього — навіть катедри — насилу рятуючи життя — з місця тяжких робіт босоніж, без одєжі, усього позбавлений — вислизнувся ніччю. Аж врешті випадково, зустрівши князя Ярему Вишневецького²³, воеводу руського, був доведений до одної економії того єпископства і відданий під охоронну сторожу»²⁴.

Сталося це 1651 року. Крупецький добився до Львова якраз тоді, коли Ян Казимир святкував там перемогу під Берестечком. Король, не зважаючи на свою грамоту, видану в користь Винницького в 1650 році, «декретує» Крупецького уніятським єпископом цілої Перемищини з монастирями св. Спаса, св. Онуфрія і на Смольній та наказує Винницькому підпорядкуватися Крупецькому. Проте всі ті королівські декрети не мали значення, бо за Винницьким стояли люди цілої єпархії, і королівська комісія від'їхала ні з чим.

Крупецький помер 1652 року. Того ж року уніятським єпископом на Перемищину був назначений Хмельовський Прокіп.

«З пункту бачення польського праводавства, кожний з обидвох кандидатів (Винницький — єп. православний і Хмельовський — єп. уніятський) були повноправними претендентами на єпископську катедру Перемишля. Таке ставлення справи було причиною непроминальних конфліктів. . . і навіть доходило до проливу крови під час перебирання з рук єпископських маєтностей, святинь і монастирів»²⁵.

Однаке Винницький не допустив Хмельовського, не зважаючи на його протести в городському суді Перемишля. В той же самий спосіб протиставився Винницький ще двом королівським номінатам: Терлецькому до 1669 року і Малаховському від 1670 року. В тій боротьбі допомагала Винницькому грамота того ж самого короля «з привілеєм на митрополита київського» і з признанням як «мужеві вельмизаслуженому для Річпосполитої», видана 1663 року (!).

По смерті львівського православного єпископа Желіборського (1666), митрополит Винницький управляє обома єпархіями і виеднує у того ж короля згоду на єпископа-помічника, Юрія Гошовського.

Андрусівський договір між Польщею і Москвою (1667), в якому польська сторона признає Москві право опіки над «православни-

ми церквами і людьми Корони і Литви», тривожить Рим. Папа Климентій IX убачає в Андрусівському договорі сховання Річпосполитої на другий плян у східноєвропейській політиці в користь Москви і поручає Конгрегації Ширення Віри вислати листи до обидвох православних єпископів — Перемишля і Львова, з пропозицією приступлення до унії. Зокрема проситьсся Винницького «не відсувати вірних, що їх Бог віддав його опіці від очікуваної єдності, а також своїм прикладом звеличати християнську справу, щоб по тих незгодах, які скидали народи у пропасть, засіяв християнський мир на славу Всемогучого Бога і на непроминальну славу Руського Народу»²⁶.

На конвокаційному сеймі 1668 р. надано уніятим рівні права з римо-католиками і названо православ'я «автохтонним віруванням».

«Таке поступовання урядових кіл супроти постійно неполаджуваних скарг православних, в тому й єпископства перемиського, *було напевно глибоко передуманою справою*. Тож православна Церква щораз менше могла розраховувати на захист своїх прав на публічному форумі — на сеймиках і сеймах. Великопанські роди почали масово переходити на католицизм. При православ'ю залишалися тільки дрібна шляхта, яка не являла собою політичної сили в олігархічній Річпосполитій другої половини XVII століття. Час працював на некористь православним, працюючи одночасно на користь католицизму»²⁷.

На коронаційному сеймі Яна Собеского запало рішення, щоб захоронити православним Річпосполитої мати зносини з константинопольським патріархом.

Незорієнтовані в інтересах Риму і Польщі уніятські єпископи вислали листа до Папи, в якому говориться, що:

«В інтересі св. унії було б дуже пожиточно, щоб на Русі був установлений патріархат. Покликання такого патріархату перешкодило б Русинам звертатися до Константинополя і дуже причинилося б до скріплення унії»²⁸.

В тому листі повідомлялося Рим про приступлення (потайки) львівського єпископа Йосифа Шумлянського до унії (1677).

В році 1678 дійшло до ще одного мирового договору між Варшавою і Москвою. В домовленнях, Польща знову потвердила право царської опіки над православними церквами і вірними. Послів

царських, що приїхали до Варшави відібрати королівську присягу (Яна Собеского), відвідали з чолобитною єп. Антоній Винницький, єп. Гedeон Четвертинський (Луцький) і архимандрит Варлаам Шептицький.

Цей Московський трактат і Андрусівський задемонстрували, що політична гегемонія на сході Європи перейшла з Польщі до Москви. Бачачи це, Рим наполягав на тому, щоб польський король зблизився з Москвою, надіючись на військовий союз Королівства Польського і царства Московського проти Туреччини і на об'єднання московського патріярха з Апостольською Столицею.

Ян Собескі, з наміром позбутися втручання московського царя в обороні православ'я, вирішив на власну відповідальність завершити унію. Шасливу думку щодо тактики піддав йому нунцій Мартеллі: якщо не вдасться приєднати Винницького і Четвертинського, то «треба подбати, щоб наступниками їхніми стали прихильні справі унії схизматики, а не уніяти, бо тільки такі будуть в стані потягнути за собою до унії вірних»²⁹.

Нагода для переведення такого пляну в Перемишлі накинута, коли єп. Антоній перед смертю звернувся до короля з проханням затвердити на перемиського єпископа його православного брата-нича Івана Винницького — після хіротонії єп. Інокентія. Іван Винницький служив гусаром у королівській гвардії. Єп. Антоній помер 1679 р., а Івана Винницького висвячував на священика єп. Шумлянський. Хіротонію отримав Інокентій Винницький з рук єп. Шумлянського і мукачівського єпископа Йосифа Волошиновського в році 1680. Присягу на вірність Папі і католицькій догмі склали православні єпископи Йосиф Шумлянський і Інокентій Винницький на руки римо-католицького митрополита київського, Яна Станислава Витвицького, в році 1681.

Винницький опублікував своє приступлення до унії щойно 1691 року, а Шумлянський у 1700 році. . . Православні єпархії в Річпосполитій були в силі боротися проти унії, як довго на їх чолі стояли ієрархи типу Св. Афанасія Великого Александрійського.

Навів я ті найголовніші факти з історії боротьби Перемиської єпархії проти унії тому, щоб, по-перше, унаглядити, що унійна політика була в першій мірі і передусім політикою «моркви», а не «батога і нагана», що було завжди основною прикметністю московської стратегії обох імперій в наvertанні унійців у лоно «рідного православ'я»; коли унійна політика Риму була пряма, чисто релігійного напрямку — без обов'язкового роздору в українському (руському) народі, то політика як урядово-цивільних кіл, так і польського шовіністичного кліру була в першій мірі наставлена на докорінний розклад національної сукупності українського на-

роду з метою поглинення його польською культурою; і по-друге, що на території ідеологічного зудару двох цілком різних — по суті і по формі — антагоністів, третій фактор, на соціальне обличчя якого складається ідеологічна спорідненість з тим, за яким стоїть політична ексекютива суверена на тій території, і спорідненість національно-культурна з другим, який не розпоряджає такою ексекютивою, — третій фактор буде, силою необхідності і проти основних своїх намірів, працювати на користь актора, в руках якого ексекютива, тим самим і ініціатива. (Ключеве слово в цій дефініції — територія).

Другий приклад, що цілком укладається в повищу дефініцію, багато ближчий до нашого часу, коротко описаний Наталією Полонською-Василенко:

«Автокефальна Церква мала велике число прихильників на Україні: населення приваблював її нар. характер, укр. мова, поновлення старих українських звичаїв. Швидко зросло число парафій та епархій: 1927 р. було 10,657 священників. Сов. уряд деякий час терпів їх, зацікавлений тим, що завдяки постанові Автокефальної Церкви ослаблюється патріярша Церква. Таким чином на Україні були дві Церкви: рос. патріярша і Укр. Автокефальна. Коли ж у Москві постала «Жива» Церква, деякий час протегована сов. урядом, бо маніфестувала свою відданість до нього, «Жива» Церква як автономна частина московської «Живої» церкви поширилася й на Україні. (Очевидно, не без «впливня» сов. уряду — П. Б.) Аналогічний процес розкладу (що і в Москві — П. Б.) почався в Автокефальній Церкві: з'явилася «Укр. Діяльна» Церква. Так на Україні якийсь час стало діяти чотири Церкви. 1928 р. почалося переслідування Автокефальної Церкви, нищення її. Більша частина еп. та священників була арештована, тортурована й заслана. В кінці 1930 року на Україні вже не було жодного єпископа Автокефальної Церкви»³⁰

6. Тотожна ситуація постала в останніх роках в Україні — точніше в Галичині. Проти Російської Православної Церкви, панівної й урядом протегованої, з підпілля (з «катакомбів») вийшла Українська Католицька Церква (так же само повноправно спадкоємна по уніятській Церкві та греко-католицькій, як і відроджена Українська Автокефальна Православна Церква по грецькій Церкві Володимира Великого, патріяршо-православній Петра Могили і за Польщі між двома війнами). Вийшла Українська Католицька Церква з підпілля ієрархічно завершена і зустріла московське

тверде НЕТ! Почалися маніфестації, голодівкові протести, закулісові переговори з Ватиканом і врешті зустріч Горбачова з Папою в Римі. Греко-католицькій Церкві дозволено існувати. Дійшло до переговорів у тричленній комісії. В рядах нелегально ще існуючої Автокефальної Церкви в Україні і в діаспорі виринули підозріння: Ватикан знову торгує українськими Церквами. Але виявилось, що не Ватикан зірвав переговори, а самі єпископи УКЦеркви, бо передумови зговорення були для них не до прийняття. І ми зразу бачимо зміну урядових чинників супроти автокефальної Церкви: їй дозволяють перебирати церковні будинки від патріяршої російської Церкви, які сорок кілька років тому були греко-католицькими, дозволяється нововисвяченням єпископам Автокефальної Церкви відбутися собор, проголосити Київський патріярхат і покликати на патріярший престіл митрополита Мстислава з США. Серед православних українців піднесення на душі і нерозважна радість, бо справжня радість у советського режиму і його патріяршої Церкви. . .

Своїм власним почином українці повторюють унійну схему для ворожих — не тільки на церковній ниві — сил розігравати свою політичну гру нашими руками. В цій ситуації ніякі заклики передових українських людей до взаємної толеранції, до передунійної спільноти з-перед 350 літ, до національного патріотизму, церковного «автаркізму» («ні за саньми, ні за возом. . .») не можуть запобігти наростанню тертя в українській спільноті, взаємного озлоблення, а то й ненависти на рівні міжпарафіяльних стосунків.

Для прикладу візьмемо Тернопіль. На тернопільській території (знову ж ключеве слово — ТЕРИТОРІЯ) заіснували дві церковні ієрархії на єпископському рівні. З появою автокефальної єпархії на тій же території, греко-католицька Церква стає проти двох антагоністів, а патріярша російська Церква в Україні дістає автоматично союзника, байдуже — хоче того автокефальна Церква чи ні. Втрата кожної парафіяльної церкви в користь автокефальної — це матеріальна втрата, потенційально болючіша, ніж існуюча втрата в користь російської³¹. До кліщів, в яких дотепер була греко-католицька Церква, між Ватиканом і московським патріярхатом, додана *внутрішня диверсія*, спровокована силою факту заіснування єпархіяльної структури автокефальної Церкви: їй загрожує втрата території, нехай тільки частинно, але й те послаблює її в стосунках із Ватиканом і в боротьбі з московським патріярхатом. Ватикан — це вже стара правда — прагнув і буде завжди прагнути єкуменічного зближення з московським православ'ям у блудних надіях на об'єднання «під Апостольською Столицею». На греко-католицьку Церкву вже відчувається натиск Ватикану знайти «модус вівенді» з Москвою, і вищій ієрархії цієї українсь-

кої Церкви не залишається іншого виходу, як іти на компроміси з московським імперіяльним режимом.

Москві — урядові чи патріархові — наслідки послаблення греко-католицизму в Галичині догідні: чи це буде в здобутті більшої режимної контролю у внутрішньому житті цієї Церкви, чи то через матеріяльні й душпастирські втрати в користь православної автокефалії, бо автокефалія — це внутрішня справа Советського Союзу: її можна вирішувати порядком внутрішнього беззаконня. З католицькою Церквою, через її організаційне завершення поза політичним терором режиму, справа набагато складніша: вона у «смутні дні» імперії може причинитися до упокорюючого паломництва советського президента. З ватиканського погляду на витворену ситуацію, територіяльне, матеріяльне і душпастирське обкромовання греко-католицької Церкви в Галичині не може не мати негативного наставлення в куріях до українських справ узагалі, а з погляду української рації стану дружні стосунки з Римом набагато важливіші сьгодні від бути чи не бути автокефальній церкві в Буску. Несвідомою цього може бути тільки політично неграмотна людина.

Як же з того вийти? Адже в Галичині є сьгодні чимало прибулого елементу із земель православного населення і їм треба дати право на українську автокефальну церкву.

Без найменшого сумніву! Відродження УАПЦ в ході політичного й релігійного розвитку в сьгоднішній Україні — це величезний вклад у сучасне відродження українських традицій мовних, звичаєвих і взагалі культурних. І це також цілком логічне, що те відродження сталося в Галичині. Але це не значить, що єпархіяльний осідок автокефальної Церкви має бути в Тернополі чи у Львові. Автокефальні єпархії повинні в першу чергу відновлятися на територіях із недавніми традиціями автокефальної Церкви; це Західня Волинь та українське Полісся, Київщина, а далі й усі центрально-східні землі. Єпископи висвячувані повинні бути з єпархіяльним осідком у Крем'янці, Рівному, Луцьку, в Ковлі, а далі в Житомирі, в Києві, в Кам'янці Подільському і так далі... Якщо це вимагає під сучасну пору більшої й труднішої праці, то тим тривалішим буде вислід.

З-поміж східнього елементу в Галичині не всі потребуватимуть української автокефальної церкви. Для тих скупчень, які хочуть мати таку рідну церкву, створювати можливості основувати парафії, але організаційно й канонічно прив'язувати їх до найближчих автокефально-православних єпархій. Тільки в той спосіб духовна ієрархія автокефальної Церкви вилучить себе з політичної гри між Москвою, Ватиканом і УКЦерквою. І чим скоріше це ста-

нется, тим зручніші позиції створяться для обидвох українських Церков у підсоветських умовах.

Червень-липень 1990 р.

ПРИМІТКИ

23. «Ісая Копинський, абсолювент ставропігіяльної школи львівського брацтва, . . . був сповідником княжни Раїси Вишньовецької, яка віддала йому під опіку свого сина, Ярему. . . , батька майбутнього короля Польщі. Княжна ще на смертному ложі благала його і зобов'язала не покидати віри своїх предків (по мечу і куделі).» Там же, ст. 133.

24. Ibidem, ст. 166.

25. Ibidem, ст. 167.

26. Ibidem, ст. 182.

27. Ibidem, ст. 206.

28. Ibidem, ст. 203.

29. Ibidem, ст. 211.

30. ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА, Том I, частина 2, ст. 618. Під головною редакцією проф. д-ра Володимира Кубійовича і проф. д-ра Зенона Кузелі. Мюнхен — Нью Йорк, 1949.

31. «. . . Коли перемиським православним єпископом був владика Афанасій, дійшло до відібрання у православних катедри св. Івана Хрестителя: 'Коли Ягайло перебував у Медисі, — пише Морачевський, — до нього прибули послы угорського короля Жигмонта: архієпископ острогомський Іван з Хрестоносцями і Михаїлом Кюхмайстром Штернбергом. Виїхавши з ними з Медики, Ягайло захотів показатися перед ними, що не є схизматиком у душі, як це йому німці закинули в обличчі цілої Європи, а найкращим римським католиком, наказав у Перемишлі вигнати православне духовенство з катедри, повикидати тіла і мощі давно померлих, і церкву пересвятити серед плачу, крику і прокльонів місцевих людей, і віддати її латинському духовенству.» (Jedrzej Moraczewski, «Dzieje Rzeczypospolitej Polskiej») Цитую за Маріяном Бендза, ст. 58.

Михайло ЖУК

КИЇВСЬКА ХУДОЖНЯ ШКОЛА МИКОЛИ ІВАНОВИЧА МУРАШКА

(Закінчення, 3)

Мої сучасники

Видатними іменами часу, коли я навчався в школі М.І. Мурашка, були: Моравов, Зайцев, Дряпаченко, Шаврін, Гальвіч, Мауберг та ще інші, про яких я, може, згадаю під час дальшого викладу своїх спогадів. Всі згадані мною імена відрізнялися від загалу своїми здібностями у всіх виглядах шкільної роботи: рисункові, малюванні, композиції. У всіх було здорове сприймання реалістичного розуміння природи: їхні роботи по натурі вражали глядача дійсністю, але разом з тим зберігали індивідуальні особливості кожного. Моравов зовсім не був подібний до Зайцева, Дряпаченко до Шавріна, а Гальвіч зовсім стояв осторонь, може тому, що життя його склалося дуже важко. Біди, здається, пильнували його на кожному перехрестю життєвих доріг. Поволі він спадає на містицизм, на зневіру й шукає розради, тікаючи од свого тяжкого заклятого кола. Виходу немає. І Гальвіч гине жертвою жорстокої дійсності того часу. Він вмирає од голоду. Шаврін теж закінчує своє життя невдало: його забирають на військову службу й засилають кудись далеко на північ, де він спивається й гине. Про Зайцева я нічого не чув, і лише Моравов виходить на широку дорогу мистецтва. Дряпаченко отримує по Петербурзькій Академії золоту медаль, а разом і закордонне відрядження. Він збирається до Парижу і, жартуючи, хвалиться, що вже «трохи паризкає» по-французькому. Це сталося якраз перед першою імперіалістичною війною, і дальшої долі цього здатного художника я не знаю. Що торкається Моравова, то цей прекрасний художник і досі живе в Москві, працює як педагог і як творчий робітник. Мауберг зник з мого поля зору ще приблизно з весни 1905 року. По закінченні Краківської Академії Мистецтва він зайнявся столярством і робив на замовлення прекрасні меблі, оздоблюючи їх зразками української народної орнаментики. Влітку 1905 року я приїхав з Києва до Чернігова, де вступив на педагогічну роботу, і з того часу Мауберга більше не бачив.

«Передвижники»

Великим святом для нас, учнів школи М. І. Мурашка, були пересувні виставки. За мій час виставки відбувалися в залах Київського університету, куди нас, як учнів художньої школи, пускали за дармо. Щоразу нас найбільше приваблював Репін. Це не значить, що ми не захоплювалися Поленовим, Богдановим-Бельським, Нестеровим, Бодаревським, Касаткіним, Судковським та багатьма іншими російськими художниками. А це значить, що від Рєпіна ми найбільше чекали чогось завше нового, чогось такого, що не кожен може висловити у своєму полотні. Якесь особлива правда приваблювала нас у Рєпіні. Сама манера живопису щоразу підлягала тій правді. «Поединок» і «Не ждали» зовсім по-іншому трактовані, відповідно до змісту. Нам видавалося, що Рєпін засобами малярства користувався щораз так, як не користувався перед тим. Його засоби спрямовувалися не на малярський ефект, а на характеристику засобами малярства самої події, самого типу дієвої особи. Цьому саме підлягала й манера письма, й манера рисунку. Викінчений малярський твір, скажімо у Дубовського, буде завше і однаково викінчений, бездоганний. Але у всіх полотнах цього майстра буде та сама бездоганність, от як восковане дерево, що виявляє смуги і всю красу дерева. Так буде на всіх полотнах: та сама манера, та сама завершеність. А в Рєпіна інакше. Стаючи до нового твору, Рєпін шукає й нового технічного вислову, і нового засобу закінчення. Рєпін діє, як белетрист, що для своїх дієвих осіб шукає мови, властивої даному персонажєві. От се нове нас і цікавило в роботах Рєпіна. Після огляду виставки, в школі, серед учнів йшли гарячі дебати. Кожний захищав свого улюбленого майстра. Коли не ставало матеріалу, то на другий день він поповнювався на виставці, щоби увечорі знову до хрипоті в голосі вести дебати по питаннях малярства. І у всіх випадках Рєпін залишався все ж на недосяжній височині. Пам'ятаю, одного року була виставлена величезна картина Рєпіна на тему: «Отойди от меня, Сатана». Тут всі погодилися, що з нашим улюбленцем щось сталося, і сталося щось таке, що нас приголомшило. Перш за все — якась нещирість, якийсь фальш відчувалися і дихали з самого полотна на глядача. Наче розчинилися двері до величезного приміщення, що мало вразити своєю величчю, а насправді дихнуло пусткою, од якої становилось холодно й непривітно.

Передвижники прищиплювали нам у значній більшості ідейний зміст твору, засобами довершеного реалістичного малярства. Ми звикли разом з ними дивитися на щоденне життя нашої батьківщини, помічати й аналізувати його. І Рєпін найбільше відповідав на такі запити. Таке ж полотно, як «Отойди от меня, Сатана»,

йшло від релігії, на чолі з Христом із незграбним спокусником, який навіть своєю поставою не міг нікого спокусити.

В дальших творах Репін знову підносив нас на свої вершини, і невдале полотно забулося.

Взагалі передвижники відіграли значну ролу в справі розвитку образотворчого мистецтва на Україні. Учні художньої школи Мурашка виховувалися на їхніх творах. А здатних учнів було немало. Багато з них прекрасно закінчили «Училище живописи, ваяння и зодчества» в Москві, багато з них закінчило Петербурзьку Академію з золотими медалями. Багато працювало й самостійними художниками.

Я не мав наміру аналізувати в своїх спогадах про школу Мурашка діяльність передвижників. Про це мається багата література. Мені хотілося показати вплив окремих майстрів на учнів школи та наші сприймання того часу.

Володимирський Собор

Наявність Володимирського Собору в Києві теж відіграла значну ролу в культурі малярства на Україні. Такі визначні майстри, як Віктор Михайлович Васнецов та Михайло Васильович Нестеров, не могли не впливати на тих, хто навчався образотворчому мистецтву. Тоді собор тількищо був закінчений і розпис його грала свіжими барвами, як веселка на небі після дощу.

Чільне місце в розпису займав В. М. Васнецов. Подивлялися нас ті труднощі, що він їх подолав: знання старовинних костюмів, композиція плафонів, а що найбільше — заповнення головної абсиди жіночою поставою з дитиною на руках. З кожної точки ця постава дивилася натурально, без ніяких хиб у рисунку. У своїх роботах Васнецов довів, що монументальне малярство Росії на значній височині. А реалістична трактовка ще більше підкреслила ті особливості, що автор вкладав у розвиток своїх тем. М. В. Нестеров — це повна протилежність В. М. Васнецову. Він зберігає у своїх малярських оповіданнях характер містики, навіть кольорит у нього притаманний, навіть пози у нього покірливі. Таким чином і серед нас, учнів школи Мурашка, були прихильники Васнецова і прихильники Нестерова. І кожна група вихваляла свого улюбленця. Щодо орнаментики собору, то найбільше вражіння робили орнаменти Врубеля. Сведомський і Котарбінський викликали найменше вражіння. Хібащо в картині «Повернення до життя Лазаря» нам подобалося освітлення каганцем (за поставою Лазаря) всієї групи на чолі з Христом. Сам собор по кількості золота, його важка присадкуватість не викликали радісного почуття, як всередині собору, так і в зовнішньому вигляді архітектури.

Все притискало якимось тяжким тягарем і блискало золотом, золотом і золотом.

І це поруч з Ботанічним садом, де було стільки радості і де ми без ліку писали свої пейзажові студії.

Нам хотілося сонця, буяння.

Але нас приваблювали своєю малярською силою В. М. Васнецов і М. В. Нестеров.

Олександр Мурашко

Недалеко Андріївської церкви стояв власний будинок Олександра Івановича Мурашка, що був рідним братом Миколі Івановичу. Олександр Мурашко брав великі церковні підряди: робив іконостаси, малював ікони. В його будинкові були просторі майстерні, де працювали іконописці, різьбярі по дереву та позолотники. Небіж Миколи Івановича й був сином Олександра Івановича, художник Олександр Олександрович Мурашко.

Коли я навчався в школі, то О. Мурашко вже закінчив Петербурзьку Академію й був у закордонному відрядженні, а саме в Парижі. Навесні він якось приїхав до Києва й почав малювати портрет Олени Костянтинівни (дружини Миколи Івановича). Вона сиділа за чайним столом, заставленим чайною посудом, а також сніданком. Все грало соняшним світлом. Воно відчувалося у відблиску на посуді, у рефlekсах на обличчю, на руках та на одязі. Вікна не було показано на полотні, а разом з тим відчувалося, що іменно через те вікно, і то велике, ринуло весняне сонце. Компонівка портрету теж була бездоганною: стільки посуду, скільки його треба, щоби не перевантажити композиції. Сама посадка натури за столом така, що глядач ніби є гостем у кімнаті й провадить розмову з господинею. Вона не позує, вона слухає відповідь, вашу відповідь на те, що вона тількищо сказала вам. Простими засобами Олександр Мурашко вирішував тему. Візьміть композицію «Кафе». На першому пляні він садить двох жінок, і садить їх ліворуч од глядача так, що одна з них виходить за раму картини. Глядач одразу відчуває, що жінки відособилися для своїх власних секретів. Дальше відкривається саме кафе й ряд чоловічих постатей. По тому, як реагують ті постаті на присутніх, зразу зрозумієш, що то за особа і що то за секрет. Навіть розумієш, що саме відособлення — це лише певний маневр, а не справжнє відособлення. Мурашко вмів бути лаконічним і влучним у своїх композиціях.

Коли він малював портрет Олени Костянтинівни, ми завше бігали дивитися на його роботу. По закінченні сеансу портрет **разом** з мольбертом стояли у коридорі, певне, щоб не **загромаджувати**

житлової кімнати. От у цьому коридорі ми й дивилися, або скорше *подивлялися* увесь процес роботи над портретом. Що нас особливо вражало — це те, що Мурашко малював пензлем і разом з тим давав чіткість рисунку. Кожний рух пензля, то широкий, то стриманий, був насичений і розміркованістю, й свободою творчого діапазону. За кожний новий день ми боялися, що буде втрачено те або інше вдале (на нашу думку) місце. І кожного дня ми з радістю бачили, що вдалі місця ще більше довершувалися, ще більше насичувалися правдою малярської розповіді. Часом певна частина роботи зовсім була зчищена мастахіном, і зчищена пляма лякала нас своїм майбутнім. Але те майбутнє незабаром оживало й сяяло новим, ще сильнішим життям.

Сам високий, стрункий і жвавий. Часом ми зустрічали його в коридорі, часом на сходах до школи, а часом і на вулиці. Не знаю, чи він помічав наші допитливі погляди, які ми кидали на нього, чи може того, що ми навчалися тому ж саме мистецтву — малювати, але він завжди якимось ласкаво усміхався до нас, особливо до таких юнаків, яким був я і кілька моїх товаришів.

А може, то просто мені здалося, що він помічав нас. Може просто він був такої вдачі, як і його малюнки, що брили бадьорим кольоритом і віддзеркалювали життя в його світлих проміннях. Доволі добре я познайомився з ним під час революції у Києві, але про це колинебудь при іншій нагоді. Я дав лише коротенький шкіц того, що отримав це тоді, коли я був учнем школи Миколи Івановича Мурашка. І те, що я тоді отримав, було таке значне, так овіяне подихом життя, що й досі воно лишилося солодкою згадкою мого минулого.

Рисунки по вражінню

Щотижня по суботах, починаючи з головного класу, ми робили рисунки по вражінню. На штативі ставилася велика фотографія з рисунку голови Олександра Іванова, Брюллова, Кипренського, Ге, Крамського, Гольбайна молодшого, Дюрера, Рафаеля, Мікель Анджело та інших клясиків рисунку. Нам перед тим роздавали четвортинки паперу, на якому нам і треба було зробити рисунок. Голова ставилась на п'ять хвилин, і ми пильно вдивлялися в неї. За продовженням часу та за тим, щоби ніхто не робив попереднього шкіцу, пильно стежив наш репетитор Летаєв.

— Залиште олівці, а краще пильніше вдивляйтеся. Ви мене чуєте, Бондаренко! — кидає Летаєв.

— Я чую... То я так, тільки в повітрі... тільки ніби рисую...
— виправдовується Бондаренко.

Сміх.

Бондаренко ховає за спину руку з олівцем і сам також усміхається. У Летаєва на обличчі ані ухмилки. Він продовжує стежити за учнями й за годинником.

П'ять хвилин скінчилося; штатив з фото обернений до стіни. Але поки його повільно обертає Летаєв, кожний старається щось підхопити, щось не забути. Летаєв обернув фото і лишається біля нього на варті. Учні швидко сідають за дошки й на свіжу пам'ять фіксують побачене. Так продовжується тричі. Нарешті Летаєв збирає усі рисунки й несе їх до кабінету директора. Всі напружено-схвильовані: кожний згадує свої помилки, але вже надаремно — виправити нічого не можна.

Завданням рисунків по вражінню було: загальна побудова голови, характер голови і характерні прийоми автора рисунку. Коли це був Брюллов, то манера Брюллова повинна бути подана виразно. Коли це інший майстер, то повинні бути характерні риси іншого майстра. У понеділок вивішувався список тих, хто найкраще зробив свою роботу. Вивішувалися й самі рисунки, що наочно свідчили про це. Без ніяких оцінок, а просто поіменний список в порядку алфавіту.

Справою честі для кожного було: як не на цю суботу, то на наступну бути в тому спискові.

Композиція

Композицію робилося щомісяця на запрограмовану тему. Композицію можна було подавати або виконану в кольорі, або просто в італійському олівці. Розміри композицій не перевищували метра. Композиційну роботу виконувалося вдома без ніякої поради з боку керівника-педагога. Вважалося, що ця робота повинна бути цілком самостійною, без жодного натиску чиєї б то не було думки.

Теми давалися такі: «Весна» — пояснювалося, що треба це розуміти, як весну в природі, а також як взаємозв'язок природи з людиною. Весняна прогулянка в парку чи лісі. Весняні роботи на городі, в полі... і тому подібне.

«Праця» — малярі, шевці, ковалі, кравці, швачки та інші в характерних жанрових сценах.

Часами, але дуже рідко, вкраплялися релігійні теми.

За кращі композиції Мурашко давав премії: перша — 10 карбованців, друга — п'ять.

Що було характерним: кожний ховався зі своєю роботою, щоби його не «обирали», себто не використали його компоновки. Роботи не обговорювалися спільним колективом, а Мурашко сам викла-

ПАВЛО ТИЧИНА

«Портрет невідомого»

дав перед нами свою думку, як незаперечну. Ми тільки слухали його зауваження, щоби в дальшому виправити ті хиби, на які він звертав нашу увагу.

Можливо, що перед тим передувала якась педагогічна нарада з наших викладавців, але нам цього не було відомо. Мурашко крок за кроком аналізував окремі наші роботи, особливо спиняючись на помилках. До помилок входило: невдала компоновка, хиби в рисунку (особливо пропорцій), а також невдало висловлена думка в рішенні теми. Хиби кольориту теж приймалися на увагу.

Після такої «гарячої лазні», як ми звали такі виступи Мурашка, ми енергійно готувалися до наступної композиції в наступному місяці.

Етюди

Ми, учні школи Мурашка, вельми любили мальовничі місця Києва. Його сади, перспективи вулиць, його околиці знали, як своїх п'ять пальців. У всі пори року чи з альбомом, чи зі скринькою до малювання можна було побачити учня школи, що ретельно працював над етюдом. На весні, у неділю, цілими групами ми вибиралися пішки до Китаєва, через Голосіївський ліс, через Мишоловку. Володимирська гірка давала нам широкі обрії Дніпра й Подолу. Улюбленими місцями були Ботанічний сад, а також сади, що йшли до Печерської Лаври, до Видубицького монастиря. Святошино, Борщагівка понад Либеддю, Солом'янка, Глубочиця — все було об'єктами наших студій і нашого захоплення ними. На Дніпрі малювали човни, баржі, пароплави, плоту, що плили Десною з Білорусі. Малювали повідь, криголам весною. Малювали перші і останні сніги.

Це був дійсний мурашник Мурашкової школи.

Одеса, 1951-52

Листопад, грудень, січень.

Передрук із ж. «Кафедра» ч.10

Спогади

о. Іван МУЗИЧКА

НАРИС ПРО СЕЛО ПУКІВ

(Продовження, 2)

II. Опис села

Пуків — це типове галицьке село з болотистими в дощову погоду вуличками, з тісно біля себе побудованими господарськими будинками, зі славними австрійськими придорожніми «фосами» (і як попало те латинське слово до нас в Галичину!), які були єдиним слабим дренажем доріг і села, зі своїми солом'яними стріхами, садами з високими овочевими деревами і такими ж черешнями (вишневих садків не було!), з вузькими лентами піль і поганенькими пільними дорогами, яких ніколи не могли направити, і зі славними тяж мостами, які часто були діраві... Горбкуватий терен і розкидані поодинокі частини села в різних напрямках унеможливлювали бачити цілість села з будь-якого боку. Одиноким пунктом, з якого можна було бачити майже цілість села, була гора, чи радше її хребет — Версадки. З-за тієї гори все сходило нам сонце і вітало село кожного ранку. На узбіччі тієї гори було велике громадське пасовисько, від якого починався громадський ліс з великою кількістю дубів, ліщини і грибів.

Село складалося з шістьох майже від себе відділених частин, які лучилися двома головними дорогами, що перехрещувалися під прямим кутом у центрі села. Ці частини звалися: Переліски, Кінець, Центр, Зацерква, Підкуззя і Слобода.

Можливо, найстаршою частиною села були Переліски, якщо думати про знайдені черепки старих горшків і кремінних знарядь і коли зважити їх майже сусідство зі Стратином, до якого вела дорога з Рогатина саме через Переліски. Це місце мого дитинства і молодости. Це мальовнича частина села, бо положена на великому хребті горба, внизу сіножаті і Зимний Потік, а з протилежного боку знову довгий горб, чи майже гора. Ці два пасма, немов гір, звужуються і творять просмик ген у лісі, і відкривається ця звужена долина знову в селі Добринів і в місті Стратин. Якщо йти проти струї ріки, праве пасмо тих лагідних гір є зовсім заліснене, а друге на початку Перелісок — «голе», але, зблизившись до просмику, зберегло свій ліс з різними ярами і потічками. Колись на-

певно оба пасма тих гір, за винятком долини над рікою, були з лісом. На лівому пасмі (якщо йти на північ) веде доволі крута дорога — гостинець, з якої видно усю долину немов на долоні. Під цим узгір'ям, у його стіп на краю сіножатей побудовані господарства, які згодом помалу зближаються до себе. Там над річкою побудований був млин польських братів Чаплінських. (Говорили, що це були нащадки роду Чаплінських ще за часів Хмельниччини). Млин був колись на звичайне колесо, яке крутила вода, у тридцятих роках вставлено залізну турбіну. Млин не був великий, і його продуктивність залежала від химерної річки, яка в весняні і осінні слоти мала забагато води і навіть йому загрожувала, а в інші пори року обертала тільки два або й один «вальц» і з «мливом» треба було ждати не раз доволі довго. Мололась пшениця на чисту біленьку муку, інші зерна — «нараз», був окремих «вальц» на крупі, а навіть окремих кіш на роблення пшона з проса. В млині, окрім завідуючого, працювало два або три робітники, а звичайно помагали селяни, що привозили зерно для мелення.

На правім узгір'ю, що зветься Магівки (мабуть, дуже стара назва), не було побудованих хат. Вони появляються аж в глибині просмику, де долина звужується обабіч хребтів на краях лісу. На цих Магівках можна було знайти крем'яні відламки з різних інструментів. Колись могли бути там добре приховані і забезпечені перед ворогом у двох балках садиби мисливців. З тих двох не далеко від себе віддалених балок на узбіччі, які створила собі чомусь природа, випливали два потоки зі здоровою джерельною водою, яка притягала до себе дичину до водопою. До наших часів водились у лісі серни, а в давнину вся ця частина аж до сіножатей була покрита лісом. Ліс, як я уже згадував, був власністю громади («громадський ліс»), і в ньому переважала дубина (будівельний матеріал), буки, граби і ліщина. На лівім широкому узгір'ї були ліси поодиноких господарів і великий шмат лісу належав до Церкви. На верхах обох височин були каменоломи — один був вапнякового походження, другий мав камінь-пісковик і чомусь звався «Штамбрух» (перекручене з німецької «Штайнбрух» — каменолом). З вапнякового каменолома (звалось «Соломкове каміння») користалася громада постійно, добуваючи камінь на будову, а навіть десь з початком тридцятих років з краю лісу побудовано було піч для випікання вапна, але довго ця «індустрія» не потривала, і ми, малі, потім лазили по тих печях та бавились «війни» або «хованки». В тридцятих роках там також на краю лісу поселилось три родини. Мали вони великий клопіт з водою, треба було її носити знизу яких чотириста метрів. Потім вони вивертіли собі спільну керницю. Незавидна була їх доля в часі війни, коли в лісі жили наші партизани. За будь-яку співпрацю чи поміч партизанам була негайна кара — вивіз на далекий Сибір.

Переліски від другої частини села, що звалась Кінець (кінець села зі сторони Перелісок? чи навпаки?), відділяв потік (потоків у селі було доволі!) Над ним був збудований за Австрії міцний бетонний міст, майже як малий віадукт, бо треба було злучити два горби — Перелісок і Кінця. Тут, біля цього віадукту, жило кілька родин і в одному домі біля потоку жило дві родини жидів. Жили вони зі скромної торгівлі. Їхній зять був рабином в Бурштині і тільки деколи навідувався додому, а «старий Майорко» провадив маленьку крамничку, і зимою до нього приходило багато господарів, щоб «покурити і політикувати». Це були останні жиди в селі до Другої світової війни. Жили зі селом мирно, ніякого антисемітизму в селі ніколи не бачилося, окрім звичайних псот, які робили з молодечого гільтайства парубки, і це була рідкість, без якоїсь расової ненависти. Жило також у тій частині двох ковалів — один з державним правом-посвідкою на своє ремесло і на дозвіл кувати коні, а другий — його молодший учень. Село мало ще інших двох ковалів-професіоналів, які мали державний диплом на свою працю. Добрий коваль у селі — велика особа!

Починаючи від потоку, дорога підноситься легко вгору і по обох боках біля дороги є густо одне біля одного побудовані господарства. Ідучи далі в сторону центра, дорога легко повертає вправо, і при тому повороті будівлі кінчаються, а починаються понад сто метрів внизу близько берега річки, і цей ряд господарств, що веде аж до млина і поперечної дороги, зветься радше «кут» і належить до центра села. З правого боку при цім повороті є на невисокім березі (чи, може, тепер кажучи — *був*) гарний кам'яний хрест, про який вже була згадка, що його збудували пияки, яких водила «нечиста сила». . . Весь правий бік — це поля, що звуться Засілля. Це була частина, в якій взимку лютували вітри, не маючи ніякої точки опору, і дорога була все засипана снігом, який треба було розкопувати, щоб пробитись дорогою далше. Тому, мабуть, на тому продуві ніхто не будувався. Тепер, кажуть, є там якісь колгоспні будинки (економія!). Їхні будівничі не шукали затишші від вітрів. Щойно зійшовши трохи вниз, близько центру на роздоріжжі з лівого боку є три господарства, а з правого боку в самому куті роздоріжжя — гордість Пукова — його Народний Дім, а по противній стороні в лівому куті роздоріжжя — школа, яку тепер поширено, щоб містила не шість клас, як колись, а десять.

Центр села — то перехрестя доріг: направо напрям до Рогатина, наліво — тобто на схід — до села Чесник і Бережан через Куряни, а прямо дорога веде знову злегка вниз до церкви, на залізничу станцію і до сіл Жовчова і Данильча. Народний Дім є одноповерховий, в якому міститься велика театральна зала, кооператива, каса ощадности (за большевиків у 1940 році перенесено туди пошту, яка приміщувалась при залізничному будинку на залізничній

станції) та кілька кімнат для різних товариств, які існували до 1939 року. Про будову Народного Дому буде мова пізніше.

Направо при дорозі до Рогатина, на відстані якого кілометра від перехрестя, були рідко одне від одного розташовані кілька господарств. При виході майже зі села з правого боку було мале джерело з маленькою фігуркою Богоматері, і тії, що літом в'їздили в село чи входили, вступали підкріпитись свіжою водою. Потічок підземною трубою проходив попід «гостинець» і вливався в мочарі Заботюха.

Ідучи від роздоріжжя вліво в сторону Бережан (27 км.), дорога проходить через міст на ріці. Біля нього був другий млин братів Чаплінських, з домом, в якому вони мешкали. Млин був більший від попереднього, ріка збагатилася водами мало не пів тузіна потоків. Там кожного року відбувалося йорданське Водосвяття. Перед мостом ріка поширялась так, що гаси часто туди заїздили з кіньми і возом, щоб коні напились води. Через поширення ріка ставала мілкою. Річище однак під мостом звужувалося і все проходило через водну турбіну. Там можна було цілу ріку спинити відповідною «шлюзою». Сам Чаплінський (спочатку тато, а потім його син, один з двох братів, що стало мешкав при млині) замикав цю водну браму, і вода зупинялася для благословення. Тут центр села лучився із садивами, що були побудовані з північного боку над рікою («Сеників Кут»). Тут також ріка була уквітчана великою кількістю високих і крилатих верб та тополь. Човном рікою не можливо було б продістатися, бо її перетинали численні кладки для переходу і жінки на них прали свої полотна.

За мостом, ідучи в сторону Бережан, при дорозі росли великі крилаті клени, може й з кілометр, з одним поворотом з бічною окремою стежкою так, що ця частина дороги творила немов яку пуківську променадю. Приємно було йти тією дорогою літом у тіні дерев. Від повороту дороги вправо починалась частина, що звалась Слобода. Пару хат на повороті з лівого боку мали назву «Луців Кут». Там, у тому Куті, до 1930 року жила також жидівська родина. На малій площі при дорозі був хрест, і з приходом німців у 1941 році там висипано курган-пам'ятник замордованим більшовиками в часі їхньої втечі (по цілій Галичині). Цей «Курган Слави» висипано і посвячено літом 1941 року, і, очевидно, по ньому сьогодні не осталось ні сліду.

Слобода була густо забудована будинками, там жив згадуваний вже господар Сверида, що стільки добра зробив для громади. В центральнім місці Слободи дорога повертає різко під кутом 90° на схід в сторону Бережан, вкінці залишає село, спинаючись під чималу гору, з правого боку якої розмостилося на горбах село Чесники, з яких пливе через Слободу швидкий і доволі великий потік. Тут з приходом більшовиків у 1939 році було чимало авто-

мобільних випадків, бо, в'їжджаючи в село на великій швидкості згори, советські шофери, не запримітивши знаків перестороги про різкий поворот вправо, з розгоном в'їжджали в дядькову стодолу... Тепер цей поворот усунули і провели дорогу прямо через пасовиська з гарним мостом на ріці в сторону Рогатина. Не потраплю про Слободу багато сказати, бо не знаю тієї частини села; переходив через неї тільки кілька разів.

Лишаючи поворот від головної дороги на Бережани, дальша дорога, що є немов вулицею Слободи, провадить у сторону ріки. При кінці Слободи була славна на всю околицю кузня Сверида Степана, професійного коваля. Він мав у своїй кузні мотор і точив, мабуть на цілу околицю, вальці для млинів. (Це були сталеві валки з рівцями, які своєю гостротою розтирали зерно на муку, і що якийсь час треба було їх точити і карбувати нові рівці. Це можна було робити тільки на моторовій токарській машині, яку мав Сверида.) Він теж сам зладив машину, яка оберталась рукою і робила сітки для огорож. Був знаний тим на цілу околицю. За мостом на ріці дорога лучилась з тією, що йшла від центрального роздоріжжя попри церкву через Підкуззя попід «Турецькі Вали» біля цвинтаря. Вліво повертає дорога на залізничну станцію, а вправо попід Вали до Підкуззя. Тут, на цьому вузлі, жило тільки три родини. Тут властиво кінчається село, і зветься цей «кут» Біляр, від прізвища жида, що колись тут жив. Але ген далше за залізничною станцією були ще три багаті господарства, і ця далека від села частина враз зі станцією звалась Пограниччя. Тут до 1939 року була також пошта і станиця польської, а за німецької окупації — української поліції. За Польщі було там три поліцаї для «охорони» нашого села. Ця поліція існувала якось поза увагою села. Поліцаїв мало цікавили злочини, як, наприклад, крадіжі з кооперативи чи в господарів (до цих останніх випадків їх навіть ніхто для досліджування не кликав!), чи різні вибрики молодіпарубків. Їх цікавили зібрання в Народнім Домі чи різні імпрези в нім, головно п'єси, які там відбувалися і на які треба було мати письмовий дозвіл від рогатинського старости. Їх зокрема цікавили Великодні Свята, Зелені і Першого листопада. Вони працювали при допомозі кількох донощиків у селі, що були в якийсь спосіб пов'язані з ними, чи поляками в селі. Ці поліцаї, зрештою, були звичайними дядьками без якогось особливого поліційного вишколу, а тільки з військовим. Їх поява в селі навівала якийсь страх, бо й було це трохи чудовище в темно-синьому мундурі (може від того у львівським батярським жаргоні звали їх «бляхарами»), з комічною шапкою «рогатуфкою», обов'язково з ремінцем попід бородою (значить — «у службі!») і з довжелезною рушницею (в селі казали по-німецькому — гвером!) і теж обов'язково з начепленим багнетом, немов до штурму, хоч годі вгадати, чи він мав припис

когось колоти. . . (в селі казали теж по-німецькому «байнет ауп»!) Не лишила польська поліція якихось позитивних споминів як справді слуг порядку, а радше були вони і остали в пам'яті людей символом прикрої окупаційної влади і відрази, точно як потім до так званих «голубих пагонів», що їх носили інші слуги «державної безпеки» — НКВД за большевицької окупації.

У закутку між Турецькими Валами і трьома господарствами на повороті дороги була цегольня. Село побудувало її на початку тридцятих років, щоб мати власну цеглу для будови Народного Дому, і про це розкажу при історії цього Дому. Там була добра жовта глина, що до цієї «індустрії» добре надавалася. На жаль, село не використало тієї можливості для своїх торговельних цілей і свого збагачення. Дивуюсь сьогодні, що тим ділом не зайнялась кооператива. Можна було достачати цегли для Рогатина чи й поблизьких сіл. Думаю, що це не сталося через транспорт такої цегли звичайними возами, що було б збільшило кошти її. Випікали цю цеглу в малих кількостях для власного невеликого вжитку. Не знаю, яка її доля сьогодні.

Повернемось тепер знову до Центра села на роздоріжжя біля Народного Дому, щоб побачити ще дві останні частини села. Ідучи від Народного Дому прямо і легко вниз, був знову малий «кут» із малим роздоріжжям (дві малі бічні короткі доріжки провадили до господарств, що були побудовані справа і зліва). Цей малий «кут» належав до Центра села. Кут звали «Джарів» від когось, кого так звали. Цього місця боялись уночі. Казали, що щось там «страшить», головню в саму північ. Хтось там колись повісився дуже давно, і розказували про ці «страхи» різні-прерізні нісенітниці. . .

Доріжка провадила до церкви. Між «кутом» і церквою був малий проміжок простору з пасовиськами обабіч, серед яких плив чималий потік, що впливав і збирав води з торфовиськ Заботюха. По правім боці перед церквою були два важні будинки. Доволі великий дерев'яний будинок — читальня і кооператива. Цю читальню збудували, мабуть, десь у дев'ятдесятих роках ХІХ ст., і вона тоді могла виглядати великою для села. Я пам'ятаю стиск, який там бував, коли відбувалась якась театральна вистава. Не поміщувала і молоді для забави, а в двадцятих роках ХХ ст. вже така була ветха, що, здавалося, розлетиться в часі якоїсь мало не сказаної коломийки! Але служила поколінням, аж поки її не усунено, коли побудували новий Народний Дім у 1933 році. Кімната на бібліотеку, де щонеділі також грали в шахи, була така тісна і так все обкурена, що, здавалось, один одному сидів на плечах, а бібліотекар серед того претісного гнізда тільки понад голови приймав і давав книжки. Народ читав! Те саме було зі сценою, за лаштунками якої мусіла бути і «гардероба», де приготовлялися актори. Але які знамениті відбувались п'єси, скільки було справді

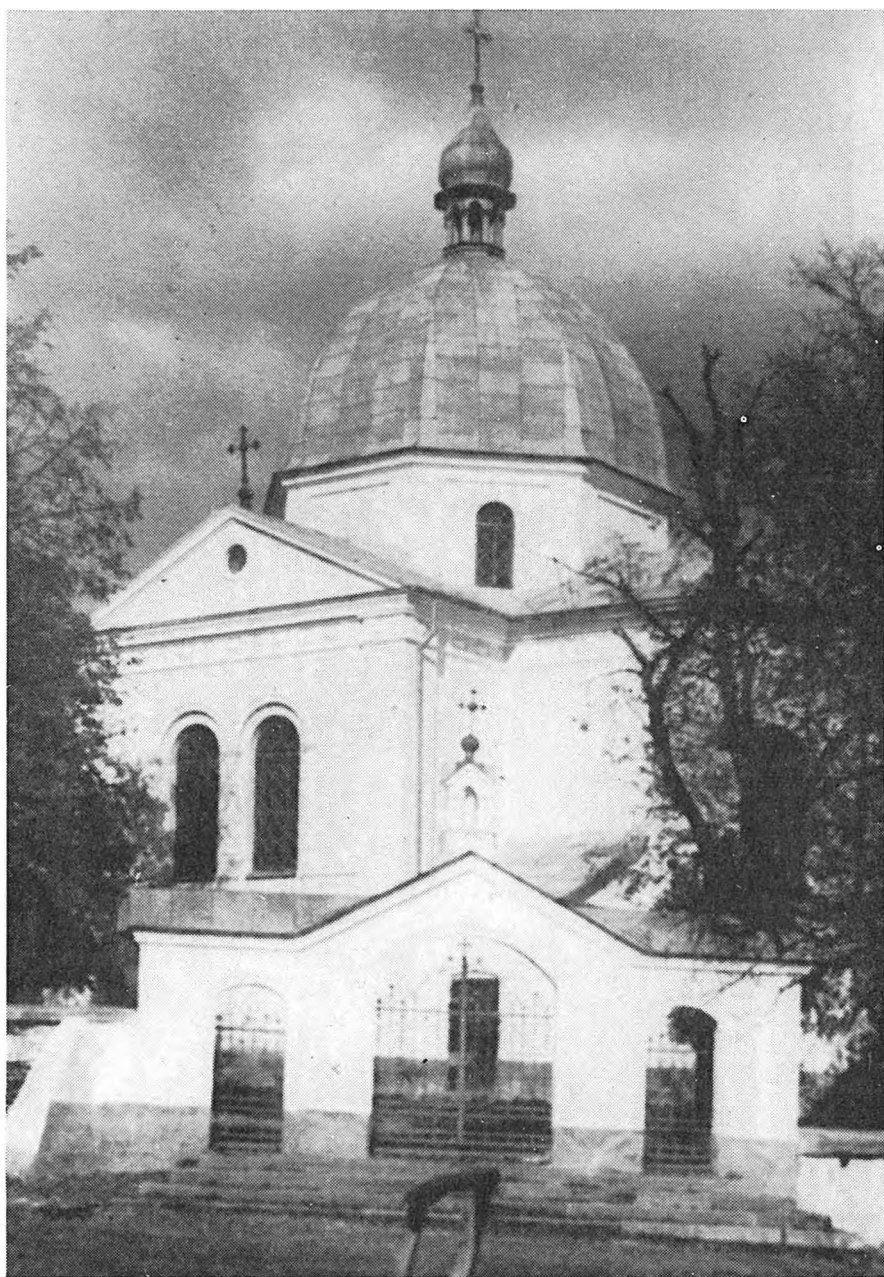
добрих артистів у селі, що могли б виступити і на справжній театральній сцені! Така літами створилась традиція драматичних гуртків у селі. І працювала та читальня дійсно незвичайно активно всіма своїми гуртками, що в ній мали для своєї діяльності місце. В часі так званої «паціфікації» в 1930 році польське військо, яке «паціфікувало» село, злобно зруйнувало було устаткування тієї читальні. На стіні висів старий образ гетьмана Мазепа, і його роздер, мабуть багнетом, якийсь воячище. Так той образ потім зберігався і в новій читальні, аж советська дійсність напевно його знищила зовсім.

Дальше біля самої читальні був до котрогось тридцятого року доволі великий, теж дерев'яний будинок кооперативи. Тьмавий, внутрі не дуже привітний, з двома кімнатами — магазином і крамницею. Потім його теж зруйнували і побудували мурований. В селі було два кооперативних будинки-крамниці: ця біля церкви — централа і вгорі на місці корчми перед будовою поверхового будинку Народного Дому (що містив також якийсь час молочарню), а потім у будинку Народного дому — філію кооперативи. Тому, що будинок кооперативи біля церкви стояв на «відлюдді», цю кооперативу часто обкрадали і не раз у доволі спритний спосіб. В селі все говорили, що це не були місцеві злодії, а якісь із сусідніх сіл. Там теж у малому будиночку, що остався по старій кооперативі, були пожежні машини («сикавки») для гашення вогню. Це був один сміх для громади, і дивно, що громада чомусь не вміла в такій важкій речі собі допомогти. Звичайно алярм на пожежу мали давати так звані «вартівники». Цю службу вартових перед злодіями і вогнем сповняли самі люди в селі по черзі. Кожного дня вранці по черзі від хати до хати йшов дрюк, спеціально для цього зроблений, який передавали далі з увагою: в такій то хаті кінчиться, тобто шість осіб підряд. Таку важну функцію все сповняли ті вартівні недбало, хоч за це держава карала. Не хотіли самі себе берегти. Поки така пожежна машина прибула на місце пожежу (нім розбудили господаря, що мав дати коні, нім ті коні запрягли і рушили, щоб гасити — хата чи стодола згоріли...) А раз і швидко справились з упряжжю і кіньми, але відкрили, що при машині хтось обрізав для якоїсь цілі (мабуть, щоб зробити упряж) шланги, якими машина гонить воду... Війт потім під церквою ганив гострими словами таких вартівників і брак почуття обов'язку, але нічого з того не виходило... Так було і по других селах. Австрія і потім Польща давали скромні засоби, але не вміли виховувати громадянських чеснот.

Церква стояла на маленькому горбочку, мурована, біла, чистенька, окружена старими липами. Гарна брама в мурі провадила на церковне подвір'я з боку церкви, зі сторони святилища. Головний вхід до церкви був з протилежного боку, і до церкви вхо-

Будинок Народної Школи

Церква в Пукові

дилось бічними дверми. Від головного входу до церкви був старий малий цвинтар, про що свідчили кілька старих хрестів, написів на них вже годі було відчитати. Цей цвинтар служив як церковне подвір'я, яке на Великдень перемінялося в муравлисько людей, що збирались тут на «гаїлку»: все по-святочному вдягнене, у всьому новому, дівчата всі в вишивках, кожного року завжди і то обов'язково з вишивкарськими новостями! В кутку цього «цвинтаря» була дзвіниця, збудована з дерева, з трьома дзвонами. Біла церква, з білим муром кругом, гарна голуба баня серед зелених лип були окрасою краєвиду.

Вулиця направо від церкви, густо з обох боків забудована господарськими будинками, тягнулася в сторону Чортової Гори і звалась «Зацерква». Жив при тій вулиці чи не найбагатший селянин Іван Бандура: його будинки були всі нові, всі під цементовою дахівкою. Згадую його тільки тому, що в нього була олійня, тобто преса, якою восени витискали конопляну олію, і цим ремеслом, чи своєрідною «індустрією», він обслуговував всю околицю. Восени ця олійня працювала майже день і ніч. Він добре на тому заробляв. Ця конопляна олія мала типовий запах і смак, і вживали її в часі великого посту. Макуху давали коровам. Якийсь модерний хемік, коли б побачив, як марнувались цінні хемікалії з того процесу «биття олії», може й заплакав би... Мешкав при тій вулиці також славний Теодор Соломка — меценат Рогатинської гімназії і добродій села. Також при тій вулиці жив добрий чоловік, що був душею «Сільського господаря», організації молоді при цім товаристві, невтомний організатор всяких імпрез, п'ес, концертів, фестинів і при тому ще поет і маляр — Семен Мельник.

Наліво від церкви доріжка веде до останньої в нашім описі частини села — Підкуззя. Яких сто метрів від церкви при тій доріжці був дім і господарство священика. Церковне господарство в Пуківі, виглядає, було доволі багате. Дім був великий, з рундуком (у селі називали з польська — ганок), в'їжджалось перед цей рундук кругом маленького острівчика, на якому росло чотири смереки. Входилось, однак, до будинку з противної сторони через простірну кухню, в якій в зимові вечори священик відбував проби сопранів і альтів сільського хору.

Дальше доріжка вела серед густо забудованих домів і господарств у сторону залізничної станції. Окрема мала доріжка направо провадила на сільський цвинтар, і при ній теж було кілька господарств з придорожньою глибокою керницею, з якої ми пили воду в часі великодніх Служб на цвинтарі, коли також туди виходило майже все село пом'янути своїх померлих. На цвинтарі була могила українського вояка, якого в часі Визвольних Змагань розстріляли поляки. Могила була дуже гарно все удержана і прикрашена, і Великодні відправи були нагодою до щирих патріотичних

маніфестацій, майже завжди з присутністю поліцаїв, але без ніяких інцидентів. Цвинтар був доволі густо обсаджений деревами, серед яких білили хрести і пам'ятники.

У Підкуззі жив ще один чоловік, що був представником сільської «індустрії». Звали його Мицкар, від німецького слова «мюце» — виробляв, йому єдино знаним секретом, шапки з вовни, збитої неначе в повсть — грубу і м'яку. Шапки були добрі на зиму, але чомусь мало їх носили і вдовольнялись радше «кримками», тобто шапками з баранячої шкіри вовною наверх. Але замовлень цей майстер мав доволі з інших сіл.

Вниз, лишаючи Підкуззя, дорога йшла попід Турецькі Вали, через Біляр до залізничної станції і на Пограниччя.

Дивлячись сьогодні на фотографії села, зокрема на цю, поміщену у праці «Історія міст і сіл УРСР» (ст. 461), бачиться чимало змін. Розположення села осталося те саме. Старі будинки, що були в більшості під соломою, тепер нові і під дахівкою. Колись малі дерева тепер стали великими і крислатими, болотністі дороги напевно покриті асфальтом. Але чи аж така велика заслуга в тім советської влади? У наступній частині я вкажу на працю села для такого нового свого виду у важкі роки серед браків. Свідками духовної сили села є два пам'ятники минулого — школа і Народний Дім. Вони стоять у центрі і говорять про великих батьків наших. Фотограф тієї «Історії» так укладав свій фотоапарат, щоб на тому виді села не було окраси села — його церкви. Але вона там є! Ще красується, хоч опущена. А їй завдячує село свій духовний поступ, свій характер і здобутки, і советська власть без неї не мала б ні що визволяти, ні що розбудовувати.

Придорожні хрести позникали. А вони, як каже Солженіцин, належали до нашого українського краєвиду і без них він, той краєвид, осиротілий, бо телефонічні чи електричні стовпи та драти не прикрасили цього краєвиду ані трохи. Мур біля церкви вгруз у землю, вгрузла і входова брама до церкви, постарілись. А перейшло через ці входові сходи тисячі-тисячі людей, що йшли туди шукати Божої помочі, сил у неволі, бадьорости в боротьбі, йшли зі своїми гріхами, з покаанням і виходили веселими ногами, готові на боротьбу хоч би зі самим дияволом. Невеселий вид має опущена і замкнена церква. . .

(Продовження буде)

* Коли ці рядки ідуть до друку, церква голосуванням у селі і постановою Міської Ради районного міста Рогатина перейшла в католицькі руки від 15 лютого 1990 року.

З першого фронту боротьби за УССД

Вибрана документація

ДЕКЛАРАЦІЯ ІНІЦІАТИВНОЇ ГРУПИ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ПРАВНИКІВ

Споконвічне прагнення українського народу до волі, боротьба за право посісти рівне становище між державами світу завжди зустрічали шалений опір з боку ворожих сил. Протягом усієї історичної доби знаходяться ті, хто зазіхав на родючі землі України, на надбання її талановитого і роботящого люду. Лише незламна воля та героїчні зусилля найкращих синів України, укупі із зусиллями національно-визвольних демократичних рухів інших народів поклали початок безповоротного процесу розпаду останньої в світі імперії*.

Українство протягом багатьох років перебувало у полоні напіввійськових-напівфеодальних політичних та економічних структур. Система державних інституцій та правна система в Советському Союзі працювали на імперські інтереси, фактично були інструментом зведеної до абсолюту системи власної залежності нижчого партійного клану від вищого. Вони і досі лишаються засобом узурпування влади єдиною правлячою партією. Така влада не тільки не зв'язувала себе правом, а навпаки — сама злочинно використовувала право для поневолення людини; апарат КПСС, претендуючи на збереження нічим не обмежених повноважень у державі, прагне і надалі стояти над державою і над суспільством, а тим самим фактично не підпорядковується юрисдикції державних і правних інституцій.

Втілення в життя принципу народовладдя унеможливлене, з одного боку, відсутністю в Україні демократично обраної влади, а з другого боку — утвердженням партією правовим нігілізмом та низьким рівнем правової свідомості. У суспільстві немає належного розуміння того, що зміст права складає свобода.

Сьогодні історія надає нам шанс вибороти Українську державну незалежність. Сучасно звучить пророче Кобзареве віщування: «...коли ми діждемося Вашингтона з новим та праведним законом? А діждемось таки колись!»

Шлях до незалежності лежить через розбудову в Україні правної держави. Щоб досягти цієї величної мети, потрібна титанічна праця. Серед будівничих нової, демократичної незалежної України на чільному місці мусить стати добре zorganizована та об'єднана цими ідеями спілка правників.

Потреба в існуванні такої організації спонукала нас, ініціативну групу українських юристів, проголосити намір створити Асоціацію Українських Правників.

Першочерговими завданнями Асоціації, зорієнтованими на досягнення нашої головної мети — побудову в Україні суверенної правної держави, вбачаються такі:

1. Сприяння відродженню української школи права.
2. Налагодження постійних міжнародних контактів з метою досягнення

* Всі матеріали в цьому розділі наша Редакція одержала від УЦІС.

кращих набутоків сучасної світової правової науки й практики. Широке залучення до роботи в Асоціації правників з української діаспори.

3. Участь у проведенні наукових досліджень з проблем права.

4. Аналіза та експертиза законодавчих актів та законопроектів. Висування законодавчих ініціатив.

5. Пропаганда правових знань серед населення з метою запровадження в життя принципу всебічної правової поінформованості суспільства та виховання високої правової свідомості громадян Української держави.

6. Активне сприяння обранню до українського парламенту фахівців з різних галузей права та всіляка допомога у підвищенні правового рівня українських парламентарів, праця на зростання ролі та значення Парляменту в житті суспільства.

Ініціативна група зі щирою вдячністю сприйме, розгляне та візьме до уваги ідеї, міркування та пропозиції правників України щодо програмних і статутних положень Асоціації, з великою повагою поставиться до будь-якого творчого доробку з цього приводу.

Ініціативна група:

Сергій Головатий, кандидат юридичних наук (народний депутат України, член постійної комісії Верховної Ради УРСР з міжнародних зв'язків, Голова Київського крайового Народного Руху);

Левко Лук'яненко, правник (народний депутат України, Голова Української Республіканської партії);

Олександр Смець, кандидат юридичних наук (народний депутат України, Голова постійної комісії Верховної Ради УРСР з прав людини);

Володимир Василенко, доктор юридичних наук, професор (завідувач катедрою інституту міжнародних відносин та міжнародного права Київського державного університету);

Василь Кісіль, кандидат юридичних наук, професор (інститут міжнародних відносин та міжнародного права Київського державного університету).

ВІДОЗВА ДО НАСЕЛЕННЯ МІСТА ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА З ПРИВОДУ РЕФЕРЕНДУМУ «ПРО ЗБЕРЕЖЕННЯ СОЮЗУ ССР»

Важкий і неоднозначний час переживають зараз як Україна, так і всі республіки, закабалені до Союзу ССР. Очевидно, що Советський Союз, проіснувавши 73 роки на штиках військових та укріплений терором КГБ-КПСС, розвалюється на наших очах, а на місці імперії постануть незалежні національні держави багатьох поневолених народів. Імперський центр робить спроби врятувати союз. Однією з таких спроб є намагання Кремля за допомогою армії повалити законно обрані уряди республік Прибалтики. Литва перша порвала з імперією і перша захлиснулась кров'ю своїх патріотів, полеглих під советськими танками. Черговою і неправною, ще й останньою спробою зберегти імперію, є референдум «Про збереження Ссоузу ССР», який пройде у всіх республіках 17 березня цього року. За визначенням Кремля в бюлетені буде включено лиш один пункт: «Про збереження Союзу ССР, як оновленої федерації суверенних держав». Однак з проекту союзного договору, запропонованого центром, витікає, що цей «оновлений союз» буде більше кабальним для республік, ніж ленінсько-сталінський, «сколочений» в 1922 році. Проглянувши всю

нашу історію від 1922 року до сьогоднішнього дня, можемо зробити висновки про те, що новий союз разом з наслідками старого, принесе народові України остаточну загибель. Чи не є підтвердженням цього голодомор 1932-33 рр., сталінські репресії, «Дем'янові Лази», Посіч і Бабин Яр.

Україна має всі величезні можливості стати в найкоротший час після визволення могутньою європейською державою. Адже уже сьогодні по виробництву чавуну, сталі, цукру, видобутку вугілля, залізної руди республіка займає перше місце в Європі. По виробництву зерна, молока, масла, електроенергії, м'яса ділить 2-3 місця в Європі. Значний також машинобудівний потенціал України.

Крім цього, ми знаходимося в самому центрі Європи, безпосередньо межуємо з чотирма країнами. Близько від нас розташовані великі індустриальні країни — Німеччина, Франція, Італія, проте ми з ними практично не торгуємо, зате веземо мільйони тонн вантажів поганої якості з Сибіру і Далекого Сходу.

Україна має вихід по Чорному морю до багатьох найрізноманітніших товаром країн. Українська діаспора є одною із найінтелектуальніших і найбільших у світі.

Багата земля і працелюбні люди України, одержавши волю, просто не можуть бути бідними і нещасливими.

Виходячи з цього, ми, представники демократичних організацій м. Івано-Франківська, звертаємося до населення міста, громадян всіх національностей з закликом під час проведення референдуму голосувати проти кабального московського договору. Закликаємо Верховну Раду України, всіх депутатів її складу незалежно від переконань, національної та партійної приналежності прийняти постанову про проведення паралельно з загальносоюзним референдумом — республіканського референдуму із внесенням в бюлетень для голосування пункту: «Чи бажаєте Ви жити в незалежній Українській Державі» — оскільки лиш вповні Незалежна Українська Держава, поза всякими «союзами» та «федераціями», зможе забезпечити громадянам України, її народу всебічний розвиток та втілення в життя споконвічних прагнень про самостійне державне існування.

День 17 березня 1991 року принесе народам найбільшій в світі імперії століттями вимріяне відродження у волі і суверенності або неминучу загибель у злиднях та бідах тоталітарного об'єднання колоній! Історія дає нам чи не останній шанс.

Подумайте: згадайте минуле, оцініть сьогодення, зважте на майбутнє — Українська колонія чи Українська держава?

Вибір за Вами...

Вибір Вашого розуму та совісті.

Звернення затверджене на розширеному засіданні Івано-Франківської міської Ради Народного Руху України 17 лютого 1991 року, а також підтримане представниками:

Української Республіканської Партії,
Української Християнсько-Демократичної партії,
Демократичної Партії України,
Політичного Об'єднання «Державна Самостійність України»,
Спілки Незалежної Української Молоді,
Партії Зелених України,
Єврейського товариства ім. Шолом Алейхема,
Російського Товариства «Русский Культурный Центр»,
Ініціативної групи ветеранів Великої Вітчизняної війни «Батьківщина»,
Товариства Української Мови ім. Т. Шевченка.

(Інф. сл. «ДСУ»)

МІТИНГ «СВОБОДУ НОВІТНІМ ПОЛІТВ'ЯЗНЯМ»

9 лютого на майдані Незалежності відбувся організований Українською Міжпартійною Асамблеєю мітинг під гаслом «Свободу новітнім політв'язням України».

В мітингу, який вели заступник Виконавчої ради УМА Кузьма Федченко та Голова Координаційної Ради Громадських Комітетів України Євген Чернишов, брало участь близько чотирьох тисяч киян та гостей міста, велика делегація міста Тернополя, яка прибула до Києва у зв'язку з початком судового процесу над активістом УРП, головою Комітету захисту УГКЦ Ярославом Демидасем, який звинувачується у спровокованих КІБ масових «безпорядках», які мали місце біля будинку Верховної Ради 2 жовтня 1990 року.

На мітингу виступили: народні депутати України Левко Лук'яненко та Олесь Шевченко; Голова політичної референтури УМА Анатолій Лупиніс; Координатор республіканських страйкових комітетів Віктор Фурманов та інші.

Учасники мітингу одноголосно прийняли резолюцію.

Перед початком мітингу заступник начальника УВД м. Києва В. Шапошник та начальник Ленінського РВВС Г. Кондратюк попередили учасників про те, що мітинг недозволений і його учасники будуть притягатися до відповідальності. Питання про проведення мітингу, враховуючи попередження працівників міліції, було поставлено на голосування присутніх. Всі присутні одноголосно проголосували за проведення мітингу. Надалі працівники міліції в хід мітингу не втручалися.

РЕЗОЛЮЦІЯ МІТИНГУ: «СВОБОДУ НОВІТНІМ ПОЛІТВ'ЯЗНЯМ УКРАЇНИ»

Пишуться останні роки московської імперії. Пишуться, як і всі попередні, кров'ю, насильством, брехнею, сваволею. Під гусеницями танків, у тріскотні автоматів вмиє змерли ілюзії про можливість гуманізації комуністичної влади, про можливість говорити з Кремлем, опираючись на право. Лише сила об'єднаних прагнень до волі народів здатна позбавити реальної влади імперсько-комуністичну мафію, що створить передумови для розбудови в підмосковних колоніях назалежних держав.

Не маючи найменшого приводу стверджувати відновлення тоталітарного режиму в Україні збройною силою, кремлівські посіпаки вдалися до провокацій, щоби повернути український народ до покори завдяки судовій сваволі. 12 лютого починається суд над Я. Демидасем. Закінчено так зване слідство у справі Хмари, Ратушного, Головача, Березанського, Батовкіна, Ковальчука. 23 томи інсинуацій та лжесвідчень у цій справі у найближчий час ляжуть на стіл суду. Немає ніякого сумніву, що цей процес — перший, що Москва розуміє, що часу вичікування вона не має, кожен день наближає її до повного краху. Тому кожен день приносить все нові свідчення про все ширше розгортання наступу імперської влади на поневолені народи.

Немає часу на вичікування й у нас. Сьогодні найменша поступка агонізуючій, знахабнілій, кровожерливій кремлівській потворі невідворотно прирікає нас на багатомільйонні жертви завтра, кияни! українці! всі, кому ця земля стала матір'ю!

Суд над Я. Демидасем, суд над Хмарою, Ратушним, Головачем, Березанським, Батовкіним, Ковальчуком — це пряме предвістя сваволі над усією Україною. На тих судах буде винесено вирок кожному з нас, вирок Україні.

НЕ ДОПУСТИМО Ж ЙОГО!

Ми, які зібралися на мітингу напередодні перших послеперестроечних політичних процесів у Києві 9 лютого 1991 року, цією резолюцією заявляємо, що кожен з нас зробить все можливе для того, аби довести, що пробуджена до волі Україна не допустить насильства над собою, не допустить нової ганьби. Ми звертаємося до киян, до всіх громадян України із закликом — заявити рішучий протест судовій сваволі над Я. Демидасем. 12 лютого 1991 року — в день суду взяти участь в його пікетуванні. А в день відкриття суду над Хмарою, Ратушним, Головачем, Березанським, Батовкіним та Ковальчуком провести двогодинний політичний страйк. Ніхто, крім нас, не подбає про наше майбутнє. Ніхто, крім нас, не захистить новітні жертви комуністичних репресій. Ніхто, крім нас, не буде відповідальний, якщо вкрай знахабніла реакція кине за колючий дріт ці свої перші жертви.

Голосуючи за цю резолюцію, кожен з нас бере на себе роллю ініціатора страйку на своєму підприємстві, в своєму цеху, в своїй бригаді.

З закликом приєднатися до нас ми звертаємося до кожного.

Нехай перший день суду об'єднає нас як громадян, як народ, який має право на майбутнє, який здатен проявити свою волю, єдність, рішучість та силу в боротьбі за це майбутнє.

Ми вимагаємо: негайно звільнити Хмару, Ратушного, Головача, Березанського, Батовкіна, Ковальчука та Демидася; повної прямої радіо- та телетрансляції судових процесів над політв'язнями.

**НІ — ІМПЕРІЇ! НІ — ЧЕРВОНОМУ ФАШИЗМУ! НІ — БЕЗЗАКОННЮ!
СВОБОДУ ПОЛІТВ'ЯЗНЯМ! ВОЛЮ — УКРАЇНІ!**

9 лютого, 1991 р.

Майдан Незалежності, місто Київ

(Інформ. сл. УМА)

ЗАЯВА ПРЕЗИДІЇ ТА ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ

Президія та виконавчий комітет Київської міської Ради народних депутатів глибоко занепокоєні подіями останніх днів у Республіці Литві.

Розглядаємо дії так званого «комітету національного порятунку Литви» та військових підрозділів по захопленню засобів масової інформації, зв'язку і транспорту, інших державних установ, що призвели до численних людських жертв, як спробу військового замаху, спрямованого на повалення конституційної влади суверенної республіки, і рішуче засуджуємо їх.

Події у Литві створюють надзвичайно небезпечний прецедент, оскільки жоден законно обраний орган влади в ССРСР не може відтепер бути гарантованим від насильницького усунення збройною силою. Ці події становлять також надзвичайну небезпеку для України, Верховна Рада якої в своїй Деклярації про суверенітет оголосила про намір побудови суверенної правової держави.

Вимагаємо негайного відновлення всієї повноти влади законно обраного парламенту і уряду Литви, розслідування перебігу подій і притягнення до кримінальної відповідальності організаторів застосування сили проти народу та конституційної влади Литви.

Аналізуючи події в різних регіонах країни, вважаємо, що президент

СССР М. С. Горбачов не може не нести особистої відповідальності як голова виконавчої влади та головнокомандувач збройних сил СССР.

Підтримуємо заяву Президії Верховної Ради УССР щодо подій у Литві, а також всі дії Верховної Ради УССР, спрямовані на наповнення реальним змістом Деклярації про суверенітет України.

Закликаємо голову Верховної Ради України Л. М. Кравчука приєднатися до заяви керівників Росії, Литви, Латвії та Естонії на адресу генерального секретаря ООН.

Висловлюємо щире співчуття народів Литви, сім'ям та близьким загиблих.

(«Вечірній Київ», ч. 10, 16.1.1991 р.)

ЗВЕРНЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ СЕЛЯНСЬКОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ ДО СЕЛЯН УКРАЇНИ!

22 січня 1918 року Центральна Рада своїм IV Універсалом проголосила на площі Св. Софії в Києві самостійність Української Народної Республіки. Після декількох століть неволі та національного приниження український народ заявив перед світом про своє право створити незалежну державу і стати господарями в своєму домі.

Громадянська війна і сусіди не дали можливості реалізувати це право. Дорогу ціну заплатив наш народ за відсутність національної єдності в боротьбі за свою свободу. Десятиріччя тоталітарної системи принесли нам ще й голод, страждання, мільйони невинних жертв, привели до подальшого культурного, духовного і національного знищення нашого народу. Особливо важкими вони були для селянства.

І сьогодні, коли Україна заявила про своє бажання стати суверенною державою, історія знову дала нам шанс на національне відродження, на право стати господарями на своїй землі.

Унітарно-тоталітарна імперія конає. Проте є ще сили, яким би дуже хотілося повернути назад колесо історії. Події в Тбілісі, Баку, Прибалтиці показали, що сталінізм не вмер. Змінивсь лише на словах. Тоталітарно-казармний комунізм залишився таким же жорстоким і безжалісним, здатним в ім'я своїх антилюдських ідей на будь-які злочини. Самовільно присвоївши собі право розпоряджатися результатами праці інших, вони хотіли б і надалі жити за рахунок нашої праці. І вони докладають всіх зусиль, щоб не дозволити одержати в приватну власність землю та засоби виробництва, колись незаконно відібрані від нас, поскільки це право позбавило б їх влади над нами, над нашим життям, нашими ділями.

Приховуючи правду, пересмикуючи факти, вживаючи напівбрехню замішану на демагогії, ці сили стараються запевнити нас, що лише вони зможуть вивести суспільство з тієї глибокої національної, духовної, культурної, соціальної, економічної, екологічної і фінансової кризи, в яку вони самі нас і завели.

Відсутність національної єдності, крім всього, породила у нас і безвідповідальність перед своєю совістю, перед своїм народом, перед своїм майбутнім. А це в свою чергу дозволило союзним військам по-варварськи нищити, нашими ж руками, нашу духовність і культуру, нашу економіку і екологію, безкарно грабувати нас. А тому, дивлячись на безконечні черги і порожні полиці крамниць, задаємо собі запитання: «Хто ж у цьому

винен?» — гляньмо насамперед на себе. В цьому є значна частка вини кожного з нас.

Сьогодні настав час, коли кожен з нас повинен чітко визначитися, якою він хоче бачити нашу Україну: цивілізованою, суверенною, демократичною державою — рівною серед держав світу, чи провінцією останньої в світі гігантської імперії під назвою ССРСР, яка б і надалі продовжувала грабувати наші національні багатства, вирішувати за нас нашу долю?

Селяни! Політична Рада УСДП закликає вас не помилитися у своєму виборі, а проявивши громадську свідомість і національну гідність, докласти всіх зусиль, щоб використати можливо останній для нашого народу шанс і відродити свою незалежну державу, тому що тільки в ній ми зможемо відродити нашу духовність, національну культуру, історію, економіку, вирішити екологічні проблеми, стати справжніми господарями своєї землі і своїх національних багатств. В протилежному випадку на наш народ чекає духовне і фізичне виродження.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Від вашого голосу залежить майбутнє України — наше майбутнє, майбутнє наших дітей.

Нехай же допоможе нам в цьому Бог і наша любов до рідної землі — матері України.

Слава Україні!

ВІДЗНАЧЕННЯ 73 РІЧНИЦІ IV УНІВЕРСАЛУ (22 СІЧНЯ 1918 р.) ТА 72 РІЧНИЦІ ЗЛУКИ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ (22 СІЧНЯ 1919 р.) У ЛЬВОВІ

21 січня у Львівському оперному театрі ім. Івана Франка відбулося урочисте засідання, присвячене урочистим подіям. В президії зборів: голова Львівської міської Ради народних депутатів Василь Шпіцер, заступники голови обласної Ради: Іван Гель та Михайло Косів, голова облвиконкому Степан Давимуха, народний депутат України Ірина Калинець, депутати місцевих Рад, гості з других міст та областей.

Збори відкрив В. Шпіцер, який звернув увагу присутніх на тривожний час, в якому святкуємо наші ювілеї: в Прибалтиці ллється кров, чорні хмари нагромаджуються над Галичиною.

Історик М. Косів розповів про становлення українських національних держав — УНР та ЗУНР, про демократичний устрій їх побудови, про рівноправні умови, які створювалися для усіх націй, що проживали на їх території. Була відтворена атмосфера, яка панувала на Софійському майдані 22 січня 1919 р. Він закликав в ім'я майбутнього України гуртуватися, працювати, не шкодуючи сил.

На зборах виступили представники сусідніх областей: Тернопільської, Івано-Франківської, Рівенської, Чернівецької, які вітали львів'ян зі знаменним святом. Представники східної України: Одеської, Харківської, Донецької, Луганської областей та Києва, окрім привітань, розповіли присутнім про тривожну ситуацію в Україні, про наступ комуністів та партократів, про переслідування національно-свідомих громадян.

Після зібрання відбувся концерт, в якому взяли участь мистецькі колективи зі Львова, а також гості з інших областей.

Збори закінчилися відспіванням національного гімну.

22 січня на майдані біля оперного театру відбувся мітинг, на який прийшли тисячі львів'ян та гостей міста.

На мітингу виступили: Іван Гель, який відзначив, що сьогодні ми святкуємо дві річниці: 73 річницю проголошення самостійності УНР та 72

річницю Акту злуки. Ще рік тому ми святкували лише свято соборності, а проголошення УНР тайком, щоб не викликати звинувачень зі сторони комуністів. Сьогодні дві річниці ми святкуємо відкрито та урочисто. Він привітав присутніх від імені політв'язнів, від імені тих, які страждали по тюрмах за ідеали самостійності та соборності України. Василь Шпіцер сказав: у нас сьогодні свято соборності. Але ми не можемо забувати про події, які є навколо нас. Комуністи пролили кров в Прибалтиці, але їх час закінчився. Вся політика комуністів полягає у залякуванні: нас били і залякували 12 березня, 1 жовтня, але ми вже не ті, нас вже не залякаєш. З нами усі народи світу, які протестували проти злочинів комуністів. З нами демократична Росія. Ірина Калинець, народний депутат України, начальник відділу освіти облвиконкому, привітала мітинг від імені тисяч освітян нашого краю. Такі мітинги пройшли по всій Україні, всюди під прапорами стояли тисячі людей, які не тільки відзначали свято соборності, але й протестували проти комуністичних переслідувань, проти арешту Степана Хмари. Будьмо єдині в ім'я майбутнього! Михайло Косів, історик, народний депутат України, говорив: «Тут, на майдані, зібралися люди однієї ідеї, однієї думки. Сьогоднішній демократичний Львів — єдина велика родина. УНР та ЗУНР були народними демократичними державами, вони впали: перша під штиками большевиків, друга під штиками армії Галлера. І сьогодні, продовжуючи традиції УНР та ЗУНР, ми будемо демократичні держави. Заявляємо усім національностям, які проживають на території України, що кожна з них одержить повні можливості для вільного розвитку. Советський Союз — тоталітарна імперія. Комуністична партія — банкрут, в неї вже немає ідеології, вона тримається і панує лише за рахунок організаційних структур, розбудованих за гроші народу. Комуністи зберігають свою владу лише на силі, лише на кулеметах. Комуністичні керівники Львова їздять у Москву та випрошують воєнний стан. Але марні їх намагання, провокатори приречені».

Атена Пашко, заст. голови Союзу Українок, сказала: «Українська жінка завжди йшла поруч з чоловіком, а в окремих випадках і попереду нього. Вона була всюди, де необхідна була її жертва в ім'я народу, в ім'я Батьківщини. Українське жіноцтво зоворить: ні — комуністичному терору, ні — союзному договору!» Святослав Максимчук, артист, прочитав пролог до поеми І. Франка «Мойсей». Любомир Сенік, голова Львівської крайової організації НРУ: «Сьогодні свято української державності. Ми святкуємо його в час, коли центр показує свою грубу силу. Але ніщо не може зупинити шлях народу до волі, до незалежності. Союзний договір — це намагання зберегти імперію. В цей напружений час необхідно проявити зорганізованість. Геть імперські союзні договори! Хай святиться ідея української державності і соборності!»

Василь Січко, голова обласної УХДП, наголосив, що основною силою, яка оберігає наш народ, є Церква, і ми всі повинні гуртуватися біля неї.

Віра Артамонова, голова вірменського товариства, побажала волі і самостійності українському народові. Валерій Мішкелев, християнський демократ з Донецька, від імені біженців, які втікають від переслідувань комуністів, які застосовують грубу силу на Донеччині, заявив, що тільки єднання усіх національностей, які проживають в Україні, приведе до побудови Української держави.

Ігор Кулик, член секретаріату УРП, закликав до об'єднання всіх сил, які стоять на платформі побудови самостійної Української держави.

Тарас Воробець, бувший воїн УПА, привітав присутніх зі святом соборності і незалежності від усіх тих, хто зі зброєю в руках боровся за Україну. Мітинг закінчено співом національного гімну.

Огляди, рецензії

Роман КУХАР

ВИДАТНИЙ ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОГРАФІЇ
Й ФОЛКЛЬОРУ

(Д-р Олекса Воропай, 1913-1989)

Недавно ще, лише два роки тому, проживав між нами вчений європейського рівня в галузі етнографії й етнології, св. пам. д-р Олекса Воропай. Його монументальний двотомник, 900-сторінкова праця «Звичаї нашого народу», видана в Українському Видавництві (Мюнхен) в 1958 і 1964 роках, стала в останніх десятиріччях нерозлучним посібником для любителів-аматорів і дослідників українського народного побуту в Краю й на поселеннях. Уже одним цим твором — настільною книгою утривалених століттями народних звичаїв України — здобув собі наш заслужений етнограф і фолклорист загальнонаціональне признание. А поза тією капітальною монографією має д-р Олекса Воропай ще й цілу серію фолклорно-етнографічних розвідок у своєму доробку, як от: «Українські народні легенди — Вогні в церкві», 1946, «Українські народні танці», 1946, «Українські народні приповідки», 1952, «Українські народні загадки», 1955, ще й чимало інших, виданих і недрукованих праць на подібні теми.

Олекса Воропай народився 9-го листопада 1913 р. в Одесі, Україна, де й закінчив у 1940 р. Агрономічну Академію, здобувши наукове звання вченого-агронома. Після переселення до Великої Британії в 1948 р. вивчав він у Лондонському Університеті етнологію, завершивши студії спершу докторатом слов'янської етнології в 1957 р., а в 1961 р. здобув черговий ступінь доктора природничих наук. В рамках наукової діяльності став він членом низки престижних наукових установ Великої Британії — Інституту Біологів, Ботанічного Т-ва, Королівського Інституту Антропологів і Етнографів. Довгі роки д-р Олекса Воропай займався теж науково-суспільною працею в українських громадах Німеччини й Англії, був активним членом УВАН (на становищі керівника Секції Етнографії), УММАН, а теж доцентом Катедри Етнографії в УВУ і співосновником Т-ва Українських Літераторів у Великій Британії.

Упродовж трьох останніх десятиріч свого життя проживав Олекса Воропай зі своєю дружиною Валентиною (з дому Бондаренко) у містечку Ветербі (Йоркшир) в північній Англії, де обидвоє в подружжі працювали професійно в Науково-Технічній Бібліотеці у близькому від свого осідку місті Бостон-Спа. Пані Валентина була відомою українською суспільною діячкою, між іншим заступницею голови СФУЖО на Європу. І після виходу на емеритуру Олекса Воропай займався далі науково-дослідною працею, яку почав ще у Краю і продовжав її до свого виїзду в Англію. В українську літературу він увійшов як автор белетристичних і мемуарних творів. Тут належить згадати такі наголовки його виданих творів: «В дев'ятім крузі» (спогади про 1933 р.), 1953, «Пригоди Марка Чубатого»,

1954, «В дорозі на Захід», 1970, друковану серіями в «Визвольному Шляху» й окремим книжковим виданням «Англія зблизька».

Проте найважливішою працею його життя треба вважати «Звичаї нашого народу» — справжній шедевр відданого своїй улюбленій науковій дисципліні — етнографії, автора. У чотирьох циклах — Зима, Весна, Літо, Осінь — О. Воропай черпає цілі пригорщі цілющої води з невичерпної криниці побутового скарбу українського народу — його вікової звичаєвої бувальщини, збагачуючи читачів нашим рідним Євшаном-зіллям, з доісторичних купальських, русальних, обжинкових, весільних обрядів, до сучасних релігійних і святкових традицій — Свят-вечірніх, Різдвяних, Великодніх, Зелених свят, Усіх Святих. В роботі над цією об'ємистою працею консультувався Воропай з нашими видатними етнографами — Леонідом Білецьким і Зеноном Кузелею. До свого багатющого етнографічного матеріалу, розділеного за порами року, додав автор огляд українського народного одягу, в цілому дуже кольоритний і багатогранний. Про різноманітність окремих типів народної ноші можна мати уявлення зі самих підзаголовків цього чи іншого роду одягу. Ось один приклад ноші селянської жінки, що служить убором поверх спідньої сорочки: запаска, дерга, плахта, попередниця, крайка, корсетка, або керсетка, спідниця, сукня і т.д.

У своїй еволюції на смерть дружини Валентини в 1978 р. Олекса Воропай звиряється: «У Ветербі в 1963 р. ми придбали свій власний дім, назвавши його «Затишком». І ось в цьому «Затишку» ми прожили з дружиною 15 років, що належали до кращих років нашого життя. Але тут же і трапилось це велике нещастя: моя дружина померла перед самим відходом на пенсію». Після втрати вірної подруги життя Олекса втратив життєву снагу й радість існування, з чим не скривався в листуванні зі своїми приятелями. «Життя без моєї дружини втратило для мене свою привабливість» — писав і мені під кінець 1980-х років. Зустрів у мене молоду пару Воропаїв у кращій час, в 1968 р., на наукових сесіях УВУ в Мюнхені, й ми разом плянували відвідати заповідник сестер Бронте, героїнь англійської літератури, в Гаворті, Йоркшир, недалеко прибраної батьківщини Олекси й Валентини. Згодом дороги життя розійшлися, а залишилась можливість писемного зв'язку з цими прегарними людьми, що не втратили на чужині теплого духа рідної сердечної чутливості.

Олекса Воропай відійшов у вічність 20-го липня 1989 р. в лікарні обласного міста Лідс на 76-му році свого трудолюбного і плодотворного на духові й інтелектуальні вартості життя. Залишив світ в гарячому бажанні волі й незалежності Україні, що його здійснює тепер нове покоління патріотів нашої Батьківщини.

П. СОРОКА

«ВІДЛІТАЮТЬ СІРИМ ШНУРКОМ!»

З провідних членів українського організованого націоналістичного руху в Австралії відійшли у вічність Зенон Грабик, Володимир Коцюмбас, Омелян Кошарський, Лев Новицький, Степан Місько, Мирослав Шегедин та останньо 7-го вересня 1990 року Василь Литвин.

Всі вони — це еманация українського націоналістичного ставання та ро-

сту в Австралії. Всі вони більшу частину свого життя вклали в побудову українського політичного, культурного і громадського життя в країні свого поселення. При тому майже всю свою увагу присвячували потребам і вимогам Організацій Українського Визвольного Фронту (ОУВФ), бо кожний з них, у відповідному часі, був провідником ОУН терену Австралії. Кожний з них жив заповітом «Здобудеш Українську Державу або згинеш у боротьбі за неї».

Покійний Василь Литвин від перших кроків на австралійській землі (а прибув до Австралії в 1949 році та оселився в Мельбурні) став рушієм згуртовання розсіяних українців в одне організоване тіло — українську громаду. Він одразу пірнув у працю організування новоприбулих українських емігрантів, які не знали життєвих обставин нової країни поселення ані її мови. Першою організаційною клітиною була Українська Громада. Відтак Покійний Василь в розгарі праці над організацією українського націоналістичного сектора. Він член новоствореного Теренового Проводу ОУН, співорганізатор СУМ, співосновник Української Делегатури АБН та її секретар, член управи Української Антибольшевицької Ліги, а відтак Ліги Визволення України, довголітній секретар СУОА та 17 літ головний редактор офіційного ОУВФронту в Австралії «Наш Фронт». Покійний Василь Литвин — довголітній дописувач до «Шляху Перемоги», «Нашої Трибуни», «Вільної Думки» та «Визвольного Шляху».

Та найбільше помітна його праця в Українській Делегатурі АБН та у Видавництві «Наш Фронт». У 1957 році президент АБН, Я. Стецько, відвідав Австралію. У ході дискусій він поставив вимогу, щоб УДАБН фінансувала Місію АБН на Формозі. Покійний Василь Литвин став промотором того задуму. Він формував опінію серед членства ОУВФ про konieczність і потребу існування Місії на азійському терені, яка має пробити стіну незнання про Україну на тому терені. Завдяки наполегливій праці покійного Василя Литвина УДАБН була спроможна забезпечити фінансово Місію в час її існування від 1957 до 1964 року (150 фунтів місячно).

Ще більша його праця була у Видавництві «Наш Фронт». Впродовж 17 літ (час існування «Нашого Фронту») Василь Литвин був головним редактором журналу. Він був співосновником того Видавництва. В кожному числі журналу була його одна, а то й дві статті. Він збагачував журнал не тільки високовартісними статтями а й мудрими порадами у технічних справах. За його порадами Видавництво розрослося, поза друкарськими офсетними машинами придбало велику фотокамеру і стало вповні незалежним, бо всі друкарські роботи виконувалися у власному засягу. В тому велика заслуга Покійного Василя.

Його високоідейні статті були улюбленою лектурою читача, бо в тих статтях він гостро нап'ятовував усі зазіхання окупантів, а головню народовбивчий терор Москви.

За свою працю він одержав почесне членство СУМ і ЛВУ.

З Покійним Василем Литвином було приємно працювати, бо він був людиною мудрою, лагідною вдачею, вирозумілий до думок інших, але неуступчивий у своїх переконаннях.

Правдивий патріот людина, яка всеціло віддає себе потребам нації. Таким патріотом був Покійний Василь. Він умів получить потреби нації з потребами Церкви, якої був щирим вірним. Любов до своєї нації

він опирав на любові до Бога, що скріплювало його тверду віру у відновлення УССД. Він вірив і голосив, що Україна не вмерла і ніколи не вмере.

Такими візіями він кормив українську спільноту.

ВІЧНА ЙОМУ ПАМ'ЯТЬ!

Довголітній співробітник і друг Покійного Василя

Ст. РАДІОН

ДЕГУМАНІЗАЦІЯ ПЛЮС РУСИФІКАЦІЯ

Дмитро Нитченко. ВІД ЗІНЬКОВА ДО МЕЛЬБОРНУ. Із хроніки мого життя. В-во «Байда», Мельбурн, Австралія. Обкладинка Люби Кириленко. Живий Дмитро Нитченко (передмова) Марка Павлишина, 1990, 407 ст., 21 см.

У мене під рукою є декілька творів про підсовєтське лихоліття. Згадати б хоч деякі: «Окаянні роки» Григорія Костюка, «Б. Антоненко-Давидович у пазурях чекістів» Олександра Хахулі, «Добровільно», спогади совєтського каторжника», о. Ст. Венгриновича. До них долучується і ця книга Дм. Нитченка. Це документальний твір про неймовірну дегуманізацію життя людини в совєтсько-московській імперії СРСР.

Дмитро Нитченко вийшов зі здорової верстви українського народу, заможного селянства Полтавщини. Тієї частини України, якої говірка стала основою української літературної мови. Ця здорова трудолюбива селянська верства видала сина українського народу, прищепила йому доглибинно любов до рідної мови й народної духовости, з якими він пройшов неймовірно жорстокі перипетії переслідувань, людиноненависних дикунських большевицьких стосунків, почавши від усування його зі шкіл, а потім звільнювання з праці за заможного-селянське походження. Проте він зі своєю непохитною любов'ю до рідної мови, працьовитістю і впертістю перемагав, іноді падаючи в розпач, перемагав колоди, що йому кидала на кожному кроці московсько-большевицька лодоненависницька класова потвора.

Як його викидали з одної школи, він перебирався до другої і таки здобув середню освіту. З такими самими труднощами він пробивався з інституту до інституту, поки таки закінчив Харківський Державний Педінститут. А потім і з дипломом педінституту з різними труднощами на працю у середніх і вищих школах влаштувався.

У таких, здавалося б, умовах боротьби за хліб щоденний, не було змоги займатися працею на духово-культурній ниві. Часто це й траплялося з талановитими людьми, вони в щоденних підсовєтських турботах зникали для культури свого народу, губилися у нелюдяній життєвій дорозі. А Дмитро Нитченко не покидав пера: писав вірші, статті, нариси, друкуючи їх у часописах і журналах. Він увесь час спілкувався з багатьма літературно-культурними діячами двадцятих-тридцятих років в Україні, а потім на еміграції в Європі й на поселенні в Австралії. Читаються ці спогади Дмитра Нитченка з цікавістю від початку до кінця. У них одним тягом стеляться описи подій і згадки про різних людей. Описи правдивих актів

з неймовірно жорстокого життя під московсько-советськими суспільними стосунками. Описи про повстанські загони анархіста Махна (ст. 33-36); про живучість української стихії, між розсіяними українцями скрізь по містах імперії СРСР (ст. 67-68). Опис розпачливих часів під час усунення зі школи як «класового ворога» (ст. 72-73); суду над Сосюрою (ст. 105-106).

Приклад процесу русифікації у Харкові:

«Тож приїхавши, новий директор відразу взявся за русифікацію: спершу викликав проф. Фількенштейна і, замкнувши двері на ключ, сказав йому дослівно: «На основанні постановлення Комітета по вишшій школі, предлагаю вам в преподаванні перейти на русский язык».

Фількенштейн відповів, що він не заперечує, але просить дати йому офіційний наказ. На це Гаспар'ян відповів, що є така постанова, опублікована у пресі, і ніяких окремих персональних паперів він давати не буде.

«Такі виклики й усні накази були зроблені й проф. Міллерові та Насті Іванівні. Так у першому медичному інституті вигнали українську мову, якою викладались досі мікробіологія, хемія та фізика й гігієна».

Ці спогади, як багато інших, про які я згадав на початку, це документальні свідчення для Трибуналу Історії, з життя-буття у дегуманізованій Советській імперії Зла, імперії людовинищувань, спотворювань людської моралі дикунською марксівською ідеологією класової боротьби, натравлювання людини на людину. Це джерела для істориків і дослідників найчорнішого, найжахливішого періоду історії України, періоду винищування, тотального руйнування української культури як духовної, так і матеріальної. Джерела для слідів багатьох українських літераторів і науковців, про яких ніде по довідниках нема згадки, які зникли на людобивчих жорнах советсько-московської імперії СРСР.

Цей найчорніший період нашої історії, період тотального винищування української літератури, науки й культури взагалі в 30-х роках в Україні, тепер на ввесь голос обговорюється в «Літературній Україні». Згадати хоча б доповідь на пленумі письменників доктора філологічних наук Миколи Жулинського «Письменник-книга-читач, або наслідки ідеологізації духовної тріади». «Літературна Україна» ч. 18, 4.5.1990, ст. 2-3.

Не обминув Дм. Нитченко й конфлікту по таборах Німеччини між наддніпрянцями й галичанами. Це одне з негативних явищ, що сталися в житті нашої еміграції по Другій світовій війні, явищ, які виникли через різні окупаційні умови життя на Східних і Західних землях України. Це був період ідейно-психологічного конфлікту нашого Заходу й Сходу. Сходу з притупленим довголітнім терором українським патріотизмом та Заходу з суперрозбурханими націоналістичними українськими емоціями.

У спогади нехотя закралася помилка про Юрія Клена, ст. 179. Він помер в Авсбурзі в 1947 р., а не був знищений разом з іншими неокласиками в 1930-х роках. («ЕУ» т.3, ст. 1043).

А вкортці зміст цих спогадів Дм. Нитченка — це дегуманізація людини плюс русифікація України Советською імперією СРСР.

15.5.1990 р.

Провід Організації Українських Націоналістів (ОУН) з великим смутком повідомляє членство ОУН й українське громадянство, що 25 грудня 1990 р., по несподіваній короткій недозі, в Асторії, ЗСА, помер провідний член ОУН, видатний член Організації Українського Визвольного Фронту, колишній політичний в'язень німецьких концтаборів —

сл. пам. Володимир КОСТИК

Покійний народився 29 січня 1919 р. у Надвірній, Західня Україна, в родині свідомих батьків. У молодих роках включився у підпільну революційну діяльність. У 1939 р. виконував ризикову функцію — перепровадження бойовиків ОУН через польський та чехо-словацький кордони. У 1941 р., на доручення Проводу ОУН переїздить до Німеччини у Бравншвайг, де був організатором українського робітництва та відповідальний за розбудову організаційної праці ОУН. Восени 1942 р. Гестапо арештує його та, після важких знущань на допитах, Покійного запроторюють до концентраційних таборів смерті — Авшвіц, Маутгаузен і Ебензее.

Після закінчення війни, у 1945 р., виснажений у концтаборах, в яких утратив більшу частину зору, по короткому лікуванні, знову активно включається в організаційну працю ОУН, стає повітовим провідником ОУН на Горішню Австрію та головою табору переселених осіб в Астені біля Лінцу. У 1948 р. в Австрії одружується з Людмилою, а в 1954 р. переїздить до Нью-Йорку, ЗСА. Тут родина збільшилася трьома донями, зятями й унуками. Не зважаючи на початкові життєві труднощі, Покійний усеціло поринає в організоване життя української спільноти. Виконує різні провідні організаційні функції, очолює Обласний Провід ОУН, стає членом Теренового Проводу ОУН. У своїй організаційній праці ОУН, особливу увагу присвячує вихованню у підготовці кадрів молодшого покоління.

Покійний був довгорічним головою 2 Відділу ООЧСУ, членом Управи Осередку СУМ ім. ген.-хор. Т. Чупринки, членом Крайової Управи СУМ, членом Головної Управи ООЧСУ, довгорічним головою Заряду Оселі СУМ біля Елленвіл, а останніми роками головою Управи Дому Організації УВФронту в Нью-Йорку.

Покійний був добрим, люблячим батьком своєї родини, яким дав українське патріотичне виховання. Був глибокорелігійною

людиною, обдарований оптимістичним природнім розумом, не зражувався невдячністю, був прикладом у вихованню молодшого покоління. Цікавився життям і подіями в Україні, давав їм правильну оцінку, радів великим визвольним зрушенням українського народу.

Українська нація втратила свого визначного сина, а Організація Українських Націоналістів свого карного, здисциплінованого члена, який ціле своє життя служив визволенню України.

Провід ОУН складає найглибші співчуття Родині: дружині Людмилі, донькам — Дарії з чоловіком Євгеном, Марті з чоловіком д-ром Володимиром, Ніні з чоловіком Тіном, внукам та дальшій Родині в Україні й на чужині.

Похорон відбувся 27 грудня 1990 р. з церкви Чесного Хреста в Асторії..

Вічна Йому пам'ять!

ПРОВІД ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Українське Державне Правління з великим смутком ділиться сумною вісткою з українським народом в Україні та порозкиданим по усьому світі, що 11 лютого 1991 року, на 88-ому році життя, упокоївся в Бозі Великий Син України, провідний член УДП, заступник міністра здоров'я в уряді самостійної української держави, створеної Актом 30 червня 1941 року, провідний суспільно-громадський та політичний діяч, активний борець за Українську Самостійну Соборну Державу —

сл. пам. проф. д-р Роман ОСІНЧУК

Покійний народився 5 липня 1902 р. в селі Голошинці, Збаражчина, Західня Україна. Закінчивши медичні студії, працює лікарем у Львові від 1934 до 1944 року, як спеціаліст від внутрішньої медицини. Стає активним членом Українського Лікарського Товариства та Українського Гігієнічного Товариства й редактором популярного місячника — «Народне Здоров'я». У 1941 році стає директором Медичного Інституту, а у 1942-44 рр. доцентом внутрішньої медицини у Державному Інституті у Львові.

Після проголошення відновлення Української Державности Актом 30 червня 1941 року, Покійний стає членом Українського Державного Правління, як заступник Міністра Здоров'я, на еміг-

рації залишається у ньому активним членом до кінця свого трудово-любного життя.

У 1942 році Покійний одружився з Лідією Дудко. У 1944 опиняється разом з дружиною в Німеччині, а опісля переїздить до ЗСА. Стає засновником і першим головою Українського Лікарського Товариства в Америці та першим редактором органу Товариства — «Лікарський Вісник». Допишує до різних українських та чужомовних часописів, журналів та газет, в яких його статті іноді появляються під літературним псевдонімом — Роман Лукич. Покійний є також автором різномірних поезій та музикальних композицій.

У 1952 році родина Покійного збагатилася, бо народилася їх дочка Юліяна.

Покійний активно включається в українське суспільно-громадське життя в діаспорі, зокрема як член Українського Конгресового Комітету Америки. За вклад у розбудову українського громадського життя в діаспорі був визначений почесним громадянином міста Вінніпег у Канаді.

Покійний завжди цікавився академічними справами своєї медичної професії. Стає професором Українського Технічного Інституту в Нью-Йорку і Українського Католицького Університету в Римі, а також дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка, в якому виконує функцію голови Хемічно-біологічно-медичної секції, і доктором Philosophiae Honoris Causa Українського Вільного Університету в Мюнхені. У 1974-75 рр. вийшла тритомна праця під заг. «Матеріали до Історії Української Медицини», яку Покійний співредагував.

Покійний був глибокорелігійною людиною і зокрема активно включився в Патріархальний рух, перебравши позицію голови Патріяршого Фонду при корпорації «Свята Софія». Пильно слідкував за подіями в Україні, аналізував їх і завжди був готовий служити розумними заввагами чи порадами голові та членам УДП.

Українська нація втратила одного зі своїх найкращих синів, людину, яка відіграла провідну роль у творенні історичної епохи з постановом самостійної української держави в 1941 році, й великого патріота, який ціле своє життя служив Україні та ідеї її національно-державного визволення. Хоч Покійний не дочекався того дня, коли Україна стане вільною, то напевно увійде в сучасну історію, як один із будівельників Української Самостійної Соборної Держави.

Українське Державне Правління складає найглибші співчуття горем прибитій Родині Покійного — дружині Лідії та дочці Юліяні.

Похорон відбувся 12 лютого 1991 року.

Вічна Йому пам'ять! УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВНЕ ПРАВЛІННЯ

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРІЯ:

M. Petruszczak
Wolzmanstr. B. A/Z 2.
Salzburg-Aigen.

ФРАНЦІЯ:

Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain
75261 PARIS Cedex 06.

АВСТРАЛІЯ:

Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
902 Mount Alexander Road,
Essendon, Victoria, 3040.

КАНАДА:

The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3.

АРГЕНТИНА:

W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 — BS AIRES.

НІМЕЧЧИНА:

"Schlach Peremohy"
8000 München 80,
Zeppelinstr. 67.

БЕЛЬГІЯ:

Mr. O. Kowal
72 Blvd, Charlemagne,
1040 BRUXELLES.

США:

Mr. H. Cebrij
136-2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003.

Чикаго і околиця:

Bohdan Kaszuba
6427 W. Forest Preserve Drive,
Harwood Heights, Ill. 60656.

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ, СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТІТЬ, ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.
